

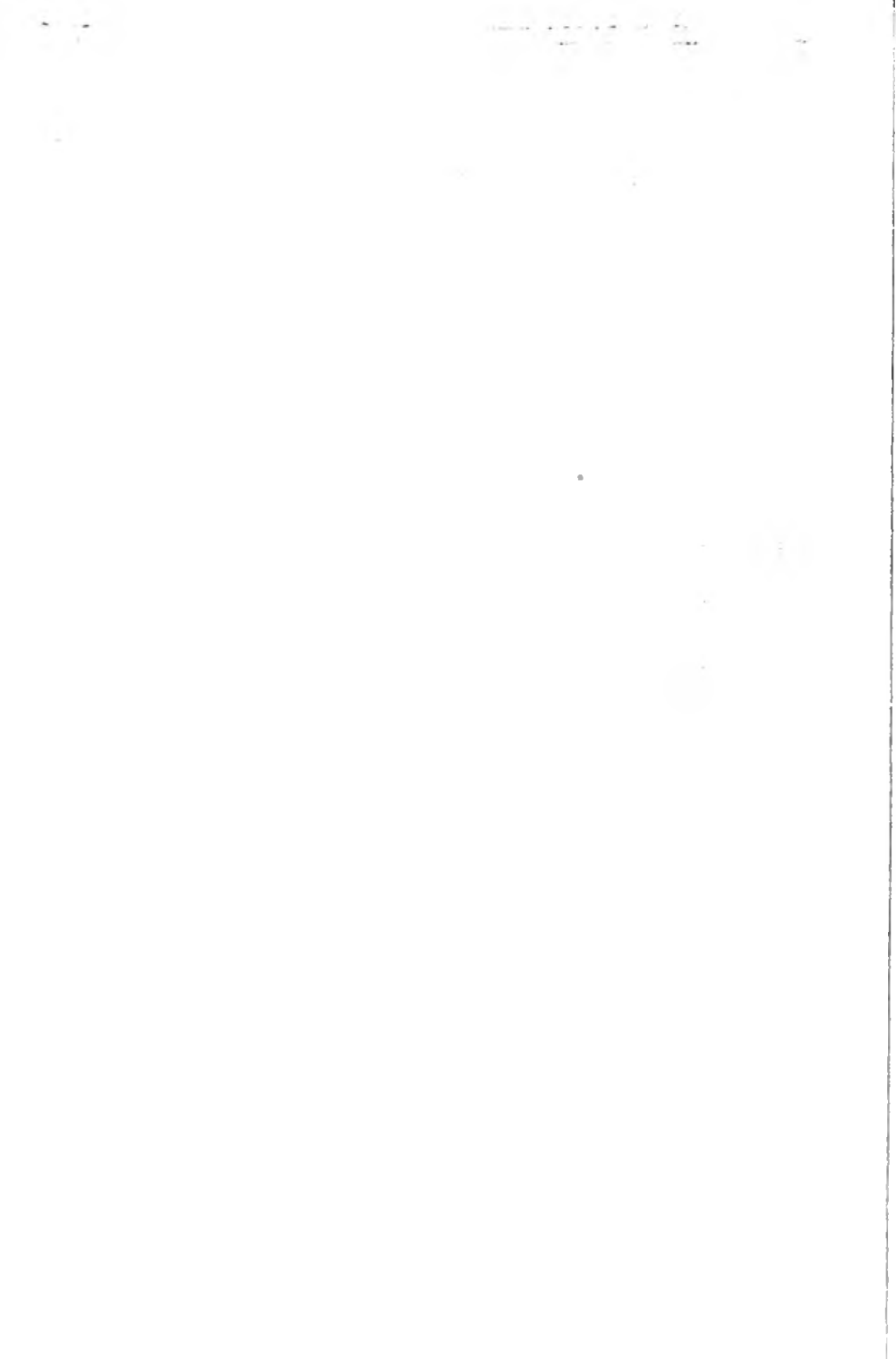
INTERFERENȚIA E BANATICAE

**IMAGINEA CELUI ALT
ȘI COMUNICARE**

EDITAT DE

BODÓ BARNA

IMAGINE ȘI COMUNICARE

colecția
**INTERFERENCIAE
BANATICAЕ**

BRITISH COLUMBIA

1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940
1941
1942
1943
1944
1945
1946
1947
1948
1949
1950
1951
1952
1953
1954
1955
1956
1957
1958
1959
1960
1961
1962
1963
1964
1965
1966
1967
1968
1969
1970
1971
1972
1973
1974
1975
1976
1977
1978
1979
1980
1981
1982
1983
1984
1985
1986
1987
1988
1989
1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010
2011
2012
2013
2014
2015
2016
2017
2018
2019
2020
2021
2022
2023
2024
2025

IMAGINE ȘI COMUNICARE

Editat de:

BODÓ BARNA

FUNDAȚIA DIASPORA
Timișoara 2006

Colecția INTERFERENCIAE BANATICAE - 2

„BARIERA DE LIMBĂ ÎN COMUNITĂȚILE MULTIETNICE”

Colocviu organizat de Biroul Project on Ethnic Relations –
Tg. Mureș, în parteneriat cu Fundația Diaspora - Timișoara
Timișoara, 4-5 martie 2005

„IMAGINEA CELUILALT ȘI COMUNICARE ÎN COMUNITĂȚILE LOCALE MULTIETNICE”

Colocviu organizat de Fundația Diaspora – Timișoara, în
colaborare cu Catedra de Științe Politice, Universitatea
Babeș-Bolyai Cluj
Timișoara, 3-4 noiembrie 2006

Tipărit cu sprijinul
DEPARTEMENTUL PT. RELAȚII INTERETNICE
GUVERNUL ROMÂNIEI

Redactor: BODÓ Barna
Coperta: KÖNCZEY Elemér
Corectură: LÁZÁR Ildikó

ISBN(10) 973-631-335-2
ISBN(13) 978-973-631-335-6
© Fundația Diaspora
Editura Marineasa Timișoara
Imprimat la Tipografia Marineasa

CUPRINS

- Imagine și comunicare (Bodó Barna) 9
- BODÓ Barna: *Limbile locale și comunicarea - coabitarea unor comunități etnice locale* 13
- ERDEI Ildikó – FÓRIKA Éva: *Bilingvismul aditiv – mijloc de înlăturare a barierelor de limbă în comunitățile multietnice* 39
- BODÓ Barna – SCHWARZ Katalin: *Elita locală, imaginea celuiilalt și relațiile interetnice* 54
- Alin GAVRELIUC: *Capital social, devianță tolerată și norme implicite în Banatul contemporan* 99
- Ileana VÂLCEANU: *Școala și relațiile interetnice* 126
- Călin RUS: *Apartenența etnoculturală și perspectivele diversității în Banat pe baza unei abordări interculturale* 143
- Mariana CERNICOVA: *Mass-media și imaginea „celuilalt etnic“* 159
- BAKK Miklós: *Identitatea bănățeană și etnoregionalismul* 165
- FÓRIKA Éva: *Imaginea localității ca mijloc de comunicare* 168
- Răzvan HRENOSCHI: *Comunicare culturală în comunitățile locale multietnice* 172
- ERDEI Ildikó: *Școala – spațiu de socializare pentru majoritari și minoritari* 180
- Eugen GHERGA: *Crezul meu* 184
- SZÁSZ Alpár Zoltán: *Noi provocări legate de multiculturalism și multilingvism – în ajunul integrării României în UE* 192
- Mihai LISEȚCHI: *Dimensiunea organizațională a multietnicității în Banat* 197

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

... ..
... ..
... ..
... ..

Imagine și comunicare

O sărbătoare ne reprezintă, fie vorba de orice comunitate, mică sau mare, de pe orice continent al globului nostru pământesc. Recurgând la parafrază, mi-aș permite să zic: „Spunem, ce și cum sărbătorești, și-ți spun, cine ești.”

Totodată, sărbătoarea poate fi acel indicator social care ne arată modul cum cel de lângă noi, diferit etnic, se raportează la noi.

Am trăit multe sărbători, ale comunității mele și ale altora cu care coabităm, deopotrivă. Nimeni nu ne oprește, în ultimii ani, să ne adunăm în a noastră cinștire. Cu astfel de ocazii, în absența reprezentanților altor grupuri etnice, mi-am pus nu odată întrebarea: știm și vrem să sărbătorim împreună cu cei de lângă noi, vorbitori de altă limbă, cu cei de altă nație – cum se mai spune pe la noi? Întrebarea am formulat-o și în scris, pentru un ziar local din Timișoara, cu doi ani în urmă, dar textul meu a rămas nepublicat.

Trebuie să se poată și altfel, să fie ocazii când acordăm atenție unor teme și dileme, ce privesc coabitarea. Astfel, ne-am pus la masa discuțiilor, universitari și ziariști, politicieni locali și reprezentanți ai sferei civile, în 2005 și 2006, pentru a evoca și dezbate teze și practici legate de coabitarea diferitelor grupuri etnice locale, de imaginea celui alt și modul cum majoritatea, care domină viața politico-socială locală, relaționează astfel de situații, cu mare încărcătură simbolică. Mulțumind, ca reprezentant al instituției organizatoare, celor care au manifestat interes pentru aceste dezbateri, îmi permit să evoc textul meu rămas nepublicat, cele formulate acolo fiind de mare importanță când dorim să dialogăm și nu doar să vorbim unii cu alții.

Iată articolul:

„După ce luni, 15 martie a.c. au avut loc în Timișoara și în peste 10 localități din județul nostru manifestări privind comemorarea zilei de 15 martie, cu trimitere la revoluția din 1848-1849, una dintre cele mai semnificative date istorice pentru oricine de etnie maghiară, iau și răsfoiesc, cu evident interes, ziarele noastre locale, de expresie română, de marți, 16 martie.

Interesul meu nu este o simplă curiozitate, în acest caz vreau să aflu mai mult decât prezența în ziar sau absența vreunui semnal legat de eveniment. Interesul este legat de o relație, de o interpretare a unei situații: cum se relaționează o situație, ce se transmite despre și legat de o importantă sărbătoare a uneia dintre comunitățile care trăiesc aici, pe meleagurile timișene, de sute de ani, într-o relativă normalitate. Relativismul situației este dat de impulsurile politice venite de la centru, neconforme adesea cu sentimentele localnicilor.

Citesc deci, unul după altul, ziarele, și mă cuprind un sentiment ciudat.

Evenimentul este marcat ‚din oficiu’, cu texte nesemnificative, de genul știrilor extragerilor loto, în mai toate ziarele, existând și excepții, când nu găsim nici măcar o fotografie privind sărbătorirea maghiarilor concetățeni.

Ar trebui, ar fi loc pentru ceva mai mult?

Dacă abordăm evenimentul stricto-sensu politic, se pot constata semnalele unei evoluții: dacă până la guvernarea lui Ciorbea 15 martie era o sărbătoare ‚neobservată’ oficial de către autorități, în ultimii 7-8 ani primul-ministru al României adresează, cu această ocazie, un salut oficial și cordial conaționalilor maghiari. Mesajul lui Adrian Năstase de anul acesta nu a fost doar un set frumos de cuvinte de îmbărbătare, conținea referiri la probleme concrete și curente. Putem afirma: este un semn al normalității.

Așa este. Și, totuși, sunt nemulțumit.

Mă întreb: ce știu eu despre sărbătoarea națională a sârbilor în general, și a sârbilor de la noi, în special? Recunosc: foarte puțin, mai nimic. O fi vorba de indolența mea, în exclusivitate? Oare presa, principala generatoare a discursurilor publice este conștientă de rolul pe care-l are în această privință? Mă gândesc la o cu totul altă abordare a unor astfel de evenimente minoritare în presa majoritară: acestea sunt acele ocazii, când se pot transmite informații, cunoștin-

țe privind istoria și tradiția acelorora cu care, de sute de ani, suntem împreună. Dacă nu le cunoaștem sărbătorile, dacă nu cunoaștem semnificația ce-i acordă comunitatea în speță, suntem într-adevăr împreună?

Nu cred: suntem alături, dar nu împreună.”

La întrebarea formulată acum doi ani aș adăuga, în completare: dacă se constată un regres demografic profund al minorităților, bazat pe emigrare și asimilare deopotrivă, oare dezinteresul – din partea majoritarilor, pentru cultura, valorile locale și generale ale grupurilor minoritare – nu concură la această evoluție negativă a situației? Semnale există: în această regiune zisă plurilingvă și multietnică, despre unele comunități etnice ce au dat Banatului strălucire, se vorbește la timpul trecut. Dispariția grupurilor etnice minoritare, presupun, nu o dorește nimeni.

Volumul de față include referatele prezentate în cadrul a două colocvii, organizate de Fundația Diaspora (în 2005 în parteneriat cu Biroul regional Tg. Mureș al *Project on Ethnic Relations: Bariera de limbă în comunitățile multietnice*, respectiv în 2006 în colaborare cu Catedra de Științe Politice din cadrul Universității Babeș-Bolyai: *Imaginea celuilalt și comunicare în comunitățile locale multietnice*). Ne-am propus să includem în acest volum – susținut financiar de *Departamentul pentru Relații Interetnice* de pe lângă Guvernul României – și coreferatele prezentate la cele două colocvii, deziderat rămas parțial neîndeplinit din cauza unor motive de ordin organizatoric.

Referatele ce compun volumul de față acoperă un spectru larg al științelor sociale, aria disciplinară a abordărilor se întinde de la psihologie la sociologie, de la pedagogie la politologie, de la drept la lingvistică. Existând și reflexii cu elemente subiective, respectiv prezentări de politici publice sub forma unor programe în derulare, putem releva ca o primă calitate a abordărilor: multidisciplinaritatea.

Acest aspect, al abordărilor paralele poate ridica și semne de întrebare, ce-i drept. Mă refer, spre exemplu, la analiza unui fenomen – al integrării să zicem – cu instrumentele unor discipline diferite. Psihologia socială va releva, va pune accent pe elemente ce demonstrează multiplele variante ale integrării sociale a minoritarilor. Politologia, în schimb, pune accent pe acele mecanisme, legate de exis-

tența unor clivaje, care vor funcționa ca o presiune socială asimilantă asupra individului, membru al unei comunități minoritare, ce nu are resurse proprii de a-și proteja grupul, din punct de vedere etnic. Sunt două abordări, cu concluzii diferite: existența unei posibilități nu înseamnă și realizarea ei. Sunt lucrări în volum care, astfel, se completează și se și combat reciproc. Totuși, arhitectura volumului, dar și a colocviului, era de așa natură ca observațiile și replicile privind unele teze expuse în referate, să rămână neconsemnate în scris.

În fine, să ne oprim asupra celor mai importante concluzii ce s-au structurat pe parcurs și au fost evocate în cuvântul de închidere a lucrărilor. Astfel, a existat consens în privința următoarelor enunțuri:

- în societatea actuală din România, deci și în Banat, singura instituție într-adevăr multiculturală este biserica, care însă nu va putea soluționa problema existenței comunităților minoritare din Banat/Timiș, ajunse într-o situație foarte precară, periclitat fiind viitorul lor;
- există o așteptare nearticulată și insuficient analizată în privința aderării României în Uniunea Europeană, numărul celor care consideră că aderarea va rezolva problema minoritară este considerabil, în ciuda faptului că nu dispun de elemente concrete în acest sens;
- problema pericolului dispariției unor etnii tradiționale în Banat, cum s-a întâmplat cu germanii/șvabii și evreii de odinioară, nu este suficient conștientizată, cu atât mai puțin studiate elementele ce determină evoluția situației; problema a fost catalogată de către participanții la colocvii drept politică, în soluționarea căreia trebuie să se găsească instrumente adecvate, care pot viza și societatea civilă, dincolo de instituțiile constituționale.

Timișoara, noiembrie 2006

Barna BODÓ

Limbile locale și comunicarea - coabitarea unor comunități etnice locale*

Dr. Bodó Barna, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj

*Ne îndreptăm spre viitor mergând înapoi.
Paul Valéry*

1. Dialogul. Importanță. Cadru de abordare.

Libertatea este valoarea centrală a modernității. În opinia lui Agnes Heller, această valoare universală înseamnă că libertatea a devenit, la modul general, un element constitutiv și o condiție a bunăstării.¹ Din punct de vedere existențial, omul modern dispune de o autonomie morală, ceea ce ne conduce la obligativitatea respectării acestei autonomii în cazul tuturor semenilor. Totodată, dincolo de dimensiune morală, libertatea ca atare se referă la individ, la economic și la politic deopotrivă. Răspunsul la întrebarea „Ce înseamnă un comportament corect?” nu poate eluda, deci, aspectul respectării autonomiei și a libertăților celor din jur, dacă avem în vedere și acceptăm afirmația lui Emmanuel Lévinas: etica are ca element central relația noastră cu celălalt.

În modernitate morala absolută înseamnă dorința de a fi corect. Omul corect poartă grija semenului său. Întrebarea „De ce să am grija celui de lângă mine?” generează altele și altele, întrebări ce ne

* Referat prezentat la colochiul *Bariera de limbă în comunitățile multietnice*, din 2005.

¹ Heller Agnes: *Életképes-e a modernitás?* Latin Betűk, Debrecen, 1997. p. 184.

conduc, într-un final, la problema limitelor abordărilor de tip moral. Problema lipsei unui răspuns mulțumitor rezidă în caracterul moralei: la baza ei găsim un gest care nu poate fi pus sub semnul întrebării. Morala își are originea în viața cotidiană. „Discursul credibil este circular. La început acceptăm, printr-un gest, obligativitatea de a fi morali, respectiv de a fi cinstiți și buni. Întrebarea privind judecățile de valoare legate de un astfel de comportament sunt posterioare gestului primar.”² Etica nu se poate raționaliza. Trebuie să fim conștienți că primul gest, în modernitate, este interpretat ca o decizie, cel care dorește să fie bun o face în baza unei alegeri existențiale (Kierkegaard).

Grija pentru semenul tău este, astfel, un principiu general, indiferent dacă este interpretată ca iubire, când cineva își iubește semenii, sau răbdare și binefacere, când ne asumăm o anumită responsabilitate privind soarta celui de lângă noi. Greșesc cei care consideră că acest principiu în modernitate și-a pierdut valabilitatea. Schimbările survenite se referă la interpretări, devenind de prim ordin cele legate de autonomia individului. Formularea dată de Dostoievski acestui principiu – fiecare om este responsabil pentru fiecare dintre noi – este una pozitivă, ce într-o variantă negativă se referă la interdicția de a face intenționat rău cuiva.

Interdicția de a face rău cuiva se referă la aspecte somatice, psihice deopotrivă: nu manipula, nu te crede superior cuiva și, nici tutorile lui, doar pentru faptul că are apartenență socială-etnică diferită de a ta. Această interdicție are ca element definitoriu reciprocitatea. Nu-ți fac rău, și nu concep să-mi faci rău. Se vorbește foarte mult de toleranță în sens pozitiv, fără a conștientiza faptul că toleranța înseamnă relaționarea permisivă a diferențelor, deci introduce, din capul locului, o poziție de superioritate pentru cel care se declară tolerant față de cineva. Libertatea ca și condiție a bunăstării presupune reinterpretarea acestei judecăți. Autonomia individului presupune reciprocitatea oricărei relaționări. Toleranța nu este reciprocă, actorii acestui raport nefiind interschimbabili, toleranța fiind o ofertă a majorității, a celor care dețin puterea față de cei pușini sau fără putere. „Toleratul” refuzând oferta relației asimetrice, din moment ce tolerantul se consideră deținătorul tuturor responsabilităților, invocă

² Heller op.cit. p. 182.

principiul general al reciprocității. Acest principiu moral nu permite asimetria în privința interpretării diferențelor. Îți poți asuma responsabilități privind soarta semenului tău, dar nu te poți impune în tutorele lui. Aceste considerații devin importante dacă ținem cont de observația lui Max Weber: etica este dependentă de cultură.

În teoria privind diferențierea culturală, Weber arată că diferite comunități pot opta pentru judecăți de valoare diferite, ajungându-se ca, în final, să-și aleagă Zei diferiți. Fiecare individ interiorizează o morală, caracteristică comunității respective, morală ce nu poate fi transpusă pur și simplu într-o altă colectivitate. În opinia lui Habermes, Weber plasează morală în contextul sferei culturale. Fiecare sferă are etica sa, morală nu va avea, astfel, o poziție centrală precum nici cultura nu dispune de așa ceva. Existența unei astfel de poziții preferențiale este o viziune metafizică. Deci, nu poate fi stabilit în prealabil un anumit scop moral ce ar trebui atins.

Dacă se acceptă inexistența unui scop în prealabil stabilit, se pune problema corectitudinii normelor. Cu alte cuvinte normele sunt intersubiective, caracter ce schimbă practica socială. Până nu demult normele erau acceptate pe baza unui criteriu utilitarist: să asigure beneficiu maxim. Azi devin prioritare elementele formale, discursul social privind diferențele existente va genera conținutul, participanții la procesul social în cauză vor decide, în funcție de consensul obținut, ce se va considera normă și ce nu. Situația nu este deloc simplă, deoarece dincolo de etica discursului (importanța majoră a unor elemente de procedură, de corectitudine, de adecvare) apare problema presupuzițiilor: care vor fi elementele intuitive considerate de bază, care este aceea cunoaștere ce precede știința. Totodată, trebuie să se țină cont de faptul că în secolul al XIX-lea un astfel de centru etic exista, era recunoscut ca atare în contextul celorlalte sfere. Modernitatea vine cu schimbarea și aduce într-o poziție centrală dorința de fi corecți, respectiv asumarea responsabilității ce decurge din această dorință.

Iată un argument în favoarea acelorora pentru care modernitatea, încă, nu și-a demonstrat capacitatea de a domina procese „longue duree”, nu se poate ști, cel puțin în situația actuală, dacă se va ajunge vreodată într-o stare de ordine naturală. Chiar dacă această situație este lesne de înțeles deoarece s-a renunțat la ideea existenței unor

principii și/sau valori centrale, totuși, modernitatea creează un anumit disconfort legat de acest proces continuu de evaluare și de căutare a unui consens. Modernitatea va deveni naturală, asemenea sistemului pe care l-a dislocuit, numai dacă devine un artificiu natural (*natural artifice* – termenul lui A. Heller), când va oferi imaginea unei ordini naturale, în sens aristotelic. Soarta modernității depinde de capacitatea ei de a configura mecanismele reproducției cultural-etice.

În modernitate timpul nu mai joacă rolul de legitimator suprem, omul devine, concomitent, subiectul și obiectul aceluiași proces. Societatea va accepta doar valorile cernute de discursul social permanent, orice consens presupune dezbateri și înțelegeri. Se poate vorbi, în anume sens, chiar de valori negociate. Din acest motiv se admite existența unui nou contract social, caracterizat prin reciprocitate simetrică. Protecția socialmente necesară se va realiza astfel nu printr-o clasică piramidă socială, ci prin democrație. Există păreri că o astfel de reciprocitate este mai degrabă o uniune a celor care caută soluția, începând cu procedurile de realizare a consensului.

Sentimentul de bază al omului modern este nesiguranța, când factori necontrolabili devin definitorii. Soarta individului nu mai este condiționată definitiv de existent, nu se manifestă coerciția condițiilor date, nu există drumuri prestabilite prin context. Individul însuși va putea decide în privința drumului ce-l va parcurge. În locul dominanței unor exemple de urmat se va instala dialogul privind adevăratele valori contemporane.

Dialogul devine instrumentul vital în configurarea a tot ceea ce este important în societate: atât normele caracteristice unui spațiu-timp, cât și modalitatea articulării acestora. Dialogul este acel lingua franca, acel limbaj comun prin care pot fi gestionate situațiile de criză dintre comunități și culturi diferite. Nevoia, dorința dialogului va face această lume funcțională.

2. Coabitarea și comunicarea. Context politic și cultural.

Varietatea, existența și esența specificităților sunt probleme ce revin în orice epocă. Azi alteritatea este tot mai greu de definit, devine mai voalată, străinul prezent nu mai poate fi considerat o anomalie de exclus. Noua problemă a antropologilor este atenuarea di-

ferențelor specifice, din moment ce lumile și mentalitățile străine nu mai sunt undeva departe, ci în imediata noastră vecinătate.

Filozofi ca Richard Rorty opinează că liberalismul postmodern se mulțumește cu loialitatea față de propriile valori, societățile se angajează doar în relație cu acestea, deoarece convingerile devin fundamentate în măsura existenței unui sprijin de grup pentru acestea. Alți gânditori, și să-l evocăm pe Clifford Geertz, atrag atenția că ar putea fi fatală pentru omenire o indiferență față de valori diferite de ale noastre. Importanța diversității rezidă în faptul că ne oferă, în loc de variațiuni pe aceeași temă, alternative din afara cercului nostru de valori. Marele păcat al etnocentrismului constituie indiferența față de diversitatea culturală. Această abordare se face responsabilă de o greșeală de interpretare: ne sugerează că suntem singurii răspunzători de modul cum ne trăim viața, făcându-se abstracție de faptul că cu toții ne naștem într-o tradiție, pe care ori o acceptăm, ori o refuzăm – o relaționăm. Chiar dacă etnocentrismul ne indică linii de separație clare, simțim, pe propria noastră piele, că spațiul nu poate fi împărțit pur și simplu între „noi” și „ei”.

Cu trimitere la o sferă publică funcțională și la necesitatea existenței unui consens asupra valorilor primare, multiculturalismul ca ofertă de politici identitare promovează discursuri de autointerpretare, care vizează, ce-i drept, integrarea politică și nu asimilarea etnică sau culturală. Multiculturalismul este, înainte de toate, o ideologie. Apare, câteodată, ideea unui multiculturalism social, demonstrându-se astfel reza interpretărilor multiple ale multiculturalismului în funcție de discursul promovat în privința diferențelor sociale.

Multiculturalitatea unei națiuni este expresia existenței, în cadrul considerat național, a unor grupuri cu o memorie colectivă diferită de cea națională, fiind lipsită de importanță, în acest moment, proveniența (băștinași sau imigranți) acestor grupuri. Acceptul acestor deosebiri înseamnă, în spiritul celor expuse, într-un viitor și ca o potențialitate, chiar și constituirea, pe aceste considerente, ale unor viitoare națiuni. Procesul de constituire a națiunilor nu se poate limita la trecut, cel care adoptă o astfel de poziție, intervine în procese considerate naturale. În timp ce o anumită cultură putea să-și făurească, în condiții naturale și istoricește definite, un cadru național ce-i asigură existența, pentru o altă cultură acest proces este pendinte de anumiți factori politici din afara culturii.

Ne aflăm, deci, în fața unor dileme profunde, dileme ce motivează studiul proceselor legate de construirea identității și, totodată, presupun existența unui echilibru dinamic în privința dihotomiei identitate/alteritate. Numai că experiența noastră cotidiană aduce semne și semnale despre inexistența acestui echilibru, și putem afirma, aidoma lui Nietzsche, că totalitatea (= echilibrul) lumii trebuie realizat(ă) zi cu zi. În funcție de evenimente trebuie să venim cu completări sau, dimpotrivă, să reducem ceva – nimic mai greu. Identitatea este, înainte de toate, înglobare. Cum se realizează aceasta, cum relaționează identitatea tradiția comunitară, are sau nu intenționalitate – sunt probleme ce se pun pe parcurs. În anumite locuri și epoci, istoria mai degrabă este construită decât cercetată și descoperită. Istoria oferă acea tradiție care ar (putea) sta la baza construirii identității personale. Să nu uităm: religia ne-o putem schimba, bunul rămâne același. Vraja identității constă în faptul că o primim, ne-o însușim. Incluziunea a ceva ne provoacă bucurii deoarece astfel devenim parte la un proces, ne constituim o verigă a unui lanț fără de capăt.

Un subiect predilect al cercetărilor din acest domeniu este cel al minorităților. Problema națională este încărcată de grave dileme și paradoxuri nu doar după 1989 și nu numai în spațiul european de „dincoace de zidul Berlinului”, căci Gellner, Hobsbawm, Anderson, Smith și-au publicat analizele fundamentale și deschizătoare de noi orizonturi încă de la începutul anilor '80. Cel de-al treilea val al democratizării a amplificat contradicțiile existente și anterior, în primul rând datorită faptului că pe plan internațional dezagregarea statelor federative ale totalitarismului a apărut drept o problemă cu preponderanță de politică de securitate.

Această tematică se leagă, natural, de problema istoriei. Jocul cu trecutul, cum ne indică Lucian Boia în cartea sa cu același titlu,³ este direct legat de problema identității diferitelor comunități. Hobsbawm, unul dintre cei mai renumiți istorici contemporani, opinează că istoria ar trebui să aibă o prezență continuă și constructivă în viața fiecăruia, chiar dacă realitatea zilelor noastre este cu totul alta: cei mai mulți tineri cresc în condițiile unui prezent continuu, fără a avea vreo

³ Lucian Boia, *Jocul cu trecutul*, Humanitas, București, 1998.

legătură cu istoria comună a locului.⁴ Numai istoria poate oferi explicații referitoare la modul și cauzele prin și pentru care lumea contemporană are aspectul pe care-l are. Tot istoria ne poate arăta cum și în ce măsură experiența umană devine tradiție. Și, în al treilea rând, se pune problema cum devine istoria o narațiune constitutivă pentru identitate și națiune. Istoria este confirmare și legiuire – ne arată Boia. Evocarea istoriei înseamnă selecție și ierarhizare ale unor date și informații despre evenimente și procese, rezultatul acestei selecții fiind prezentat ca și “conținutul autentic” al istoriei. Se pune, astfel, întrebarea: ce este important, ce are semnificații? Teza lui Boia este de neînviș: importanța o impune analistul contemporan, purtător al unor idealuri și mentalități. Nu se prezintă astfel o istorie „in vivo”, ci o interpretare/reducție contemporană a ceea ce s-a întâmplat.

Chiar și după transformări radicale, structurile istoriei păstrează caracteristici și interpretări din epocile anterioare, nu numai la nivel mental dar și sub formă instituțională. Totuși, există opinia că, în Europa (Centrală și de Est) s-au produs transformări așa de profunde, s-au promovat politici comunitare de o așa manieră, ca elementele vieții personale respectiv procesele din spațiile publice să nu constituie un tot unitar. În opinia lui Hobsbawm, secolul 20 este caracterizat de intoleranță, exponenții diferitelor idei și-au ridicat baricade și, în plus, au făcut totul pentru ca anumite procese sociale să nu fie normale percepute. Adevărata greutate în descifrarea istoriei înseamnă înțelegerea contextului istoric. Problema minoritară – și, implicit cea a destrămării imperiului habsburgic – poate avea interpretări extrem de variate tocmai pentru faptul că atenția se îndreaptă spre regăsirea noastră – a fiecărei colectivități în parte – în proces, în loc să urmărim înțelegerea contextului. Pentru comunitățile minoritare aceste situații pot fi chiar fatale, din moment ce interpretarea majoritară, deci: cea oficial promovată, prezintă programele minoritare invers condiționate. Numai etnia majoritară – națiunea – poate fi purtătoarea unei dorințe legitime de continuitate și reprezentare publică. O interpretare restrictivă a conceptului de națiune are ca efect o istorie unilaterală: doar majoritatea are o istorie public promovată.

⁴ E. Hobsbawm, *A szélsőségek kora. A 20. század rövid története*, Pannonica, Budapest, 1998, p.10.

Națiunea este un concept și o structură modernă. Chiar dacă tot ce reprezintă în discursuri publice națiunea se consideră a fi “de când lumea”, natural și continuu, deci ceva ce se pierde în preistorie – principala caracteristică a națiunii este modernitatea. Și, totuși, în practica politică, și nu numai, ceea ce este configurat în afara cadrului național, este de rang inferior, nu este viabil, se poate trece cu vederea. În lumea modernă sursa cea mai importantă a identității culturale este cultura națională. Individul reușește să se autodefinască ca persoană autonomă datorită existenței unui grup, unei clase, unei națiuni, unei societăți – a unei entități – căreia îi aparține, pe care o recunoaște ca proprie sieși. În opinia lui Gellner, apartenența la o națiune provoacă situații paradoxale pentru omul care consideră existența națiunii ca un corolar natural al ființării umane, în timp ce națiunea este un produs social:

„Idea unui om fără națiune pare să exercite o atracție tot mai mare asupra imaginației moderne... Omul trebuie să aibă o naționalitate așa cum trebuie să aibă un nas și două urechi; absența oricăreia dintre aceste însușiri nu este de neconceput și din când în când se întâmplă, dar numai ca urmare a vreunui dezastru și într-un fel este ea însăși un dezastru. Toate acestea par evidente, deși, vai, nu sunt adevărate. Dar un aspect esențial, sau poate însuși miezul problemei naționalismului, este cum au ajuns ele să *pară* atât de evident adevărate. A avea națiune nu este un atribut inerent al umanității, dar a ajuns acum să *pară* astfel.”⁵

Astfel, identitatea națională nu este ceva înnăscut ci o interpretare ce se datorează unor reprezentări ale entităților politice. Discursul culturii naționale creează identități plasate între trecut și viitor. De aceea conșin extrem de multă nesiguranță, și sunt până la un punct anacronice. Scopul evocării trecutului poate fi cât se poate de actual: mobilizarea oamenilor să-și păstreze „puritatea” națională, să excludă dintre ei ceea ce și pe cei care pot periclita în vreun fel valorile ancestrale adevărate.

⁵ E. Gellner, *Națiuni și naționalități*, Antet, București, 1997. pp. 16-17.

Modernizarea nu a avut drept urmare așteptata diminuare a însemnătății diferențelor etnice și rasiale, dispariția separării etnice, cu toate acestea, fenomenele legate de alteritate par să iasă din centrul atenției. Mai mult chiar, există unele opinii conform cărora multiculturalismul a rezolvat deja, respectiv va rezolva în curând problema alterității. Acolo unde ideea diferenței culturale devine o nouă forță de divizare, nu poate fi considerată neimportantă raportarea la cultura dominantă: ce fel de procese politice sunt declanșate de încercările de suprimare-depășire a diferențelor culturale, în ce fel modifică acestea relația dintre politică și cultură. Diferiții autori interpretează în multe feluri schimbările lumii postmoderne dar, aproape fără excepție, sunt de acord că lumea globală se caracterizează prin fragmentare, ruptură, dislocare. În asemenea circumstanțe structura identității rămâne deschisă, orice asamblare este doar parțială, incidentală.

Perioada de tranziție pentru țările din spațiul posttotalitar poate fi evocată prin mai mulți termeni, stereotipii care, dincolo de calitatea de a fi amprenta timpului, permit și o analiză comparată a proceselor din diferite țări (vecine). Termenul cel mai vehiculat, poate, a fost/este naționalismul, adică reîntoarcerea la acele valori care, prin internaționalismul comunist au fost cel puțin eclipsate. Cazul României este aparte și în acest sens, dictatorul comunist N. Ceaușescu „reușind” realizarea unei variante naționale a comunismului. Astfel, după 1989, în România naționalismul nu trebuia reinventat, scos la iveală din vechea ladă de zestre a perioadei interbelice.⁶

Primii ani ai perioadei de tranziție din România pot fi caracterizați printr-un naționalism legitimant, fiind, la vremea respectivă, singura valoare ce reunea consensul majorității societății, devansând cu mult democrația sau pluralismul – concepte care erau inoperante, fără un mesaj interpretabil pentru marea majoritate a societății. În primii ani ai ultimului deceniu al secolului trecut, puterea politică condusă și reprezentată prin Ion Iliescu, a acceptat și/sau a promovat politici prin care minoritățile erau victime sigure ale situațiilor create, ei fiind obligați să suporte „nota de plată” a cheltuielilor de tranziție. Noua putere din România și-a început drumul spre democrație folosindu-se de – poate: chiar provocând – pretextul minoritar

⁶ Vezi: Tom Gallagher, *Democrație și naționalism în România, 1989-1998*, Editura All, București, 1999.

(martie 1990, Tg. Mureș) în (re)câștigarea respectiv consolidarea autorității unor instituții de stat. Procesul era într-un fel condiționat de specificitățile situației, de natura tradiției pe care, volens-nolens, s-au clădit instituții și din care s-au desprins practici sociale. Comunismul românesc a fost unul dur, fără cea mai mică șansă pentru articularea și promovarea unor opinii alternative. Comunismul lui Ceaușescu avea la bază un contract social tacit: în schimbul nealinierii țării la plutonul țărilor comandate direct și nemijlocit de la Moscova, s-a instaurat o dictatură dură, intransigentă față de orice idee ce depășea cadrul ideologiei oficiale. Deviza acestei puteri era: „Cine nu este cu noi, este împotriva noastră.” Ungaria și Polonia, țări unde tranziția a început cu câte o revoluție „de catifea”, se ghida după o altă deviză, cu un substrat biblic și acesta: „Cine nu este împotriva noastră, este cu noi.”⁷ Minoritarul era, pentru puterea comunistă, un element de maximă neîncredere: interesele sale privind menținerea și promovarea specificităților sale culturale se întâlneau cu politica unor state nealiniat la politica regimului de la București.

După cum arată Kántor Zoltán, ponderea relativ însemnată a minorității maghiare din cele două țări și eforturile întreprinse cu sprijinul Ungariei de către comunitățile în cauză de a fortifica națiunea minoritară (*minority nation-building*), adică pentru a edifica un sistem de instituții propriu care să le permită o existență durabilă, pot constitui motive de îngrijorare dacă le privim prin prisma obiectivelor omogenizatoare ale statului-națiune.⁸ Reacțiile vecinilor sudici ai Ungariei privind așa-zisa lege a statutului adoptată în 2001, au fost oarecum echivoce, mai degrabă tolerante decât de respingere. Această situație se explică prin mai mulți factori: numărul relativ redus al maghiarilor din Voivodina, percepția elitei politice sârbești precum că legea nu este capabilă să stopeze emigrarea intelectualilor maghiari și eroziunea instituțiilor maghiare din Serbia, importanța Ungariei din punctul de vedere al politicii (externe) sârbești și generozitatea sau „radicalismul” politicii oficiale față de minoritățile din Serbia

⁷ Primul pasaj, sub o formă apropiată, regăsim la Matei (12:30), cel de-al doilea este preluat de la Marc (9:40).

⁸ Kántor Zoltán (ed.), *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*, [Legea statutului. Documente, studii, publicistică.] Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. p. 11.

unde dubla cetățenie reprezintă un drept colectiv cu caracter etnic.⁹ Analizând reacția cercurilor oficiale și a elitei politice românești, se constată că îmbunătățirea survenită după 1996 în relațiile dintre majoritatea română și minoritatea maghiară, și chiar în relațiile dintre cele două state, reprezintă mai degrabă o schimbare de conjunctură, decât una de fond, de optică politică a părții române. Se pare că persistă concepția conform căreia maghiarii nu sunt loiali României, iar atitudinile negative și suspiciunile față de Ungaria nu s-au transformat în atitudini pozitive, ci s-au estompat. Se poate afirma: pragul de stimul observabil în relațiile româno-maghiare nu a dispărut, a crescut doar.¹⁰

Problema fundamentală privind coabitarea diferitelor comunități etnice este cea a viitorului, și nu se poate concepe un sistem relațional pentru comunitatea maghiară din Ardeal care să postuleze Budapesta ca unic centru de referință al maghiarilor transilvăneni. Existența durabilă a comunității presupune, dincolo de cea culturală, și dimensiunea politică a existenței. Dimensiunea culturală trebuie separată de cea politică, urmând ca Ungaria și minoritățile maghiare din țările vecine să formeze o „federație culturală” policentrică, iar Budapesta să fie doar centrul de prim rang secundat de mai multe centre regionale. Astfel, dimensiunea politică a problemei ar implica în statele în care trăiesc aceste minorități soluții bazate pe autonomie comunitară, consociaționism și regionalism în plan politic – aceste modele nefiind nicidecum mutual exclusive.¹¹

Cele două dimensiuni ale existenței minoritare ne conduc la chestiunea competiției dintre conceptul de *națiune culturală* sau *etnoculturală* (*Kulturnation*) și conceptul de *națiune politică* (*Staatsnation*), aceasta din urmă fiind baza însăși a noțiunii de stat-națiune. Prima concepție a fost îmbrățișată de Ungaria după 1918, iar cea de-a doua de România. Consecința acestui fapt a fost strădania neîntreruptă a elitei politice românești de a crea un stat omogen din punct de vedere etnic, năzuință ce pare anacronică în condițiile unei integrări europene ce recunoaște diversitatea și refuză cu obstinație omogenitatea culturală.

⁹ Végel I.ászló „Bizalomerosító válságtörvény.” [O lege de criză pentru a spori încrederea.] In Kántor Zoltán (ed.) op. cit. pp. 355–356.

¹⁰ Bodó Barna, Státustól státusig. [De la statut la statut.] In: Bakk Miklós – Bodó Barna, *Státusdiskurzus*, Diaszpóra Könyvek, Temesvár, 2003. pp. 17–18.

¹¹ *Ibid.* pp. 14–15.

3. *Elitele locale, cooperarea și comunicarea*

Comunicarea presupune, înainte de toate, colaborare. Chiar dacă colaborarea dintre comunități etnice diferite va avea o componentă interstatală, între țara în care trăiește comunitatea minoritară respectivă și așa-zisa țara-mamă a ei, în cazul de față renunțăm la o analiză detaliată a acestei probleme.

Ar fi tentant să analizăm dimensiunea culturală a cooperării în spațiul Banatului istoric¹², cu tradiții seculare comune, că un exemplu de bună practică în materie, având în vedere politicile culturale în sensul relațiilor instituționale și a schimburilor de idei și experiențe în creație, și vom renunța cu bună știință la aspectele care privesc relația dintre cultură și putere (administrație), cu diferențe semnificative nu numai de la o țară la alta, ci chiar de la un județ la altul în cadrul aceleiași țări. Se pot prezenta câteva exemple ale cooperării în acest domeniu pentru a arăta, chiar motivele care ar susține un demers privind elaborarea unei strategii culturale a unei euroregiuni cum este DKMT. Oricum, o astfel de abordare ar avea ca punct de plecare importanța multiculturalității, ca și un mod de afirmare a diferențelor culturale, model dorit pentru promovarea acestor diferențe.¹³

¹² Prin Banatul istoric înțelegem spațiul dintre 3 râuri – Mureș-Tisa-Dunăre – și Masivul Retezatului din Carpații Meridionali. Acest spațiu – configurat ca provincie imperială după alungarea, în 1716, a turcilor din Timișoara – acoperă în mare parte Euroregiunea DKMT, constituită prin voința a 9 autorități locale (România: județele Arad, Timiș, Caraș-Severin, Hunedoara; Ungaria: județele Békés, Csongrád, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok; Serbia: regiunea Voivodina) în toamna lui 1997.

¹³ Multiculturalitatea, adusă în prim-planul discursului public din România prin proiectul universității „Petőfi-Schiller” de ministrul A. Marga (1997) și cei care au lucrat la proiect, nu are o interpretare clară pentru majoritatea celor care fac referire la acest concept. Se admite că noțiunea se referă la indivizi aparținători unor grupuri sociale cu culturi diferite, respectiv la dreptul și șansa acestora de a-și promova cultura specifică. Acestea sunt grupuri sociale, în cazul lor diferențele se referă la specificități în cadrul aceleiași culturi naționale. În cazul unor grupuri etnice, însă, aceste diferențe nu pot fi înscrise în sfera aceleiași culturi, diferențele de limbă cer o altă abordare. Multiculturalitatea poate fi un program pentru diferite grupuri sociale, nu

Având în vedere caracterul dezbaterii, ar fi de dorit alegerea unui cadru concret pentru abordarea tematicii și, datorită faptului că activitatea Fundației Diaspora este legată prioritar de Banat, vom propune să operăm cu exemple provenite din acest spațiu.

Comunicarea respectiv barierele lingvistice locale se pun în privința rolului și importanței fiecărei limbi și culturi locale în contextul social-politic local. Limba, cu excepția, poate, a celei engleze care a obținut în ultimele decenii un statut special, favorizant și dominant, este direct legată de comunitatea de care aparține. Acest principiu este totalmente valabil în cazul limbilor locale, minoritare.

Timișoara, cu renume în domeniul științelor tehnice, are foarte mulți specialiști de marcă, etnici maghiari, germani, sârbi dar și de altă limbă maternă, care aduc cinste însușirii lor și, implicit, acestei urbe. Nimeni nu poate pune sub semnul întrebării apartenența lor etnică, orice om având libertatea deplină de a se declara ceea ce se simte. Dar, dincolo de apartenență etnică,¹⁴ apare problema a celei culturale. Putem afirma oare, fără doar și poate, că un om de știință aparține din punct de vedere etnic și cultural, deopotrivă și fără excepții, la aceeași comunitate? Îmi exprim dubiul în această privință. Specialistul, să presupunem, în tehnologia sudurii, își declină apartenența etnică, de regulă, după familia din care provine. El se consideră maghiar-german-sârb, etc. Dar toți specialiștii proveniți din familii maghiare-germane-sârbe-bulgare aparțin *hic et nunc*, la aceste culturi? Nu există cazuri când, din varii motive, omul nostru nu mai are contact direct și viu cu această cultură, când el, poate, vorbește mai slab limba părinților? Știm bine, există cazuri când apare un dezechilibru

poate prelua toate valențele legate de diversitatea etnică. Vezi: G. Andreescu, Multiculturalism în Europa Centrală, In: *Altera* 2002/17-18. pp.122-138.

¹⁴ Se pune problema definiției etnicității care, în anul 1970 se interpreta, conform *American Heritage Dictionary* al lui N. Glazer și D. Moynihan (1973) un fel de trufie a apartenenței la o națiune. În ultimii ani etnicitatea este asimilată tot mai mult cu dorința unor grupuri de a-și etala, a-și promova în public caracteristicile lor specifice. Azi etnicitatea este considerată, tot mai mult, un principiu de structurare a societății, în care nu specificitățile culturale sunt exclusiv dominante, constituirea grupurilor primind astfel conotații politice. Vezi: A. P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*, London, 1985 și A.P. Cohen: Culture as Identity, In: *New Literary History* 24 (1993).

între componentele constitutive ale culturii individuale: anumite elemente de cultură se cunosc, sunt operante pentru foarte mulți minoritari într-o singură limbă, cea în care are loc activitatea respectivă, în limba majoritară. Și încă ceva: dacă specialistul invocă în exemplu va avea, toată viața lui, din motive profesionale lesne de înțeles, relații și prezențe în cercuri culturale majoritare, anturajul minoritar din care provine neoferindu-i șansa unor astfel de contacte, el mai aparține structural culturii minoritare?

Chiar dacă nu există un sistem de criterii unanim acceptat privind stabilirea apartenenței culturale, trebuie să admitem ideea că pentru un mare număr de minoritari limba maternă devine un sistem semantic deteriorat în sensul de a-și fi pierdut universalitatea în toate relațiile și domeniile de comunicare. Limba maternă se transformă, pentru mulți și din ce în ce mai mult, ceva confidențial, oarecum particular, situație ce are efecte și consecințe surprinzătoare: individul respectiv nu mai acceptă prezențe publice în cadrul comunității din care provine. Se retrage, pierzându-se nu numai contactele specifice cu cei de limba respectivă, dar și dorința de a cunoaște viața comunitară a celor de care, după limbă maternă, ar aparține. Concluzia poate fi una singură: nu mai aparține cultural acestei minorități. Se realizează ruptura: apartenența etnică și cea culturală nu vor mai coincide. Vorbim, natural, de acele cazuri când specialistul se consideră minoritar, când aceste dileme, și altele care se mai pot ivi, nu l-au făcut – încă? – să-și aleagă o altă identitate, cea majoritară. Și, mai menționez odată, vorbim de categoria de oameni cu studii superioare, care sunt obișnuiți și deprinși în a folosi mai multe limbi în munca lor zilnică. Oameni care, datorită pregătirii și activității pe care o depun, ar putea deveni lideri de opinie și conducători ai comunității din care provin.

Dilema schițată devine importantă într-un context democratic. În anii totalitarismului nu exista acea libertate de mișcare, de opțiune și de decizie prin care elitele proprii oricărei comunități etnoculturale puteau prefigura anumite proiecte comune, puteau căuta roluri și accepta responsabilități, nu exista posibilitatea inițierii și lansării unor demersuri comunitare. Totul era comandat de puterea centrală, nici pregătirea, nici derularea unor astfel de programe nu presupunea existența obligatorie a unei elite culturale proprii. În cazul existenței

posibilității inițiativei locale, la noi din 1990 încoace, se pune problema apartenenței legitime. Problema valorii legat de cei care s-ar dedica unor roluri publice nu se mai pune la modul general – etnicul maghiar-german-etc. cu rezultate unanim recunoscute de societate –, această valoare trebuie contextualizată și în relație cu conașionalii minoritari. Un purtător de opinie, o persoană de referință pentru o comunitate minoritară, dincolo de faptul că își declină public identitatea/apartenența, trebuie să cunoască limba și cultura respectivă. Se cere o apartenență vie la această cultură și nu una simbolică-afectivă. (De exemplu: nu ajunge să-mi placă muzica populară maghiară-germană-etc.) Ajungem, astfel, la problema existenței elitei minoritare locale, ca și o precondiție a oricărui demers realizat pentru și cu ajutorul comunității respective. Îmi permit să afirm: s-a studiat foarte puțin, ori nu s-a studiat deloc dilemele legate de existența unor elite culturale, economice, politice minoritare. Statutul de minoritar, tocmai prin existența unor condiționări socialmente restrictive ridică problema asimilării, a trecerii, sub imperiul unor presiuni sociale structurale, dintr-o comunitate etnică în alta.

În dorința de a defini conceptul de elită minoritară realizăm existența unui paradox: concepte care pot fi definite, la modul general, fără prea mari dificultăți, devin aproape inabordabile când se dorește realizarea aceleiași definiții într-un context mai restrâns, special. Elitele, în concepția lui Pareto și a urmașilor lui spirituali erau structurate prin contrapunere: elitele sunt antipodul maselor, principalii actori economici, culturali și politici într-un anumit cadru.¹⁵ Elitele sunt actorii principali – sau: capii de afiș – ai vieții social-economice. În relație cu o comunitate minoritară, de exemplu cea maghiară, vom vorbi despre: *elită maghiară minoritară de provincie*.

Existența oricărei comunități presupune o viață culturală și o elită culturală proprie, în speță și cea maghiară. Dacă comunitatea este minoritară, problema se pune într-un context special, pentru că există anumite limite inferioare respectiv condiții demografice pentru constituirea unor structuri și reprezentări culturale ale etniei respective.¹⁶ Aceste condiții sunt, în primul rând, de ordin numeric: o co-

¹⁵ Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, Lausanne-Paris, 1917.

¹⁶ Fundația Diaspora a realizat, în 1996, în sate timișene, o cercetare de teren în acest sens. În cele ce urmează prezentăm câteva elemente din fun-

munitate etnică locală ce numără sub 200 suflete, nu va avea, aproape sigur, școală proprie.¹⁷ Sub această limită numărul copiilor de vârstă școlară este atât de mic, încât nu se mai organizează școală în localitate. Care este numărul minim de localnici de o anumită apartenență etnică care va avea capacitatea de a organiza acțiuni și întâlniri culturale proprii? – este o întrebare la care nu se poate răspunde cu exactitate. Există comunități locale relativ mari, de ordinul a 6-800 de suflete, unde cultura minoritară este inexistentă. Mai multe elemente concură la formarea oricărei practici locale, de la condițiile politico-economice generale până la structura demografică a comunității respective. Una dintre acestea este existența unei elite locale.

Se pune, astfel, întrebarea dacă este obligatorie constituirea unor elite generale în toate comunitățile locale? Răspunsul este diferit în funcție de modul cum se interpretează această elită. Dacă ea se consideră a fi „partea cea mai valoroasă a societății”,¹⁸ atunci există necondiționat: în fiecare comunitate există o parte mai valoroasă. Dacă avem în vedere observația lui Easterlin, conform căreia diferenții actori politici, economici sau culturali se pot constitui într-o elită nu numai în funcție de pregătirea lor acumulată dar și de condițiile social-demografice existente local, formularea unui răspuns la întrebare devine foarte dificilă.¹⁹ Un alt autor, Szalai, atrage atenția că elitele

damentarea teoretică și rezultatele acestei cercetări. Vezi: Albert Ferenc – Bodó Barna – Papp Z. Attila, *Peremlét és megmaradás* (Marginalizare și existență), Temesvár, 1997.

¹⁷ Se cere realizarea unei diferențe majore: un sat cu 200 suflete are, aproape sigur, o școală elementară în localitate. Dacă comunitatea minoritară, într-o comună mai mare, este numeric de acest ordin de mărime, ea nu va avea clase în limba maternă, nefiind îndeplinite anumite norme privind numărul de elevi. (În privința minorității maghiare cazul comunelor Gicra, Chevereș, Variaș, etc.) Chiar dacă există sate cu o minoritate locală majoritară, dar populația locală totală se cifrează la numărul de mai sus, minoritatea tot nu va avea școală proprie. (Cazul satului Sânmartinul Maghiar, cu 260 de locuitori din care 206 maghiari, și cu școală elementară în limba română.) Aceste condiționări sunt presiuni structurale la care comunitatea minoritară cu greu face, câteodată nu face față.

¹⁸ Bibó István, *Elit és szociális érzék* (Elitele și simțul social), In: *Összegyűjtött munkái*, FMPSZ, Basel, 1981. pag. 338.

¹⁹ R.A. Easterlin, *Birth and Fortune*, Illinois, 1980.

nu pot fi abordate ca persoane particulare, luate în parte, problema punându-se în contextul structurii sociale existente.²⁰

Să analizăm această ultimă afirmație. În acest context, structura socială înseamnă existența, începând cu epoca modernă, a unor instituții specializate în satisfacerea nevoii de cultură a societății. Statul are obligații stabilite în acest sens. În situații când astfel de prescripții clare nu există, funcționează interesul național. Nu trebuie să presupunem o conducere de tip Funar²¹ pentru a permite existența unui dezechilibru principal: sprijinul culturii majoritare este un interes general – și minoritarul este un potențial consumator al culturii majoritare –, în timp ce cultura minoritară se adresează unui segment special, devenind astfel o problemă specifică, de obicei locală, de dimensiuni reduse. Astfel, instituțiile și programele minoritare presupun un efort suplimentar, dincolo de cel care se realizează pentru întreaga comunitate. Chiar dacă există, în toate societățile democratice, prescrieri normative pentru minorități, pentru prezervarea și promovarea diferențelor culturale, presiunea structurală se manifestă, minoritarul va resimți efectele acesteia în diferite contexte și situații. Existența minorităților presupune acceptarea, la modul principal, a unei responsabilități sociale suplimentare. Cum se manifestă aceasta în viața cotidiană este o problemă și a structurilor sociale existente.

Să analizăm în continuare atributivul *de provincie*. Problema clivajelor teritoriale în societate se pune cu acuitate, conform analizei lui Sven Rokkan, în prima fază de democratizare, prin faptul că orice stat național va implementa un set de măsuri pentru a realiza unitatea structurală și standardizarea instituțiilor statului. (Rokkan 1980) O analiză a procesului de democratizare în diferite țări din Europa și Asia relevă existența unui clivaj teritorial puternic care, chiar dacă cu timpul se atenuază, va marca prima fază a procesului de democratizare. (Lipset-Rokkan 1967) Conflictul și tensiunile legate de relaționarea centru-provincie sunt, deci, structurale, țin de natura democra-

²⁰ Szalai Erzsébet, *Az elitek átváltozása*, Budapest, 1996.

²¹ Gh. Funar, primarul Clujului în perioada 1992-2004, a promovat un antimaghiarism feroce într-un oraș unde comunitatea locală maghiară deține un procent de 20% din populație. Activitatea de administrație se subordona ideii: românii majoritari conduc orașul Cluj, minoritarii trebuie să accepte statutul de cetățean de rangul II.

ției. Pentru comunitățile minoritare apare dilema centrului. Centrul, prin definiție, este centrul politic al țării unde, dincolo de instituțiile politice, vor ființa și cele culturale. Dacă pentru o anumită minoritate capitala este cel mai important centru cultural, problema centru-provincie nu conduce la dileme suplimentare, clivajul general se reproduce și în cazul comunității respective. Numai că rareori avem de-a face cu o astfel de situație. În majoritatea cazurilor există un alt centru la care provincia minoritară se raportează – ceea ce va complica semnificativ sistemul relațional.²²

Chiar dacă întrebarea sociologică pusă de Wright Mills, Aron respectiv Dahl – cine conduce? – este rareori invocată de sociologii zilelor de azi,²³ specialiști din cadrul Fundației Diaspora au derulat, în 1998, o cercetare cu scopul investigării capacității comunităților locale minoritare privind prezervarea condițiilor de reproducere a propriei etnicități, respectiv a studiului influenței mobilității sociale actuale, mult superioară celei precedente, asupra procesului de constituire a elitelor locale minoritare. Etnicitatea s-a considerat, în acest cadru, asumarea unui anumit rol social, admițând, totodată, și cealaltă interpretare a ei, ca factor determinant în cadrul procesului de modernizare. În opinia lui F. Barth, etnicitatea tematizează politicul, constituindu-se astfel, în cadrul politicii etnice, anumite roluri speciale. Conform teoriei, clivajul etnic, discursurile legate de existența sa au o anumită capacitate de mobilizare, ce nu este expresia vreunei ideologii culturale fiind, mai degrabă, un fel de antrepriză politică.²⁴

Cercetarea evocată a însemnat, în mod concret, analize privind caracteristicile elitei nou constituite, analiza motivelor personale ale asumării anumitor roluri publice și, respectiv, analiza factorilor care au influențat procesul asumării acordându-se atenție în final relațiilor dintre diferitele elemente.

²² Paradoxul Funar este legat de statutul de centru cultural al Clujului – un fel de „capitală culturală” – pentru maghiarii din Transilvania, conferind acestui oraș o importanță mai mare în contextul culturii maghiare decât cea dobândită în contextul culturii naționale, situație inacceptabilă de primarul Clujului.

²³ F. Sulciman – H. Mendras, *Recrutarea elitelor în Europa*, Amarcord, Timișoara, 2001.

²⁴ F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston, 1969.

Din eșantionul de 117 subiecți²⁵ cca. 20 % și-a făcut toate școlile în limba română, în timp ce ponderea acelor care au terminat și facultatea în limba maternă este de 30 %. Definitiv pentru orice persoană este limba în care-și face studiile liceale: după cum reiese din tabelul ce urmează, în cadrul elitei culturale numărul celor care și-au luat bacalaureatul în limba maternă este semnificativ mai mare.

Elită	N	Magh.	%	Rom.	%	Altceva	%	N.răsp.	%
Culturală	39	35	89,7	5	12,8	0	0	0	0
Non-culturală	77	45	58,4	28	36,4	2	2,6	3	3,9
Non-răspuns	1	1	100	0	0	0	0	0	0
Total	117	81	69,2	33	28,2	2	1,7	3	2,6

În privința locului de naștere găsim următoarea situație: 23,1% sunt localnici, 23,9% sunt născuți în județ și 51,3% în alte județe.²⁶ Formula bănățeană privind caracterul deschis, primitiv al zonei se confirmă și în cazul etniei maghiare. Dacă analizăm situația în funcție de cele două categorii ale elitei locale, observăm că elita culturală se constituie preponderent din persoane venite din alte locuri, influența societății locale manifestându-se, în cazul etniei maghiare, în favoarea unor strategii personale legate de sfera non-culturală. Se poate formula întrebarea, legat de această situație, dacă influențele locale privind etnia maghiară sunt destul de puternice pentru a determina la nivelul acesteia un comportament care să asigure prezervarea identității etnice.

În privința opțiunilor legate de limba de predare a școlii, situația este neliniștitoare: un procent din ce în ce mai mare a copiilor de naționalitate maghiară optează pentru învățământ în limba română: pe când în 1990 cca. 33% din copii aparținând acestei etnii frecvența școlii de limbă maternă în județ, acest procent a scăzut, în 10 ani, la 25%. Evoluția situației merită atenție din două motive: Timișul a fost primul județ unde, în 1990, s-a rezolvat simplu și pașnic solicitarea

²⁵ Eșantionul chestionat l-am structurat conform repartiției demografice a maghiarilor din Timiș: din cele 117 persoane chestionate ponderea timișorenilor și a celor din alte localități era aceeași, elita politică și economică deținând împreună 66 %, cca culturală 34 %.

²⁶ Diferența de 1,7 % (2 cazuri) înseamnă persoane născute în străinătate.

minorităților de a dispune de licee proprii – și nu de secții cu limbă de predare maghiară-germană-sârbă. Pe fundalul unei disponibilități și deschideri totale din partea autorităților are loc regresul semnalat.

Analiza a relevat natura relațiilor din cadrul elitelor culturale și non-culturale maghiare. Din cercetările lui Mills se știe că în cadrul societății americane din secolul 20 legăturile dintre elitele politică, economică și militară au dus la formarea unei elite compacte a puterii.²⁷ În literatura de specialitate din Ungaria se semnalează existența unei elite locale unitare²⁸ chiar în condițiile tranziției posttotalitare, este cât se poate de normal să se presupună existența unei astfel de elite locale și în cazul minorității maghiare, în speță a celei timișene. Elita minoritară maghiară este, contrar așteptărilor, fragmentată. Elita economică se desprinde de celelalte două care, structural, sunt legate de comunitatea de proveniență.

Elita culturală își poate îndeplini misiunea exclusiv în cadru minoritar, dacă ea optează pentru instituțiile majoritare, se rupe de minoritate.²⁹ Această elită va construi, cu excepția mediului universitar, în majoritatea cazurilor o carieră personală ce are ca element definitoriu mediul minoritar.³⁰ Rareori se întâmplă ca profesori maghiari din învățământul de limbă română să-și asume responsabilități și

²⁷ C.W. Mills, *The Power Elite*, Oxford Univ. Press, New York, 1956.

²⁸ Utasi Ágnes – A. Gergely András – Beckskeházi Attila, *Kisvárosi elit*, Budapest, 1996.

²⁹ În 1996 UDMR Timiș, conform formulei politice de guvernare, a primit șansa de a delega un reprezentant al comunității în funcția de inspector școlar general adjunct al județului. Alegerea UDMR a fost o profesoară de etnie maghiară, foarte apreciată de altfel, care funcționa la un liceu cu limbă de predare română. După câteva luni profesoara numită a renunțat la funcție: neavând cunoștințe suficiente despre învățământul de limbă maternă nu a cunoscut nici problemele specifice, nu avea contacte personale vii cu cadre din aceste școli, colaborarea nu a funcționat.

³⁰ Excepții există și în această privință: învățământul elementar minoritar din mediul rural este ceva nesigur în localitățile în care există școli și în limba română. Cadrele didactice în dorința de a avea un post sigur optează foarte des pentru învățământul majoritar: un învățător dintr-un sat majoritar maghiar, dar și cu școală în limba română, a lăsat școala maghiară fără cadru didactic imediat după obținerea licenței în cadrul unui program derulat din inițiativa și cu sprijinul UDMR.

roluri legate de cultura minoritară. Cine renunță la învățământul în limba maternă, renunță de regulă și la obligația publică – nu și cea morală – de a sluji cultura din care provine. Devine simplu consumator al culturii în limba maternă.

Există domenii – teatrul spre exemplu – în care mediul minoritar s-ar putea să nu ofere protagoniștilor șansa de a avea succesul dorit și scontat. Teatrul minoritar se confruntă cu probleme multiple, publicul existent este relativ restrâns, atenția de care artistul poate beneficia din partea unor foruri de specialitate și a publicului fiind diminuată structural. Din acest motiv persoane dornice de afirmare vor angaja responsabilități și în afara culturii minoritare și, în anumite cazuri, aceste angajamente pot deveni mai importante decât cele legate de instituția de bază.³¹ Problema ce se pune este ca aceste angajamente să nu se răsfrângă negativ asupra activității de bază.

Elita politică provenită din cadrul unei minorități se leagă, adesea, numai ocazional și pe timp limitat de această comunitate. Consilierii locali se lansează în arena politică locală, de regulă, cu gândul de a realiza ceva pentru întreaga comunitate locală, cea minoritară fiind greu, chiar imposibil de separat de întreg, ca de exemplu în cazul unor programe infrastructurale sau sociale. Pentru această elită votul minoritar local este, câteodată, nefindestulător, primarii proveniți din rândul unor minorități obțin mandatul lor, în majoritatea cazurilor, și cu sprijin venit din partea majorității etnodemografice.³² În această situație nici nu poate fi vorba de o reprezentare prioritară a etniei de proveniență, managementul va fi unul general. Primarul-viceprimarul va colabora cu elita culturală minoritară, totuși, aceasta nu va fi o relație de echipă.

Elita economică prezintă interes și mai mare din punct de vedere teoretic. Pentru această elită relația cu elita politică înseamnă posibi-

³¹ Sărbătoarea Saltimbancilor este un festival cultural stradal pe durata a 3 zile în Timișoara, ajunsă la a 5-a ediție, inițiată de directorul teatrului majoritar din localitate.

³² Sunt aleși locali – viceprimari de exemplu – care părăsesc organizația pe reprezentare a intereselor minoritare pentru a ocupa funcția respectivă. Dacă în cazul majorității aceste migrări sunt motivate politic, în cazul unor minorități trecerea la un partid politic (majoritar) pune problema mandatului asumat la alegeri. În cazul majoritarului, într-un astfel de caz caracterul mandatului nu suferă schimbări, la minoritari da.

litatea de a avea informații, șanse, sprijin informal sau real în asigurarea condițiilor pentru succesul economic. În acest sens elita economică caută drumul direct și nemijlocit spre structurile decizionale locale. Dacă minoritatea este reprezentată în structurile politice locale, dar datorită ponderii sale demografice nu poate avea un rol decisiv,³³ elita economică nu va fi interesată să facă eclipă cu aceasta: bunele relații cu reprezentanții minoritari îi pot afecta relațiile directe cu reprezentanții majorității decizionale. Cum în județul Timiș minoritatea maghiară este în majoritate numai în câteva sate, iar la nivelul comunelor într-una singură, nu există factori care ar putea influența în sens pozitiv constituirea elitei locale unitare la nivelul comunității minoritare. Merită atenție cazul special al unui organ de presă. Un ziar ține, deopotrivă, de cultural și economic. Cultural va promova abordări specifice culturii și limbii în care apare: există tradiții specifice în privința realizării unor organe de presă a fiecărei culturi chiar dacă este vorba de un spațiu cu prezența istorică a mai multor culturi. Abordările temelor minoritare vor fi, fără doar și poate, caracteristice pentru majoritate realizându-se, în cel mai bun caz, o abordare fără accente stridente. Din punct de vedere economic ziarul este o afacere, care trebuie să funcționeze. O relație foarte strânsă cu politicieni minoritari nu numai că nu va fi benefică pentru conducătorul ziarului, dar va putea aplatiza asupra altor relații care sunt, în schimb, de mare importanță pentru el. Se realizează astfel o distanțare de elita minoritară: relațiile vor deveni politico-oficiale și nimic mai mult.

4. Apartenența comunitară, etnia, limbile locale

Conceptul de etnie este și el un concept introdus relativ recent, la începutul anilor '50, în vocabularul curent al științelor sociale. Este semnificativ faptul că el apare pentru prima dată într-un dicționar Oxford abia în 1972 și este ignorat în versiunea scurtă a acestuia din

³³ Numărul mandatelor obținute de organizațiile minorităților este, de regulă, sub procentul acestei minorități în cadrul populației locale. Foarte rar, când un reprezentant minoritar pentru funcția de primar promite și poate produce o emulație în localitatea respectivă, mandatele obținute de minoritari poate depăși ușor procentul ponderii demografice. (Este cazul Jimboliei la alegerile din 2000 și 2004.)

1982. Și în privința conceptului de etnie se poate remarca o evoluție într-un sens asemănător cu evoluția înțelegerii identității: de la o concepție esențialistă și obiectivistă a etnicității, ce considera etnia ca o realitate obiectivă înscrisă într-o istorie liniară, s-a trecut la o abordare subiectivistă, dinamică și interactivă.

Intr-adevăr, definițiile inițiale puneau accentul pe împărtășirea unei culturi comune. Se făcea referire de asemenea la anumite elemente și trăsături considerate a avea un rol primordial în definirea identității etnice: limbă, religie, teritoriu, tradiții culturale sau instituții. Acest mod de abordare s-a lovit însă de o dificultate fundamentală cauzată de observarea persistenței sentimentului apartenenței etnice chiar în condițiile modificării radicale a caracteristicilor culturale considerate a fi determinante.

S-a trecut astfel, pornind de la teoria lui Barth din 1969, la abordarea etnicității dintr-o perspectivă subiectivistă, în care accentul este deplasat pe chiar procesul de menținere a granițelor etnice și pe continua dihotomizare între membri și ne-membrii unui grup etnic. Etnicitatea nu este, deci, atât de mult produsul unei trăiri în comun sau al unei origini comune, cât produsul conștiinței apartenenței la un anumit grup și a diferențelor față de alții.

Un grup etnic poate fi astfel definit ca fiind format din oameni care se consideră asemănători în primul rând datorită unei origini comune (reale sau fictive) și care sunt priviți în acest mod de ceilalți. Se poate adăuga că doar unul dintre elementele menționate este suficient pentru a putea vorbi despre un grup etnic.

Dincolo de aceste considerații de ordin general trebuie menționat de asemenea că, în cazul grupurilor minoritare din cadrul unei societăți, alături de această conștiință subiectivă a apartenenței la grup și de concentrarea pe menținerea existenței grupului, apar deseori elemente obiective, determinate de împărtășirea unei sorți comune, ce duc atât la întărirea coeziunii și solidarității grupului cât și la întărirea conștiinței apartenenței la grup.

Fără îndoială componenta etnică a identității ocupă în numeroase cazuri un rol extrem de important la nivel individual, și aceasta nu doar la presiunea propriului grup ci și datorită modului de abordare a problemei la nivelul ansamblului societății. Trebuie subliniat însă că identitatea etnică reprezintă doar una dintre numeroasele opțiuni identitare.

După cum au arătat cercetările de psihologie socială, în definirea identității un rol esențial îl au procesele de categorizare. S-a afirmat chiar că socializarea înseamnă categorizare. Experimentele asupra influențelor categorizării, desfășurate în contextul teoriei identității sociale, au pus în evidență un fenomen larg răspândit: de cele mai multe ori, prin simpla definire a noastră ca membri ai unui grup, de orice natură ar fi acesta, avem tendința de a favoriza membrii grupului de apartenență și de a defavoriza membrii celorlalte grupuri. Cercetările menționate se află la originea încercărilor de explicare a relațiilor inter-grupuri și mai ales a unor fenomene negative ce apar în acest context cum sunt prejudecățile și discriminarea.

În ciuda faptului că rezultatele obținute nu permit încă conturarea unui model unanim acceptat care să explice întreaga complexitate a acestor fenomene, un lucru este demonstrat: afilierea noastră la un grup determină tendința firească de opoziție față de membrii altor grupuri. Evident, după cum am precizat, apartenența oricărei persoane este multiplă, astfel încât prin numeroasele încrucișări posibile, la nivelul vieții cotidiene se ajunge la atenuarea acestor opoziții. În cazul în care însă, pentru membrii a două sau mai multe grupuri, o anumită categorizare (cea care a dat naștere grupurilor respective) devine mult mai importantă decât celelalte categorizări posibile, riscul apariției unor relații tensionate este și el mărit.

În esență, soluția pe care o oferă deci psihologia socială pentru întărirea coeziunii unei societăți multietnice și multiculturale este punerea în evidență a categorizărilor multiple și atenuarea categorizărilor unilaterale. În acest context, promovarea conștiinței unei identități regionale, alături de cea etnică și națională poate avea un impact pozitiv important. Acest tip de identitate permite atenuarea tensiunilor potențiale, favorizează conștiința apartenenței la un grup unic fără a leza conștiința apartenenței etnice sau a celorlalte posibile apartenențe. O astfel de identitate permite reabordarea unor teme, cum ar fi statutul limbilor locale. Într-un context național, limbile regionale sau minoritare devin mai puțin importante, chiar de rangul II în anumite condiții. Identitatea regională restructurează anumite priorități, elementele constitutive ale culturii locale vor avea alte principii de selecție. Chiar dacă limba minoritară nu este local majoritară, ea poate deveni importantă privind anumite practici comuni-

caționale. Această abordare utilitaristă nu va rezolva problema comunicării pe plan local, totuși, va permite o nouă relaționare, legat de un alt context, al unei probleme tranșată la nivelul politicilor cultural-educăționale naționale.

De acest aspect este legată perspectiva comunicării interculturale. Comunicarea este de altfel un alt instrument pe care psihologia socială a relațiilor inter-grupuri îl poate recomanda pentru reducerea sau prevenirea tensiunilor sociale. Este cunoscut faptul că interferențele culturale sunt firești în contextul unei societăți pluraliste. Se întâmplă deseori ca anumite elemente să fie revendicate ca specifice în același timp de mai multe grupuri culturale. Acest lucru poate duce la opoziție și rivalitate sau, dimpotrivă, poate constitui o bază pentru dialog și acceptare reciprocă. Teama de comunicare are la bază, de cele mai multe ori, teama de pierdere a specificului grupului respectiv prin contactul cu ceilalți. Realitatea demonstrează însă că dialogul între culturi este posibil fără alterarea identității acestora dar duce, inevitabil la o modificare a unor caracteristici specifice. Desigur, teama de comunicare presupune acceptarea viziunii statice, monolitice și substanțialiste asupra identității. O societate multiethnică și multiculturală, în care comunicarea nu funcționează și nu este considerată o valoare fundamentală, riscă însă o accentuare a diferențelor și acumularea de tensiuni ce nu pot duce decât la fragmentare.

În contextul unei societăți pluraliste, presa va avea o importanță extraordinară, în anumite situații definitorie. Imaginea și mesajul identitar promovat de presă va influența și va tematiza, între anumite limite, orice dialog interetnic. Din moment ce comunitățile lingvistice sunt definite prin diferențele lingvistice, comunicarea interetnică va fi condiționată de un anumit dezechilibru: minoritarul are acces și cunoaște, poate să cunoască tot ceea ce se afirmă în legătură și despre el în presa majoritară, majoritarul din motive lingvistice nu va beneficia de aceste informații respectiv are acces la ele limitat și prin filtrul unei interpretări-prezentări majoritare. Majoritarul este închis în contextul unei singure interpretări a situației, a relațiilor, cea majoritară. Există situații, când nici minoritarul nu are la dispoziție alt cadru de interpretare decât cel majoritar, în condiții de diasporă minoritarul devenind, invers proporțional cu ponderea sa demografică locală, orientat tot mai tare spre presa majoritară. În astfel de

cazuri opțiunea minoritară poate să dispară din discursul public, acesta fiind tematizat exclusiv din punct de vedere majoritar.³⁴

Concluzii

1. Dialogul local este o condiție sine-qua-non a modernității. Dialogul este acel lingua franca, acel limbaj comun, prin care pot fi gestionate situațiile de criză dintre comunități și culturi diferite. Nevoia, dorința dialogului va face această lume funcțională.
2. Problema fundamentală privind coabitarea diferitelor comunități etnice are o dimensiune culturală și una politică. Cea culturală se referă la relațiile existente între comunitățile etnice de pretutindenii și țara-mamă a acestora, cele politice la relațiile dintre națiunea majoritară și comunitățile minoritare. În condițiile unei integrări europene ce recunoaște diversitatea, se impune să se renunțe la programele naționale anterioare care au promovat, cu obstinație, omogenitatea culturală.
3. Existența elitelor minoritare este o condiție a oricărui dialog interetnic local. Această elită categorisită minoritară, s-ar putea să nu fie minoritară în cultură și limbă. Asimilarea structurală își va face efectul fără vreun program politic privind omogenitatea culturală, inegalitățile privind șansele minoritarilor de a-și păstra și promova cultura față de majoritate pot fi egalate doar prin programe speciale.
4. Dialogul local dintre comunități etnice diferite privește dialogul lingvistic și cel intercultural. Cel lingvistic se referă la statutul limbilor locale în timp ce dialogul intercultural are în vedere specificitățile culturale. Principalul pericol privind pierderea unor valori specifice minoritare nu este legat de existența sau inexistența unui dialog interetnic local, ci de importanța ce se conferă, în plan social și politic, structurilor teritoriale locale, regiunilor.

³⁴ O cercetare sociologică realizată în septembrie 2004, în județul Timiș, relevă că maghiarii din județ preferă mass-media românească celei de limbă maghiară, cu excepția localităților, unde minoritatea maghiară este majoritară.

Bilingvismul aditiv – mijloc de înlăturare a barierelor de limbă în comunitățile multietnice*

Drd. Erdei Ildikó, Universitatea de Vest Timișoara
Drd. Fórika Éva, Universitatea de Vest Timișoara

Elemente de psihologia bilingvismului

În ultimii ani, asistăm la o schimbare asupra percepției bilingvismului: în timp ce cu ani în urmă bilingvismul era considerat un fenomen aparte, în prezent este privit ca un fenomen natural, normal¹ și datorită faptului că mai mult de jumătate din populația Pământului trăiește într-un mediu bi- sau plurilingvistic (Göncz, 2002):

Comunitățile plurilingvistice sunt eterogene nu doar din punct de vedere lingvistic, ci de regulă și din punct de vedere etnic, cultural, religios. Membrii acestor comunități se întâlnesc zilnic cu efectele acestui fapt specific, experimentează utilizarea alternativă a limbilor, se confruntă cu eventualele bariere lingvistice, încearcă acomodarea la diferitele sisteme de valori și norme. Aceste fenomene, situații devin obiectul cercetării a multor discipline cum ar fi lingvistica, psihologia, pedagogia, sociologia, istoria, demografia, demografia etc. precum și a unor domenii interdisciplinare, cum ar fi sociolingvistica sau psiholingvistica.

Psihologia bilingvismului are ca direcții de cercetare următoarele:

- investigarea psihologică a diferitelor tipuri de bilingvism,

* Referat prezentat la colochiul *Bariera de limbă în comunitățile multietnice*, din 2005.

¹ Göncz, L. (2002, noiembrie), *A kétnyelvűség pszichológiája / Psihologia bilingvismului*. Lucrare prezentată la Zilele Lingvistice Gramma, Sturovo (Slovacia)

- studiul procesului de dezvoltare a personalității în medii eterogene,
- sociopsihologia bilingvismului, care analizează biculturalitatea și efectele ei,
- psihologia educațională a bilingvismului, care studiază aspectele pedagogice ale mediilor eterogene.

Limba maternă – fenomenul bilingvismului

Dicționarul de psihologie² definește bilingvismul ca fiind starea caracterizată prin faptul că o persoană vorbește cu aceeași fluentă două limbi.

Bilingvismul, ca fenomen determinat de o serie de factori sociali și psihologici, nu are o definiție care să cuprindă toate aspectele ei. De cele mai multe ori se încearcă o definiție prin delimitare de monolingvism. Göncz³ (1999), pornind de la criteriile formulate de Skutnabb-Kangas (1990) prezintă definițiile limbii materne și ale bilingvismului în tabelele de mai jos :

Tabelul nr. 1. *Definițiile limbii materne*

Criteria	Limba maternă este...
1. Timpul / Momentul când a fost învățat	... limba pe care o învățăm prima dată / este limba prin care se realizează prima relație stabilă de comunicare.
2. Nivelul de competență / de cunoaștere a limbii	... limba pe care o cunoaștem cel mai bine.
3. Funcția / frecvența utilizării limbii	... limba pe care o folosim cel mai frecvent.
4. Atitudinea (identificare internă / externă)	... limba cu care ne identificăm, cu care ne identifică alții.
Părerii laice: Limba maternă este limba în care visăm, gândim, socotim, în care scriem poezii sau scriem jurnale personale.	

² Șchiopu, U. (coord.) (1997), *Dicționar de Psihologie*. București: Editura Babel.

³ Göncz, L. (1999). *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)/ Limba maghiară în Yugoslavia (Voivodina)*. Budapest-Újvidék, Osiris-Forum-MTA Kisebbségkutató Műhely.

Tabelul nr. 2. *Definițiile bilingvismului*

Criteriu	Este o persoană bilingvă ...
1. Timpul / Momentul când a fost învățat	<p>... persoana care în familie de la început învață două limbi de la persoane pentru care acele limbi sunt limbi maternelne;</p> <p>... persoana care de la început folosește în paralel două limbi ca mijloc de comunicare.</p>
2. Nivelul de competență / de cunoaștere a limbii	<p>...persoana care cunoaște la un nivel înalt două limbi / ca și cum ar avea două limbi maternelne.</p> <p>...persoana care cunoaște două limbi la fel de bine.</p> <p>...persoana care poate utiliza pe lângă limba maternă și o altă limba ca mijloc de comunicare.</p> <p>...persoana care cunoaște și utilizează la un anumit nivel și o altă limbă.</p> <p>...persoana care are anumite legături / relații cu o altă limbă.</p>
3. Funcția / frecvența utilizării limbii	<p>... persoana care poate utiliza și utilizează alternativ două sau mai multe limbi în situații diferite, oral sau în scris, din propria inițiativă sau în concordanță cu cerințele comunității.</p>
4. Atitudinea (identificare internă /externă)	<p>...persoana care se consideră o bilingvă și se identifică cu două limbi / culturi;</p> <p>...persoana care este considerat de alții ca fiind utilizator a două limbi la nivel de limbă maternă.</p>

Persoanele bilingve pot fi împărțite, în funcție de motivația care stă la baza însușirii celei de-a doua limbi, în două mari categorii: a) cât de mare este presiunea mediului, b) care sunt urmările neacceptării situației. Astfel în prima categorie pot fi cuprinse persoanele care își însu-

șesc a doua limbă din propria inițiativă – de obicei elita bilingvă precum acele persoane care aparțin majorității lingvistice, pentru care învățarea celei de-a doua limbi nu este o necesitate dar învață și limba minorității. Din a doua categorie fac parte persoanele aparținând minorităților lingvistice (în anumite situații și copiii proveniți din căsătoriile mixte), care pentru a se descurca în viață, au nevoie de învățarea unei alte limbi. În cazul acestora presiunea mediului respectiv a familiei este cea care duce la însușirea celor două limbi: dacă este însușită doar limba familiei, persoana poate avea de suferit în carieră, dacă este învățată doar limba dominantă a mediului, putem asista la o anumită înstrăinare de mediul familial. Aceste persoane nu sunt în situația de a alege o anumită limbă, ele devin bilingve datorită conjuncturii. În cazul copiilor proveniți din căsătorii mixte, situația devine și mai complicată – părinții deseori renunță la una din limbile familiei, iar în cazul emigranților, chiar la amândouă limbile.

Tipurile bilingvismului

În afară de cele două mari categorii, sunt cunoscute o serie de tipuri de bilingvism la nivel comunitar sau individual. În studiul amintit, Göncz trece în revistă cele mai importante tipuri de bilingvism:

Tabelul nr. 3. *Tipuri importante de bilingvism*

criteriu	Bilingvism comunitar / la nivel de comunitate	Bilingvism individual / la nivelul individului
1. Atitudinea comunității	➤ aditiv – substractiv	
2. Grupul	➤ elitist – popular ➤ unilateral – bilateral	
3. Efectul		➤ aditiv – substractiv
4. Momentul însușirii celei de-a doua limbi		➤ timpuriu – târziu

5. Ordinea însușirii limbilor		➤ lingvism – glotism
6. Nivelul de cunoaștere a limbilor		➤ dominant – echilibrat ➤ receptiv – productiv
7. Asemănări deosebiri semantice		➤ în raport de coordonare - complex
8. Modalitatea de însușire a limbilor		➤ natural – controlat (școlar)

Introducerea diferențierii „aditiv – substractiv” de către socio-psihologii canadieni în anii '70 s-a dovedit a fi extrem de benefică pentru înțelegerea unor rezultate contradictorii ale mai multor studii empirice. Ideea de la care se pornește este, dacă membrii comunității / grupurile sunt sau nu ierarhizate în funcție de apartenența lingvistică, etnică, culturală sau religioasă. Vorbim de *bilingvism aditiv* în situația în care diferitele limbi / etnii / religii ale mediilor eterogene sunt considerate, valorizate ca fiind egale, statutul lor este aproximativ egal. În cazul în care una din limbile / culturile / religiile mediului eterogen sunt cotate ca fiind mai valoroase, avem o situație de *bilingvism substractiv*. Între cele două tipuri extreme există o serie de situații tranzitorii.

Analizând diferitele tipuri de bilingvism putem concluziona că doar bilingvismul aditiv este acela care duce la înlăturarea barierelor lingvistice și face posibilă o reală interculturalitate.

Statut, prestigiu, atitudine – valoarea unei limbi

Péntek J. (2003)⁴ consideră că statutul, prestigiul, atitudinea precum și stigmatizarea, stereotipurile sunt categoriile care trebuie studiate pentru a înțelege fenomenele bilingvismului, caracteristicile lui. Prestigiul limbii devine hotărâtor în procesul bilingvismului: se reali-

⁴ Péntek, J., Benő, A. (2003). *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban / Relații lingvistice și dominanțe lingvistice în regiunea Ardealului, Kolozsvár / Cluj: Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége*

zează în mod spontan modelul aditiv sau din cauza prestigiului scăzut asistăm la schimbare de limbă (bilingvism subtractiv).

Lanstyák (2000)⁵ diferențiază prestigiul cultural și prestigiul social al unei limbi arătând că o limbă poate fi considerată prestigioasă din punct de vedere cultural și cu un nivel de prestigiu scăzut din punct de vedere social.

Statutul este o realitate mai obiectivă – statutul juridic și politic depinde de putere, drepturi și restricții. Totodată prestigiul este urmare a statutului și a stereotipurilor, deci acestea se află în relație de interdependență.⁶

Kloss⁷ elaborează o scală pe cinci trepte, în 1967, pentru a evalua statutul unei limbi. Astfel la polul pozitiv avem situația în care limba deține un statut oficial (spre exemplu limba suedeză în Finlanda) iar la polul negativ interdicția totală a unei limbi (până în anii trecuți în această situație se afla limba maghiară în regiunea Moldova din România – cazul ceangăilor). În această accepțiune statutul este un statut politic, juridic. Evaluând limba maghiară minoritară pe această scală, în majoritatea cazurilor (exceptând Slovenia respectiv situația specială a ceangăilor) se află la mijloc (pe treapta a treia): nu are statut oficial, mediul în general nu este prietenos, dar poate fi folosit în educație, mass-media, în unele cazuri chiar și în administrația publică.

Péntek consideră că statutul și prestigiul unei limbi sunt caracteristici ce pot fi influențate.⁸ Astfel pentru a încetini respectiv a stopa fenomenele lingvistice negative este nevoie de elaborare și implementarea unor strategii ce au în vedere dobândirea unui statut asemănător limbii majoritare, menținerea respectiv creșterea prestigiului limbii, combaterea stigmatizării limbii maghiare respectiv a prejudecăților ce denigrează limba.

Direcțiile strategice în acest sens sunt:

1. Asigurarea cadrului juridic favorabil,
2. Realizarea unei educații interculturale veritabile.

⁵ Lanstyák, I. (2000). *A magyar nyelv Szlovákiában / Limba maghiară în Slovacia*, Budapest–Pozsony: Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely.

⁶ Péntek, J., Benő, A., op. cit.

⁷ Kloss, H. (1967). apud Péntek, J., Benő, A. (2003)

⁸ Péntek, J., Benő, A., op. cit.

1. Îmbunătățirea statutului și prestigiului unei limbi printr-un cadru juridic favorabil

Limba este eminentemente legată de om în toate ipostazele lui, astfel și în viața publică. Este firesc deci ca limba să constituie obiectul sau subiectul unor acte normative esențiale. În privința dreptului intern al statelor, constituțiile, ca acte normative fundamentale care reglementează relațiile de bază în stat, au, în marea majoritate a cazurilor⁹ cel puțin o normă lingvistică, cea referitoare la limba oficială a statului:

Andrássy György (1998) consideră că în cazul statelor în care se utilizează mai multe limbi¹⁰, prin statuarea limbii oficiale a statului, care de regulă este limba majorității, Constituția dă naștere la două norme juridice: una explicită, anume de a conferi tuturor dreptul constituțional de a utiliza limba oficială, și una implicită, anume de a recunoaște dreptul constituțional al persoanelor făcând parte din grupul cultural majoritar să-și folosească limba maternă ca limbă oficială a statului. Dacă în cazul normei explicite dreptul este conform principiilor general recunoscute ale egalității și nondiscriminării, afirmația nu mai este valabilă în cazul normei implicite, deoarece persoanele care fac parte din alt grup cultural decât cel majoritar, care au o altă limbă maternă, ele nu mai beneficiază de același drept, datorită simplului fapt că limba lor maternă nu a fost recunoscută ca limbă oficială.¹¹

Raționamentul lui Andrássy are numeroase implicații filozofice, morale, politice și, nu în ultimul rând juridice, dacă ne gândim că marea majoritate a statelor au o singură limbă oficială, care se identifică cu cea a grupului cultural majoritar din stat și, în același timp pe teritoriul lor trăiesc persoane – mai mult sau mai puțin numeroase – ale căror limbă nu este limba oficială. Altfel spus, majoritatea statelor încalcă principiul egalității și al nondiscriminării în materia drepturilor lingvistice.

⁹ Constituția SUA este una din excepții, dar norme lingvistice se regăsesc în Constituțiile statelor federale.

¹⁰ Practic nu există stat în care să se vorbească doar o singură limbă.

¹¹ Andrássy György (1998), *Nyelvi jogok*. Studia Europaea, Pécs, p. 1-217.

Diverse studii relevă faptul că există o legătură de cauzalitate între prestigiul limbii unei limbi și statutul său oficial, precum și între marginalizarea socială, neintegrarea în societate și barierele lingvistice. Există state care au ales ca metodă de rezolvare a dihotomiei oficializarea tuturor limbilor vorbite pe teritoriul lor (Belgia, Elveția), a majorității limbilor vorbite pe teritoriul lor (Finlanda), sau oficializarea regională a altor limbi decât cea majoritară în funcție de aria de acoperire a acestora (Spania, Italia, Franța), astfel contribuind la egalizarea statutului limbilor și a prestigiului acestora.

În ceea ce privește reglementarea internațională a drepturilor lingvistice, în general ele sunt tratate în cadrul general al drepturilor omului.

a) Tratatul universal

Declarația Universală a Drepturilor Omului elaborată sub egida ONU nu cuprinde dreptul la utilizarea limbii proprii (materne¹²). Singura valență lingvistică a acestui act internațional este cuprinsă în art.2., care statuează: „Fiecare se poate preleva de toate drepturile și de toate libertățile proclamate în prezenta declarație, fără nici o deosebire, în special de rasă, de culoare, de sex, de limbă, de religie, de opinie politică, sau de orice altă opinie, de origine națională sau socială, de avere, de naștere sau decurgând din orice altă situație.” Problema este norma cuprinsă în art. 2. DUDO are o sferă de aplicare limitată la drepturile și libertățile proclamate în declarație, din care lipsesc drepturile lingvistice, prin urmare nu poate constitui temei juridic pentru consacrarea acestora din urmă.

Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice¹³ este mai generos în privința drepturilor lingvistice. Astfel, în art. 14.3. lit. a) și f) sunt consacrate – ca garanții pentru orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale – două drepturi lingvistice: dreptul de a fi informat într-o limbă pe care o înțelege (...) și dreptul la interpret dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la ședința de

¹² În general se consideră că limba proprie a omului este limba maternă, deși există și cazuri de excepție. Prezentul material nu își propune analiza acestui aspect, astfel că prin sintagma limbă proprie vom înțelege limba maternă și invers.

¹³ Ratificată de România la 23 martie 1976.

judecată. De asemenea, art. 27 consacră dreptul persoanelor aparținând minorităților etnice, religioase sau lingvistice „de a nu fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, viața lor culturală, (...) sau de a folosi propria lor limbă.

b) Tratatate europene

Convenția Europeană a Drepturilor Omului¹⁴ cuprinde drepturile lingvistice din art. 14.3, lit. a) și f) din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, precum și interdicția discriminării în forma consacrată de art. 2 DUDO.

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale¹⁵ este actul internațional cel mai generos în privința drepturilor lingvistice, însă sfera lui de aplicare este restrânsă la minoritățile naționale și persoanele aparținând acestor minorități. Această convenție consacră angajamentul părinților de a recunoaște – parțial condiționat de existența unei arii locuite tradițional sau în număr substanțial de persoane aparținând minorităților naționale, de solicitarea acestor persoane și de existența unei nevoi reale – următoarele drepturi:

- păstrarea și dezvoltarea limbii materne, ca element esențial al identității;
- folosirea liberă a limbii minoritare, în particular și în public, oral și în scris;
- folosirea numelui și prenumelui în limba minoritară și recunoașterea acestora;
- dreptului de a expune însemne, inscripții și alte informații cu caracter privat în limba minoritară;
- afișarea denumirilor geografice și topografice în limba minoritară;
- libertatea de expresie, difuzarea de informație și accesul la informație în limba maternă;
- folosirea limbii minoritare în relațiile cu autoritățile administrative;

¹⁴ Semnată de România la 7.10.1993, ratificată și intrată în vigoare la 20. 06. 1994

¹⁵ Semnată de România la 01.02.1995, ratificată la 11.05.1995, intrată în vigoare la 01.02.1998

- studierea limbii materne și primirea unei educații în limba minoritară;
- promovarea cunoașterii limbii, culturii, istoriei, religiei minorităților și a majorității, formarea educatorilor și accesul la manuale;
- contactele cu persoanele situate în alte țări, cu care au în comun limba, originea etnică sau moștenirea culturală.

Ca un corolar al acestor drepturi lingvistice, prin art. 4., părțile se angajează să adopte măsuri adecvate pentru a promova, în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, egalitatea deplină și efectivă între persoanele aparținând unei minorități naționale și cele aparținând majorității, iar prin art.6., să încurajeze spiritul de toleranță și dialogul intercultural.

Trecând în revistă câteva din cele mai importante acte internaționale cu relevanță în materia drepturilor omului și a drepturilor lingvistice am încercat să oferim și o privire asupra evoluției consacrării juridice internaționale¹⁶ ale acestora din urmă. Ca și caracteristică generală a normelor de drept internațional convențional, amintim că realizarea lor necesită adoptarea de norme de drept intern (în măsura în care ele nu există anterior ratificării tratatului).

Concluzionând, putem afirma, că egalizarea sau apropierea statutului limbilor și a prestigiului acestora este sprijinită de norme de drept internațional referitoare la drepturile lingvistice ale minorităților, dar realizarea lor ține de dreptul intern al fiecărui stat. În ceea ce privește legislația internă a României, Constituția consacră o singură limbă oficială. În privința drepturilor lingvistice ale minorităților, se recunosc – într-o formă sau alta – toate drepturile lingvistice prevăzute în Convenția-cadru a minorităților naționale, însă pentru asigurarea egalității depline și efective între persoanele aparținând unei minorități naționale și cele aparținând majorității mai sunt măsuri de luat¹⁷. La fel, lasă de dorit și încurajarea spiritului de toleranță și a

¹⁶ Nu am prezentat Declarația Universală a Drepturilor Lingvistice, adoptată la Barcelona, în 1996, deoarece nu are nici valoare politică, nici valoare juridică până în prezent.

¹⁷ A se vedea de ex. Art. 6, alin. 2 din Constituție sau statutul inferior al

dialogul intercultural, deoarece lipsesc normele juridice de acest gen care au ca destinatari persoanele aparținând majorității, iar cum nici toleranța, nici dialogul nu pot fi concepute fără o atitudine pozitivă din partea majorității, și în această privință mai este de lucru.

2. Strategii educaționale în înlăturarea barierelor de comunicare

Strategiile educative constituie o altă resursă care pot fi valorificate în combaterea stereotipurilor, în creșterea prestigiului unei limbi. Dintre modelele educaționale educația interculturală este acel model care face posibilă apariția unui bilingvism aditiv.

Este important să diferențiem multiculturalitatea de interculturalitatea. Conform definiției propusă de UNESCO, prin multiculturalitate înțelegem o conviețuire pașnică și înțelegere reciprocă între grupuri etnice cu o cultură diferită, care trăiesc în cadrul aceleiași societăți. Interculturalitatea exprimă interacțiunea dintre culturi, ea poate deveni specifică societăților multietnice.

Procesul de dezvoltarea al modelului educațional intercultural a cunoscut mai multe faze.¹⁸

Odată cu destrămarea imperiilor coloniale, fostele țări colonialiste au devenit multietnice. Crizele datorate acestui fapt s-au resimțit și în sfera educației, chiar dacă într-o primă fază cauzele au fost căutate în cadrul factorilor sociali.

- Faza „laissez-faire” – politica nu ia în considerare noile fenomene sociale și culturale, dificultățile nu sunt luate în seamă.
- Faza de „asimilare” – ca urmare a nemulțumirilor și tensiunilor sociale, se încearcă rezolvarea problemelor care privesc în special copiii, astfel sunt fondate școli speciale, care însă duc la marginalizarea copiilor aparținând minorităților etnice.
- Faza „integraționalistă” – politica educațională admite existența alternativelor culturale, devine importantă păstrarea tra-

limbii materne chiar în unitățile administrativ-teritoriale în care persoanele de această limbă reprezintă peste 70% din populație.

¹⁸ K. Nagy, E. (2004). Társadalmi együttélés – interkulturális nevelés / Conviețuirea socială – educația interculturală, In *Zempléni múzsa*, IV(2)

- dițiilor populare, însă specificul etnic apare doar în anumite elemente structurale ale sistemului școlar.
- Politicile educaționale „etnocentriste” au apărut la începutul secolului trecut și au avut ca scop păstrarea culturilor minoritare sau dimpotrivă, încorporarea lor (ex. SUA – o limbă și o cultură).
 - După primul război mondial se introduce educația bilingvă în mai multe țări (Finlanda, Canada, Elveția).
 - Mai târziu nivelul de dezvoltare a țărilor vest-europene a făcut posibilă acordarea unor drepturi și în sfera educației pentru unele grupuri minoritare.
 - În Europa ideea de multiculturalitate s-a dezvoltat ca urmare a fenomenelor migraționiste, datorită cărora țările dezvoltate au devenit teritorii multietnice. Apariția pedagogiei multiculturale este de fapt un compromis între politicile educaționale de încorporare și grupurile etnice care au luptat împotriva acestora. În ultimele două decenii ale secolului trecut a devenit din ce în ce mai accentuată ideea că principala responsabilă pentru discriminarea grupurilor minoritare precum și a grupurilor de emigranți este sistemul educațional monolingvistic și autoritar.

Modelele teoretice educaționale

Larcher¹⁹ (2000) descrie patru modele teoretice care nu pot fi găsite în forma lor pură, dar care pot arăta drumul până la modelul intercultural:

1. Modelul „Cain și Abel” – model bazat pe teoria distrugerii: este distrus tot ceea ce nu aparține culturii majoritare.
2. Modelul asimilativ – pornește de la premiza că o societate multiethnică poate funcționa doar dacă devine monoculturală.
3. Modelul multiculturalității – este modelul pluralismului etnic. Sonia²⁰ definește educația multiculturală în șapte puncte: (1)

¹⁹J. archer, D. (2000). *Gondolatok az európai interkulturális oktatásról. Interkulturális oktatás az emberi jogok tükrében*, EJBO Könyvek, p. 24-29.

²⁰ Sonia, N. (1994). *Moving Beyond Tolerance in Multicultural Education*, Spring

educație antirasistă, (2) educație de bază, (3) educație importantă pentru fiecare elev, (4) educație atotcuprinzătoare, (5) educație ce exprimă dreptatea socială, (6) un proces și (7) pedagogie critică. În conformitate cu acest model, fiecare grup etnic / lingvistic dispune de autonomie culturală. Fiecare își are propriul sistem educațional unde se predă în limba grupului respectiv, dar se învață limba și cultura celorlalți.

4. Modelul interculturalității – este modelul integrării lingvistice și culturale. În sfera publică sunt prezente toate limbile vorbite. Instituțiile statului și întreprinderile funcționează după modelul bi- sau multilingvistic. (ex. Luxemburg). În conformitate cu acest model fiecare copil urmează o școală multilingvistică, indiferent de limba maternă proprie. Există un singur sistem educațional, o singură programă, dar ambele sunt multilingvistice. Există zone în care copii experimentează integrarea cu ocazia relațiilor zilnice cu cei care vorbesc altă limbă. Pentru ei diferențele de limbă și de cultură sunt naturale, comunicarea în mai multe limbi devine un lucru obișnuit. Educația interculturală își propune combaterea prejudecăților legate de grupurile etnice și limbile lor, formarea unei atitudini pozitive față de propria limbă și cultură precum și față de limba și cultura celorlalți. Este un mod în care se poate realiza o reală egalizare a șanselor, o dezvoltare a propriei identități. Aceste cerințe sunt aceleași pentru copii aparținând majorității respectiv minorităților.

Analizând situația educației din România, putem identifica anumite elemente ale modelului educațional multicultural: minoritățile etnice încearcă să-și dezvolte și să-și consolideze propriile sisteme educaționale, neexistând însă programe specifice. În cadrul acestor structuri se învață limba majoritară, dar nu și limbile altor minorități etnice (exceptând limba germană care se bucură de un prestigiu deosebit, fiind limbă de circulație internațională).

Elevii aparținând majorității însă nu învață deloc limba minorităților, nici despre istoria și tradițiile acestora. Această situație este agravată de faptul că unele manualele continuă să susțină unele stereotipuri legate de grupuri etnice.

Limba minorităților nu poate fi aleasă ca limbă modernă²¹ (chiar dacă în prezent limba maghiară este limbă oficială a Uniunii Europene). Dacă una din aceste limbi este totuși aleasă în cadrul puținelor ore din aria curriculumului la decizia școlii, nu există manuale, programe specifice ce ar sprijini o astfel de intenție. Datorită „recentralizării” din ultimii ani, s-a redus numărul orelor din curriculumul la decizia școlii – unde inițial existau încercări de cuprindere a unor elemente ce țin de educația interculturală.

Elevii aparținând unei minorități etnice care aleg să-și urmeze studiile în limba română, au dreptul de a cere studierea limbii materne în sistem facultativ. Această modalitate de învățare a limbii materne nu este eficientă din mai multe cauze:

- grupele de studiu se formează de obicei în funcție de clasă și nu în funcție de nivelul de cunoaștere a limbii;
- programa este aceeași cu cel din sistemul de predare în limba minorității – ceea ce poate fi dificil de parcurs când elevul se înscrie din dorința de a învăța limba sau pentru a învăța să scrie și să citească;²²
- nu există manuale speciale, materiale didactice elaborate, nu există metodologie pentru învățarea limbilor materne ca limbă străină.

Elevii, aparținând unei minorități etnice care își urmează studiile în limba maternă, se confruntă zilnic cu situații care accentuează statutul inferior al limbii lor materne:

- manualele în limba minorităților lipsesc sau sunt traduse greșit sau apar cu o întârziere de mai multe luni de zile; nu există alternative – se bucură dacă există măcar o singură traducere;
- mai multe discipline²³ sunt predate de cadre didactice care nu cunosc limba lor maternă (în special atunci când în aceeași

²¹ Exceptând cazul limbii germane.

²² Studiile realizate în ultimii ani în județul Timiș arată că este în creștere numărul acelor elevi care cer studierea limbii maghiare în sistem facultativ. În 25% din cazuri elevii vin să învețe „limba bunicilor”, iar în 42% ei cunosc limba dar nu știu să scrie și să citească în această limbă.

²³ De ex. educația fizică, educația artistică, educația tehnologică, disciplinele de specialitate etc.

unitate școlară există secție cu predare în limba unei minorități);

- predarea limbilor moderne deseori este realizată de profesori români – realizându-se astfel învățarea unei limbi prin intermediul altei limbi care nu este încă bine stăpânită;
- începând cu ciclul gimnazial programele de limbă și literatură română sunt identice cu cele ale elevilor care au limba română limbă maternă – deci se cer competențe lingvistice superioare la o limbă care este învățată în unele zone doar la școală;
- elevii cu cerințe educative speciale în multe cazuri nu beneficiază de servicii de specialitate în limba lor maternă;
- există o serie de specializări care nu pot fi dobândite în limba maternă etc.

Acestate sunt doar câteva din aspectele care fac dificilă sau chiar imposibilă înlăturarea barierelor de limbă. Fără o educație interculturală veritabilă, fără o egalizare a statutului limbilor vorbite de diferitele comunități etnice nu putem vorbi de un bilingvism aditiv care valorifică diferențele.

Elita locală, imaginea celuilalt și relațiile interetnice*

Dr. Bodó Barna, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj
Schwarz Katalin, Fundația Diaspora Timișoara

Democrația presupune asigurarea participării fiecărui cetățean la actul politic decizional. Astfel democrația este o problemă a informării și a dialogului. Acest dialog în mare măsură este condiționat de modul cum elitele politice, în cazul nostru cele locale, generează și tematizează discursul public, respectiv care va fi imaginea publică a unor grupuri minoritare, în cazul nostru etnice.

Banatul, considerat un spațiu multicultural și intercultural, care a avut de câștigat de pe urma acestui statut special, conform datelor de recensământ devine un spațiu dominant majoritar românesc în care elementele minoritare etnic nu se mai pot manifesta pe plan social și politic, din cauza ponderii demografice din ce în ce mai simbolice.

Ne-am propus să analizăm, cu metode sociologice calitative, modul cum elita locală majoritară relaționează acest subiect, dacă este conștientizat faptul că multiculturalismul mult invocat este practic de domeniul trecutului, dacă se există semne sau semnale privind abordarea politică a acestei pierderi în plan social.

Dialogul și democrația

Democrația în varianta ei din secolul 20, este un aranjament instituțional care să genereze și să asigure o guvernare legitimă¹ ridică

* Referat prezentat la colocviul *Imaginea celuilalt și comunicare în comunitățile locale multietnice*, din 2006.

problema, conform abordării weberiane, nu numai a participării cetățenilor la actul politic ci și a înțelegerii, a judecării proceselor din spațiul public. Democratizarea în spațiul post-totalitar înseamnă, deopotrivă, constituirea instituțiilor caracteristice democrațiilor funcționale – dincolo de cele politice și pe cele de reprezentare a intereselor profesionale, pe cele de utilitate publică,² pe cele ale comunităților minoritare și, nu în ultimul rând, pe cele civice – și înstituirea unui climat în care se poate realiza discursul social privind realizarea unui consens colectiv referitor la priorități și decizii. Dacă secolul 19 era, în privința abordărilor teoretice de ansamblu, o perioadă a științelor economice, discursul public al secolului 20 este dominat de concepte politologice, acestea imprimând nu numai tematica dar și limbajul abordărilor teoretice generalizante. Faptul că în era economiei globale și globalizante se acordă atenție tot mai mare localului este un cvasiparadox al zilelor noastre. Situația nou creată este o provocare socială în sensul construcției unor structuri de reprezentare care să cuprindă toți factorii responsabili, situație ce va genera o atenție și o importanță sporită acordată localului din partea întregii societăți. Se cere realizarea condițiilor în și prin care cetățeanul poate interveni în politic: nu numai în politică ci și în realizarea și menținerea unor structuri care-i conferă dreptul de participare la toate procesele care, sub o formă sau alta, îl condiționează. Societatea actuală, de masă, numai astfel poate fi transformată în societate democratică.

Democrația înseamnă, în accepțiunea specialiștilor, asigurarea, pentru fiecare cetățean, a drepturilor minime de participare nu numai în desemnarea elitelor care realizează actul de guvernare dar și în

¹ Held, D., *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge, 1996. 179.

² Nu ne referim aici la acel utilitarism care, în opinia lui A. Gutman și D. Thompson, este un principiu propus pentru a diminua domeniile în care ar putea apărea pericolul unui dezacord moral privind politicul. Vezi: A. Gutman and D. Thompson: *Democracy and disagreement*, The Belknap Press of Harvard Univ. Cambridge, London, 1997. p. 165. Administrația publică modernă predă/transferă, ca un fel de extensie a descentralizării administrative, pe baze contractuale, sferei civile anumite sarcini și atribuții, finanțarea cărora fiind asigurată din resurse bugetare. În anumite țări, îndeosebi în cele scandinave, această practică influențează caracterul administrației publice, aducând-o mult mai aproape de cetățean.

procesul de pregătire a deciziilor.³ Democrația poate fi concepută, astfel, o problemă a informării, a percepției, a înțelegerii corecte a unor procese și a unei reacții juste la stimuli sociali: în ce măsură cetățeanul se simte obligat de condiția sa de membru a unei comunități să intervină în gestiunea problemelor publice prin exprimarea opiniei, prin participarea la discursul social. Cetățeanul înțelege, de cele mai multe ori, prin activitate sau implicare politică cercul activităților denumite, generalizant, comportament electoral (*politics*), chiar dacă această activitate este doar o parte, esențială ce-i drept, a implicării sale în politică. Totodată, cetățeanul emite opinii și judecăți de valoare legate de actul de guvernare și de politicile sectoriale (*policy*), opinii ce vor influența prin circuitul asigurat de instituții politice specifice, decizionalul, respectiv pe cei în cauză. Am putea afirma, în spiritul celor expuse, că o măsură a gradului de democratizare ar fi gradul de implicare a cetățeanului în viața publică, gradul lui de mobilizare. Funcția de legitimare a democrației, dobândită în viața politică modernă, trebuie înțeleasă în acest sens și context. Politicianul, conștient de acest aspect, își va structura strategia de acțiune și cadrul instituțional într-un mod care, în a sa opinie, îi asigură o legitimitate maximă.

Noile democrații, numite adesea democrații fragile,⁴ nu numai că nu dau dovadă de eficiență în gestiunea problemelor publice, dar se confruntă și cu o criză a valorilor, fiind bulversate aproape toate ierarhiile de valori posibile și imposibile. În aceste condiții, cetățeanul rar poate avea satisfacția participării la realizarea noului. Vor fi afectate, astfel, „așteptările cetățenilor, ansamblul rețelelor de încredere, nădejdea că angajarea comunitară e aducătoare de beneficii, că 'merită' deci să fii angrenat în 'facerea treburilor cetății', că nu ești numai un personaj marginal, manevrat instrumental de cei care au nevoie (de regulă o dată la patru ani) de susținerea ta, faptul că există o regulă transindividuală ('legea') apreciată ca fiind 'corectă', care te-ai convins că e precumpănitor respectată și care reglează benefic raporturile din societate, sunt toate crezuri implicite în măsură să te

³ Vezi: Agh, A., *Democracy and Global Development*, Budapest, Papers on Democratic Transition, Nr. 67/1999.

⁴ Vezi: G. Pridham and P.G.Lewis (eds.), *Stabilising Fragile Democracies*, Routledge, London – New York, 1996.

facă să simți că așezarea democratică este cea mai bună dintre lumile sociale posibile.”⁵

Gradul de implicare a cetățeanului în discursul public depinde de o serie de factori, în mare măsură de modul cum elita politică se manifestă privind anumite valori și situații definitorii pentru el. O astfel de problemă este cea identitară, a autodefinirii și a contextualizării relațiilor interpersonale-intercomunitare într-un sistem de referință. Relația între identitate și alteritate (sub toate înfățișările sale, fie ele etnice, confesionale, regionale sau profesionale) poate fi considerată o resursă socială fundamentală. Omul modern, chiar dacă este tentat să nu recunoască, este nesigur, multitudinea planurilor sociale de identificare îi produc o stare de disconfort. Sentimentul de bază al omului modern este nesiguranța, când factori necontrolabili devin definitorii. Soarta individului nu mai este condiționată definitoriu de existent, nu se manifestă coerciția condițiilor date, nu există drumuri prestabilite prin context. Individul însuși va putea decide în privința drumului ce-l va parcurge. În locul dominanței unor exemple de urmat se va instala dialogul privind adevăratele valori contemporane. Elita, îndeosebi cea locală, va fi în fața unei duble provocări: a obligativității unei autodefiniri proprii și a necesității unui mesaj pentru comunitatea din care face parte.

În modernitate omul devine, concomitent, subiectul și obiectul aceluiași proces.⁶ Societatea va accepta doar valorile cernute de discursul social permanent, orice consens presupune dezbateri și înțelegeri. Se poate vorbi, în anume sens, chiar de valori negociate.

Dialogul devine instrumentul vital în configurarea a tot ceea ce este important în societate: atât normele caracteristice unui spațiu-timp, cât și modalitatea articulării acestora. Dialogul este acel limbaj comun, prin care pot fi gestionate situațiile de criză dintre comunități și culturi diferite. Nevoia, dorința dialogului va face această lume funcțională.

⁵ A. Gavreliuc, Capital social, devianță tolerată și norme implicite în Banatul contemporan In: „*Colloquium politicum*” (nr. 1, an 1/2006), Editura Universității de Vest, Timișoara.

⁶ Vezi: Bodó Barna, *Limbile locale și comunicarea, coabitarea unor comunități etnice locale*, referat prezentat la Seminarul „Bariera de limbă în comunitățile multietnice”, Timișoara, 2-3 martie 2005.

Elitele locale, cooperarea și comunicarea

Comunitatea nu poate exista fără comunicare, după cum afirmă John Dewey, comunicarea este un mod de existență a comunității. Comunitatea politică înseamnă prezența unor parteneri diferiți, legați printr-un interes comun. Acest interes comun presupune, înainte de toate, colaborare. Ar fi tentant să analizăm dimensiunea culturală a cooperării în spațiul Banatului istoric,⁷ caracteristicile ei în comparație cu alte regiuni. De regulă, coabitarea mai multor etnii în Banat este considerată un exemplu de bună practică în materie, cel puțin la nivelul enunțului primar. Dacă avem în vedere politicile culturale în sensul relațiilor instituționale și a schimburilor de idei și experiențe în creație, și renunțăm la aspectele ce privesc relația dintre cultură și putere (administrație), se pot evoca chiar și azi exemple grăitoare privind interesul pentru mult, evocata și insuficient clarificata multiculturalitate. Se pot prezenta câteva exemple ale cooperării în acest domeniu pentru a releva motive care susțin un demers privind elaborarea unei strategii culturale a unei euroregiuni cum este DKMT. Oricum, o astfel de abordare ar avea ca punct de plecare importanța multiculturalității, ca și un mod de afirmare a diferențelor culturale, model dorit pentru promovarea acestor diferențe.⁸

⁷ Prin Banatul istoric înțelegem spațiul dintre 3 râuri – Mureș-Tisa-Dunăre – și Masivul Retezatului din Carpații Meridionali. Acest spațiu – configurat ca provincie imperială după alungarea, în 1716, a turcilor din Timișoara – acoperă în mare parte Euroregiunea DKMT, constituită prin voința a 9 autorități locale (România: județele Arad, Timiș, Caraș-Severin, Hunedoara; Ungaria: județele Békés, Csongrád, Bács-Kiskun, Jász-Nagykun-Szolnok; Serbia: regiunea Voivodina) în toamna lui 1997.

⁸ Multiculturalitatea, adusă în prim-planul discursului public din România prin proiectul universității „Petőfi-Schiller” de ministrul A. Marga (1997) și cei care au lucrat la proiect, nu are o interpretare clară pentru majoritatea celor care fac referire la acest concept. Se admite că noțiunea se referă la indivizi aparținători unor grupuri sociale cu culturi diferite, respectiv la dreptul și șansa acestora de a-și promova cultura specifică. În cazul acestor grupuri sociale, diferențele se referă la specificități în cadrul aceleiași culturi naționale. În cazul unor grupuri etnice, însă, aceste diferențe nu pot fi înscrise în sfera aceleiași culturi, diferențele de limbă cer o altă abordare. Mul-

S-a afirmat adesea: comunicarea respectiv barierele lingvistice locale se pun în privința rolului și importanței fiecărei limbi și culturi locale în contextul social-politic local. Limba, cu excepția, poate, a celei engleze care a obținut în ultimele decenii un statut special, favorizant și dominant, este direct legată de comunitatea de care aparține. Această teză este valabilă în cazul limbilor locale, minoritare.

Timișoara, cu specialiști cu renume în domeniul științelor tehnice, are printre aceștia foarte mulți etnici maghiari, germani, sârbi dar și de altă etnie, care aduc cinste instituției lor și, implicit, acestei urbe. Nimeni nu poate pune sub semnul întrebării apartenența lor etnică, orice om având libertatea deplină de a se declara ceea ce se simte. Dar, dincolo de apartenență etnică,⁹ apare problema identificării culturale. Putem afirma oare, fără doar și poate, că un om de știință aparține din punct de vedere etnic și cultural, deopotrivă și fără excepții, la aceeași comunitate? Reiterăm aici o dilemă abordată și cu alte ocazii,¹⁰ pentru a releva o diferență majoră privind problema apartenenței culturale la majoritari și minoritari etnici. Specialistul, să presupunem, în tehnologia sudurii, își declină apartenența etnică, de regulă, după familia din care provine. El se consideră maghiar-german-sârb, etc. Toți specialiștii proveniți din familii maghiare-germane-sârbe-bulgare aparțin *hic et nunc*, la aceste culturi? Există cazuri când, din varii motive, respectivul nu mai are contact direct și viu cu această cultură, când minoritarul vorbește mai slab limba părinților. În aceste cazuri apare un dezechilibru între componentele constitutive ale

ticulturalitatea poate fi un program pentru diferite grupuri sociale, nu poate prelua toate valențele legate de diversitatea etnică. Vezi: G. Andreescu, Multiculturalism în Europa Centrală, In: *Altera* 2002/17-18, pp.122-138.

⁹ Se pune problema definiției etnicității care, în anii 1970 se interpreta, conform *American Heritage Dictionary* al lui N. Glazer și D. Moynihan (1973) un fel de trufie a apartenenței la o națiune. În ultimii ani etnicitatea este asimilată tot mai mult cu dorința unor grupuri de a-și etala, a-și promova în public caracteristicile lor specifice. Azi etnicitatea este considerată, tot mai mult, un principiu de structurare a societății, în care nu specificitățile culturale sunt exclusiv dominante, constituirea grupurilor primind astfel conotații politice. Vezi: A. P. Cohen, *The Symbolic Construction of Community*, London, 1985 și A.P. Cohen: Culture as Identity, In: *New Literary History* 24 (1993).

¹⁰ Vezi: Bodó Barna, *Limbile locale și comunicarea, coabitarea unor comunități etnice locale*, op. cit.

culturii individuale: anumite elemente de cultură se cunosc, sunt operante pentru foarte mulți minoritari într-o singură limbă, cea în care are loc activitatea respectivă, în limba majoritară. Se pune astfel întrebarea dacă specialistul invocat va avea, toată viața lui, din motive profesionale lesne de înțeles, relații și prezențe în cercuri culturale majoritare, anturajul minoritar din care provine neoferindu-i șansa unor astfel de contacte, el mai aparține structural culturii minoritare?

În lipsa unui sistem de criterii unanim acceptat privind stabilirea apartenenței culturale, trebuie să admitem ideea că pentru un mare de număr de minoritari limba maternă devine un sistem semantic deteriorat, când și-a pierdut universalitatea în toate relațiile și domeniile de comunicare. Limba maternă se transformă, pentru mulți și din ce în ce mai mult, în condiții de diasporă, în ceva confidențial, oarecum particular, situație ce are efecte și consecințe surprinzătoare: individul respectiv nu mai acceptă prezențe publice în cadrul comunității din care provine. Se retrage, pierzându-se nu numai contactele specifice cu cei de limba respectivă, dar și dorința de a cunoaște viața comunitară a celor de care, după limbă maternă, ar aparține. Apare refuzul de a aparține cultural acestei minorități. Se realizează ruptura: apartenența etnică și cea culturală nu mai coincid.

Analiza este valabilă pentru acele cazuri când specialistul se consideră minoritar, când dileme de genul celei evocate nu l-au făcut – încă? – să-și aleagă o altă identitate, cea majoritară. Și vorbim de categoria de oameni cu studii superioare, care sunt obișnuși și deprinși în a folosi mai multe limbi în munca lor zilnică. Oameni care, datorită pregătirii și activității pe care o depun, ar putea deveni lideri de opinie și conducători ai comunității din care provin.

Se pune întrebarea, în ce măsură, într-un context democratic, elita – politică dar și cea culturală – locală este conștientă și subscrie la o astfel de dihotomie în abordarea relațiilor interetnice? Neconștientizarea acestei diferențe duce la – amplifică – asimilarea acelor comunități etnice minoritare, a căror prezență istorică constituie o componentă pozitivă a autodefinirii regionale.¹¹

¹¹ Vezi: Alin Gavreliuc, *Reprezentări sociale identitare, capital social și norme implicate în Banatul contemporan*, referat prezentat la Seminarul „Bariera de limbă în comunitățile multietnice”, Timișoara, 2-3 martie 2005.

În cazul existenței posibilității inițiativei locale, în România din 1990 încoace, se pune problema apartenenței legitime. Problema valorii legată de persoana celui care devine actor public nu se mai pune la modul general, această valoare trebuie contextualizată și promovată în toate relațiile realizate.

Discursul general legat de coabitare, relații interetnice are două planuri: cel formal, constatativ și cel politic, acestea fiind intercondiționate. Rezultatul discursului constatativ indică integrarea minorităților în comunitatea majoritară, sugerând: nu sunt probleme. Într-adevăr nu sunt, dacă ne referim la încărcătura politico-socială a relațiilor interetnice. Dar sunt probleme, dacă avem în vedere, că s-a ajuns în pragul dispariției unor comunități etnice care au conferit Banatului diversitatea mult evocată și regăsită în registrul pozitiv al autodefinirii regionale. Este firesc să se pună problema, dacă elita locală conștientizează această dublă contextualitate a discursului public despre etnii minoritare și relații interetnice, respectiv există sau nu un interes pentru a aborda această problemă în complexitatea ei?

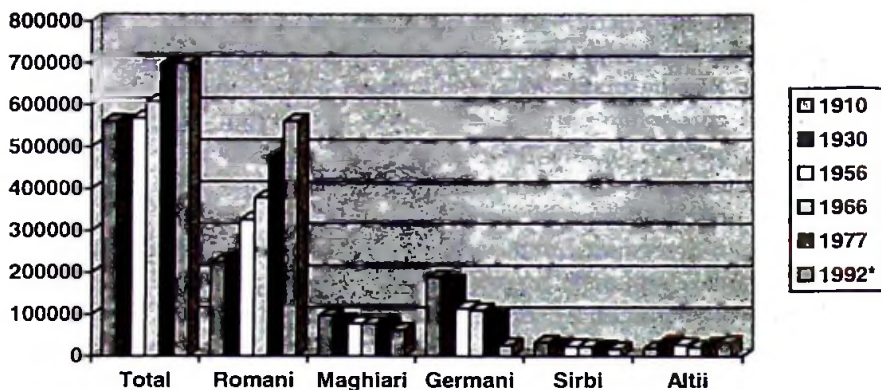
Elita locală și Banatul multiethnic

În analiza prezentată la simpozionul „Bariera de limbă în comunitățile multietnice” am ajuns la concluzia: „Problema fundamentală privind coabitarea diferitelor comunități etnice are două dimensiuni, una culturală și una politică. Cea culturală se referă la relațiile existente între comunitățile etnice de pretutindeni și țara-mamă a acestora, cele politice la relațiile dintre națiunea majoritară și comunitățile minoritare. În condițiile integrării europene ce recunoaște diversitatea, trebuie să se renunțe la programe naționale anterioare care au promovat, cu obstinție, omogenitatea culturală.”¹²

În Banat, la nivel local, nu au existat politici de omogenizare, comunitățile etnice minoritare reușind să-și promoveze, de regulă, proiectele considerate importante pentru ele. Chiar în astfel de condiții se poate constata o diminuare demografică continuă a etniilor minoritare, cu excepția celei rome, în cazul căreia datele de recensământ sunt considerate nesigure și parțial irelevante.

¹² Bodó Barna, *Limbile locale și comunicarea, coabitarea unor comunități etnice locale*, op.cit.

Evoluția populația județului Timiș, conform datelor de recensământ (Obs. Județul Timiș actual nu corespunde teritorial județului Timiș de pe vremea Monarhiei Austro-Ungare)

Sursă: Realizat de Bodó Barna pe baza datelor de recensământ și Varga F. Árpád: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*, Regio Könyvek, MTA Budapest, 1992.

Trendul schimbărilor demografice s-a menținut în continuare, recensământul din 2002 arătând o și mai mare diminuare a grupurilor etnice germană și maghiară.

Anul	Total	Români	Maghiari	Germani	Sârbi	Romi	Alții
1992	700033	573662	61088	24934	16298	9298	14753
2002	677744	578804	48238	12259	12419	10372	15652

Sursă: Recensământul din 2002, INS București

Dacă în 1992 ponderea etniei majoritare era de 81,95%, peste un deceniu aceasta a atins valoarea de 85,4%. O astfel de evoluție a situației ne poate conduce, în câteva decenii, la un județ monocolor, din punct de vedere demografic.¹³

¹³ Populația roma nu va dispărea, dar se observă deja tendința de a se declara români.

În această situație s-a considerat oportună, de către *Centrul de cercetări minoritare* din cadrul Fundației Diaspora din Timișoara, realizarea unei cercetări privind reflexiile elitei locale la această situație complexă, care denotă existența pe plan local a unui trend de omogenizare etnică, agreat la nivelul politicilor naționale, care la nivelul declarativ este primit cu reticențe într-un mediu local unde se face titlu de mândrie din existența unor tradiții de interculturalitate.

Singura ipoteză explicită, formulată în cadrul cercetării se referă la insuficienta conștientizare a situației demografice, la existența unei disocieri în privința setului de argumente în sprijinul Banatului zis „fruncea” și datele realității cotidiene. Desigur, în plan mental se pot regăsi elemente care au dus la constituirea unei structuri chiar și după ce suportul factual al acestora a dispărut, totuși, caracterul contradictoriu al situației – ne mândrim cu ceva care pe zi ce trece devine mai insignifiant – ar trebui semnalat și conștientizat.

Astfel, s-au realizat în cadrul Fundației Diaspora, în perioada 2005-2006 un set de 51 interviuri structurate cu personalități marcante a vieții politice-culturale-economice locale din Timișoara, Lugoj, Jimbolia, Deta și Dumbrăvița, câte 17 pentru fiecare categorie de elită. Având în vedere că subiecții au fost aleși aleatoriu, răspunsurile au fost prelucrate uniform, nu ținem cont de eventuale specificități legate de localitatea de proveniență a respondenților. În continuare trecem la analiza răspunsurilor la cele 8 întrebări formulate în cadrul cercetării.

Banatul „fruncea”

Răspunsurile date la prima întrebare (*Dacă Banatul a avut de câștigat sau de pierdut datorită prezenței în acest spațiu a mai multor comunități etnice? Vă rugăm, dezvoltati ideea.*) conțin elemente cu ajutorul cărora ne putem formula o imagine privind **conceptul de regiune** cu care operează respondenții.

Astfel regiunea (Banat) este dezvoltată, chiar foarte dezvoltată în comparație cu alte zone din țară, ceea ce se datorează, în mare parte, coabitării mai multor comunități etnice:

„Este cunoscut faptul că acolo unde au conviețuit perioade lungi entități diferite se produce un transfer cultural etnic

de la una la alta, se preiau inovații, invenții, structuri ce s-au dovedit viabile. De aici rezultă că în toate planurile (cultural, economic, social) există o conlucrare pe bază de cunoaștere reciprocă, ce duce la crearea unei comunități multiculturale interesante. Aceste provocări reciproce de mentalități, obiceiuri, orizonturi, sunt benefice pentru fiecare etnie în parte, pentru că sub impactul acestor provocări reciproce evoluează potențialul creativ al fiecărei etnii. În concluzie, aş afirma că este un contact benefic din două motive: 1. pentru că permite cunoașterea reciprocă și preluarea de structuri viabile de la o comunitate la alta; și 2. deoarece creativitatea este pusă la lucru mai accentuat decât în cazul comunităților izolate.” (*Răspuns 1.25¹⁴*)

„Da, Banatul a avut de câștigat prin relații, prin schimburi culturale, de idei, de experiențe; toți am învățat de la nemți, începând de la ordine și până la mâncare.” (*Răspuns 1.26*)

„Părererea mea este că au avut de câștigat prin simpla comparație cu alte zone din țară, unde sunt mai puține comunități etnice decât aici, fiind chiar un spațiu destul de colorat din punct de vedere etnic; sunt unguri, sași (șvabi – n.n.), sârbi etc., și cred că au venit cu ceva în plus prin cultura lor și din punct de vedere economic, prin felul în care se implică în societate, toate acestea au interacționat între ele și rezultatul este unul satisfăcător la nivel local, comparativ cu alte zone, alte orașe sau regiuni din țară, cred ca aici e undeva pe locul II, după capitală.” (*Răspuns 1.46*)

„Nici într-un caz de pierdut nu a avut, pentru că acolo unde există comunități diferite, cu obiceiuri, cu tradiții, chiar culturi diferite, aceste aspecte, dacă sunt armonizate, duc la o problemă soluționată absolut constructiv, pozitiv pentru întreaga comunitate. Sub această formă Banatul a avut de câștigat. Și de aceea, nu degeaba se spune: <Banatu-i fruntea>.” (*Răspuns 1.13*)

„Banatul a avut de câștigat prin prezența în acest spațiu al mai multor minorități etnice sub mai multe aspecte: A) demo-

¹⁴ Indicativul răspunsurilor este construit astfel: prima cifră arată numărul întrebării, răspunsurile 1-17 sunt ale elitei politice, cele între 18-34 ale elitei culturale și cele între 35-51 ale elitei economice.

grafic: câștigul a însemnat o creștere semnificativă a populației în ultimele 2-3 secole, realizată îndeosebi prin politica de colonizare a zonei cu minorități etnice din afara acestui spațiu geo-politic sau, mai recent, în partea a doua a secolului XX prin mișcări de populație românească sau țigănească, forțate sau nu prin politici de stat, dinspre celelalte provincii istorice (Ardeal, Oltenia, Moldova), ceea ce s-a concretizat în apariția unui gen de minorități culturale; B) socio-cultural: câștigul s-a manifestat sub forma unui multiculturalism specific, ținând cont de mișcările de populație menționate mai înainte, dar și de restratificarea continuă a populației impusă prin colonizări sau mutații succesive în cadrul forței de muncă din zonă, în acest spațiu socio-cultural românesc tensiunile interetnice cunoscând cel mai redus grad de manifestare; C) economic: câștigul poate fi măsurat azi printr-un decalaj în favoarea Banatului în raport cu celelalte provincii istorice, poate cu excepția Bucureștiului și a unor zone intensiv dezvoltate sub regimul comunist; D) identitar: Banatul constituie, probabil, spațiul cu cele mai multe căsnicii mixte din România și cu ambientul relațional cel mai propice manifestărilor identitare individuale, minoritare sau colective, din toate punctele de vedere amintite mai înainte; E) euro-regional: Banatul, chiar datorită prezenței multiculturale a minorităților pe teritoriul său, a făcut obiectul uneia dintre primele integrări euro-regionale din procesul mai larg a integrării europene a României, fiind ținta unor investitori din țări cu minorități etnice prezente aici. (*Răspuns 1.31*)

„Românii au avut numai de câștigat de pe urma minorităților. Putem spune că Banatul a fost o regiune europeană chiar înainte de a exista termenul de <regiune europeană> în Europa.” (*Răspuns 1.30*)

Coabitarea are valențe ce pot fi **benefice și în viitor:**

„În spațiul bănățean efervescența comunităților etnice efectiv s-au completat, s-au respectat, bineînțeles cu disensiunile individuale de-a lungul timpului dar în nici un caz la nivel de comunitate, la nivel colectiv între etnii. Această armonie nu a făcut decât să sporească și nivelul de civilitate al acestei zone

raportat la celelalte zone ale țării și, în dinamica societăților actuale, o... să-i zicem "deschidere" a Banatului spre ideea de integrare europeană mult mai ușoară, prin faptul că în acest spațiu s-au dezvoltat relații de interculturalitate, de multiculturalism de-a lungul timpului." (*Răspuns 1.21*)

„În mod clar a avut de câștigat, pentru că, în general, din istoria de după sec. al XVIII-lea reiese că Banatul a fost construit prin contribuția mai multor comunități, care, pe parcurs au devenit minorități; deci a avut de câștigat începând din trecut, din punct de vedere istoric, mergând până în prezent și continuând chiar până în viitor." (*Răspuns 1.19*)

Prezența comunităților minoritare aici nu este o posibilă sursă de tensiune interetnică:

„În mod sigur a avut de câștigat. Dacă ar fi să facem o metaforă, ca în orice fel de mâncare cu cât pui mai multe mirodenii cu atât compoziția iese mai bună. La fel și aici, Banatul a avut doar de câștigat din faptul că a fost populat de mai multe minorități, toate zonele de interferență din Europa, dacă ne gândim la Banat, arată cu totul și cu totul altfel decât regiunile pe care le-am putea numi monoculare. Aici a fost și un lucru bun, în sensul în care n-au fost niciodată conflicte majore, pentru că în alte zone ale Europei au avut loc mai multe "ciocniri" între aceste culturi diferite. Au ieșit războaie, vezi Balcanii, vezi anumite țări din fosta Uniune Sovietică, tensiunile dintre francezi și germani. Banatul a fost și este o zonă foarte interesantă. Aici temperaturile sociale au fost joase. N-au fost niciodată puncte de fierbere și sper să nu se ajungă vreodată la așa ceva." (*Răspuns 1.27*)

Putem conchide: părerile sunt cvasiunanime în privința caracterului benefic, în mai multe planuri, al coabitării. Coabitarea este într-adevăr benefică, dacă fiecare parte are de câștigat:

„Pe de-o parte și minoritățile au avut de învățat de la noi și noi de la ele, atât din cultura lor și felul de a se gospodări, precum probabil și anumite lucruri legate de vocabular, am încetățenit câteva cuvinte și de la maghiari și de la germani;

dar cel puțin în satele unde ei au stat, sau au fost majoritari, românii au avut foarte mult de învățat, de la disciplină și curățenie până la prepararea hranei sau chiar tăiatul porcului, preparat altfel, deci repet și noi am avut de învățat de la ei și ei de la noi, și din această cauză și relația actuală între români și comunități este cât se poate de loială, sinceră și chiar suntem bucuroși dacă avem prieteni din rândul lor.” (*Răspuns 1.29*)

„A avut de câștigat, prin deschidere. Prin existența mai multor comunități etnice, fiecare are cultura proprie, tradiția proprie. Fiecare dintre ele sunt conectate la istoria, cultura României. Au dreptul de a studia în limba maternă, cunosc istoria și cultura României, dar au o cultura și istorie proprie. Prezența lor sub comunism a fost o poarta spre Occident deoarece erau vizitați de rude și astfel ajungeau informații în țară.” (*Răspuns 1.10*)

„(Comunitatea română – n.n.) A câștigat preluând elemente din cultura și obiceiurile etniilor respective.” (*Răspuns 1.4*)

Există și o dimensiune regională a coabitării: când se are în vedere dihotomia băștinași-nou veniți. Grupurile de oameni venite în Banat prin mobilitatea socială generată – de regulă – de politicile de omogenizare comunistă rareori au parte de aprecieri pozitive:

„Etniile venite mai demult în zonă au adus un câștig Banatului, cele venite spre exemplu în urmă cu 30 ani nu au adus un câștig Banatului.” (*Răspuns 1.37*)

Se pune problema contextului în care coabitarea este abordată, interpretată: ce și în ce măsură s-a păstrat din caracterul multicultural al Banatului? În ce măsură interpretările citate sunt valabile și azi, când grupurile etnice diferite de cea română sunt într-adevăr, chiar toate la un loc, o minoritate mică? Fenomene evocate: emigrarea, asimilarea prin căsătorii mixte.

„Banatul ar fi avut de câștigat dacă ar mai exista naționalități, altele decât româna, dar din păcate numărul și proporția lor a ajuns nesemnificative în urma politicii de deznaționalizare a națiunilor conlocuitoare în favoarea națiunii de bază, cea română. Acest proces a început cu desființarea proprietăților

private din agricultură, a continuat cu industrializarea megalomână forțată a lui Ceaușescu și strămutarea maselor mari de oameni din părțile slab și foarte slab dezvoltate către așa-zisul "rai din Banat". Dacă nu s-ar fi petrecut acest fenomen, populația bănățeană și-ar fi putut păstra multiculturalitatea, ar fi putut învăța foarte multe unul de la altul, din experiența celuilalt, mai ales din a germanilor, care au fost stabiliți pe aceste meleaguri cu cca. 250 de ani în urma. Actualmente peste 90 % din cei care au mai fost până în 1990, au plecat definitiv în Germania, indiferent de vârsta sau de starea lor materială." (*Răspuns 1.23*)

„Locuitorii, înainte de anii '60, majoritatea vorbeau trei limbi: germana, maghiara și sârba, pe care le-au învățat de mici copii, pe străzi, unde erau amestecați, oamenii trăiau alături și nu existau probleme etnice.” (*Răspuns 1.24*)

„Acum nu știu în ce măsură mai suntem tributari ai acestui trecut, acum nu mai are o influență așa de mare, nemții plecând, a mai rămas ca etnie minoritară cea maghiară, care este destul de importantă.” (*Răspuns 1.50*)

„Totuși, să nu uităm că există un proces de asimilare a minorităților de către majoritate, prin intermediul familiilor mixte, lucru care nu se întâmplă în Ardeal.” (*Răspuns 1.5*)

„Este un câștig că Banatul constituie, probabil, spațiul cu cele mai multe căsnicii mixte din România și cu ambientul relațional cel mai propice manifestărilor identitare individuale, minoritare sau colective, din toate punctele de vedere amintite mai înainte.” (*Răspuns 1.31*)

Acest răspuns ne trimite la o contradicție nesesizată, se pare, de respondent: dacă Banatul este ceea ce este prin tradiția inter- și multiculturală invocată, atunci trebuie clarificat contextul căsătoriilor mixte. Dacă prin aceste căsătorii fiecare partener va deveni parte la limba și cultura celuilalt, atunci coloritul lingvistic al Banatului va avea de suferit doar prin plecarea unor grupuri. Dar dacă căsătoriile sunt o cale de asimilare naturală, cum ni se spune în răspunsul 1.5., atunci coabitarea nu este una simetrică ci asimetrică, interesul pentru limba și cultura celuilalt se manifestă într-un sens: minoritarii învață limba și cultura majoritară. Dacă este așa, interculturalitatea tinde să devină – istorie.

Imaginea celuilalt și interesul pentru valorile pe care le reprezintă

Prin a doua întrebare (*Dacă asociați reprezentanților/membrilor comunităților etnice din regiune calități respective caracteristice? Care ar fi acestea? Răspând, dați exemple pozitive și/sau negative cel puțin 3 la număr, pt. cel puțin 3 etnii.*) ne-am propus să relevăm eventualele motive pentru care comunitatea locală majoritară ar fi reticentă la cultura și limba minoritarilor, la realizarea unor raporturi interetnice simetrice. Prin aceste raporturi înțelegem interes reciproc privind istoria și cultura comunităților cu care comunitatea majoritară este într-un contact solid.

Deoarece răspunsurile nu prezintă o mare diversitate de opinii, ne permitem să renunțăm la redarea unui set de răspunsuri, semnalăm în schimb două tipuri de răspunsuri caracteristice:

- recurgerea la calificative (stereotipii) larg întâlnite, abordare facilitată de modul de formulare a întrebării; astfel de foarte multe ori românii sunt – pașnici (toleranți), primitivi, adaptabili; maghiarii sunt: mândrii, complexați de prezent (au nostalgia trecutului), serioși; germanii sunt: precizie, ordonați, harnici, sârbii sunt considerați: prietenoși, veseli, impulsivi; țiganii sunt văzuți: talentați, inventivi, leneși;
- semnalarea, de către mai mulți respondenți a pericolelor unor calificative date pentru comunități întregi: „există în mentalul tuturor popoarelor bineînțeles o serie de asociații privind calități respectiv defecte ale etniilor dintr-o anumită zonă, acestea, repet, la nivel de stereotipuri sociologice; totodată știm că valorile sau nonvalorile sunt totdeauna individuale și nu categoriale” (*Răspuns 2.21*)

Cu excepția romilor, celorlalte grupuri nu se asociază calități negative, dar și în cazul lor se observă dorința de a nu jigni. Totodată se fac referiri la „defecte” datorate sistemului comunist, la o politică a promovării exclusive a naționalului. Deoarece nu avem intenția de a analiza dacă imaginea de sine este similară sau diferită de definirea grupului național majoritar, respectiv nu abordăm, în acest cadru, strategii locale de integrare, ne vom limita la semnalarea faptului că

îmaginea colectivă relevă două aspecte: 1. românii majoritari plasează minoritarul cu care sunt în contact permanent într-o plajă valorică pozitivă; și 2. în registrul raporturilor interetnice și interregionale sunt favorizate contactele nemijlocite, înrădăcinate într-o istorie comună, chiar dincolo de granița etnică. Se poate afirma că în mentalul colectiv nu există elemente care ar motiva un refuz, din partea majorității, privind istoria și cultura comunităților locale minoritare.

Interesul față de comunitățile minoritare locale, din partea comunității majoritare, este condiționat de modul cum sunt angajate și interpretate relațiile cu persoane și grupuri din aceste comunități minoritare. Următoarea întrebare vizează aceste relații. *(Dacă aveți contacte permanente cu etnici minoritari? Care este natura relației – de colaborare într-un cadru instituțional, de prietenie, de rudenie? În aceste relații are importanță faptul că Dvs. sunteți majoritar, iar cealaltă persoană aparține unei minorități?)*

Toate persoanele intervievate au contacte, relații cu persoane, respectiv comunități minoritare. Regăsim în răspunsuri stereotipii, privind buna înțelegere interetnică, importanța acestor relații. Chiar dacă toate răspunsurile sunt afirmative, nu toate se referă la contacte permanente, după cum rezultă din următoarele răspunsuri:

„Bineînțeles că orice bănățean a avut contacte și are cu etnici minoritari, fie la lucru, fie a avut colegi de școală, în mediu de afaceri, dar relații mai apropiate nu am de acest gen. Și atât timp cât își fac treaba, nu are importanță că eu sunt majoritar iar ceilalți minoritari.” (Răspuns 3.22)

„Da, ocazional. De prietenie și profesional” (Răspuns 3.26)

Se disting două categorii principale de răspunsuri. Prima este a răspunsurilor prea generale, fără referiri la natura relațiilor întreținute:

„Întrețin relații cu reprezentanți ale minorităților etnice.” (Răspuns 3.15)

„Am contacte.” (Răspuns 3.37)

„Bineînțeles că am relații cu minorități” (Răspuns 3.51)

În a doua categorie se încadrează majoritatea răspunsurilor, deoarece subiecții dețin relații predominant de colegialitate și de prietenie, în unele cazuri și de rudenie cu minoritari etnici.

„Am prieteni și cunoștințe care aparțin unei minorități, dar relația cu aceștia este la fel ca și relațiile pe care le am și cu românii. Etnia nu are nici o importanță.” (Răspuns 3.17)

„Da. Am contacte permanente cu etnici minoritari. Am rude de etnie maghiară și prieteni de etnie germană și sârbă. În relațiile de rudenie și prietenie nu contează etnia.” (Răspuns 3.18)

„Da, am prieteni din minoritatea maghiară și colegi, mă înțeleg foarte bine cu ei, în familie am sârbi, dar oricum în general și în afara familiei mă înțeleg bine cu ei.” (Răspuns 3.41)

Naturalețea relațiilor „permite” să nu fie conștientizate diferențele privind limba și cultura diferitelor comunități. Apar chiar reproșuri la adresa acelora, care tematizează astfel de elemente:

„Am permanent contacte cu etnici minoritari, atât de colaborare într-un cadru instituțional, cât și de prietenie și de rudenie. Din partea mea nu are nici o importanță statutul de majoritar sau minoritar etnic, contează alte criterii, dar am observat că acest lucru contează pentru unii etnici minoritari, mai ales în cadre instituționale. Cred că vinovate pentru aceste lucruri sunt partidele, fundațiile și organizațiile cu caracter etnic care, sub masca apărării identității etnice, întrețin un spirit de netă delimitare față de tot ceea ce li se pare că ține de majoritari” (Răspuns 3.31)

Necesitatea clarificărilor conceptuale se regăsește în răspunsuri, chiar dacă se fac confuzii în ceea ce privește noțiunea de minoritar sau conceptul de egalitate.

„Din punctul meu de vedere nu are nici o legătură faptul că eu sunt majoritar, dar nu pot să spun cum ar fi și din punctul lor de vedere, dar în principiu, în general suntem cam pe aceeași lungime de undă.” (Răspuns 3.46)

„Relațiile sunt foarte bune, principiile pe care le urmărim se referă la faptul că toți avem aceleași drepturi și obligații, toți suntem egali. Nu contează în nici un caz faptul că unii sunt majoritari și alții minoritari.” (Răspuns 3.42)

„Cred că fair-play e să-i faci să se simtă majoritari și să te comporți normal tot timpul. E o relație de egalitate.” (Răspuns 3.27)

Pornind de la premiza multiculturalității Banatului, idee ce apare în răspunsurile ficcării subiect, ne-am propus să documentăm cunoștințele majorității despre cultura minorităților. Următoarea întrebare, a patra, viza acest aspect: *Vă interesează tradiția, cultura vreunei minorități din Banat? Aveți cunoștințe privind istoria, cultura lor de aici? Dacă puteți evoca personalități de seamă (culturale, istorice) aparținând unor minorități, vă rugăm să o faceți.*

Surprinzător de mulți intervievați nu sunt interesați de tradiția, cultura minorităților:

„Nu mă interesează în mod special.” (Răspuns 4.4)

„Nu știu, nu sunt foarte interesată de acest aspect” (Răspuns 4.22)

„Sincer să fiu, în ultima vreme, spre rușinea mea, nu prea m-am interesat de cultură.” (Răspuns 4.15)

„Din păcate nu știu multe despre alte minorități. Eventual anumite caracteristici legate de gastronomie sau port popular. Nu am umblat încă mult în zone cu alte minorități.” (Răspuns 4.5)

„Nu m-a interesat tradiția vreunei minorități din Banat în mod special.” (Răspuns 4.49)

„Nu sunt foarte preocupată de tradițiile minorităților, din lipsă de timp. Primesc informații ocazionale la diverse manifestări, atunci intru în contact cu alte culturi.” (Răspuns 4.8)

„Nu în mod special. Am totuși cunoștințe minime privind mai ales istoria lor.” (Răspuns 4.31)

„Nu mă interesează tradiția vreunei comunități în mod special, poate cea a maghiarilor pentru că am mulți colaboratori de această etnie. Cunoștințe despre cultura și istoria lor nu prea am, decât cele generale pe care orice om le-a învățat la școală, însă m-ar interesa, bineînțeles, tot ceea ce este legat de bulgarii din Banat.” (Răspuns 4.47)

Chiar dacă răspunsurile sunt afirmative privind existența unor cunoștințe privind cultura grupurilor etnice minoritare, nu se dezvoltă nivelul acestora prin prezentarea, evocarea unor elemente specifice. Totuși, se constată un interes difuz față de folclor, artă:

„Da, îmi place folclorul sârbesc” (Răspuns 4.1)

„Am o preferință pentru muzica și dansurile populare germane.” (Răspuns 4.18)

„Deși nu am făcut un studiu profesional, pot spune că am fost mereu interesat de istoria șvabilor din Banat, de cea a sârbilor, bulgarilor, ba chiar și de cea a țiganilor. M-au interesat în special elementele culturii populare, a folclorului, obiceiuri (folclorice și religioase) la care am participat.” (Răspuns 4.25)

„Există multe minorități în Banat și de la fiecare putem prelua câte ceva, mai ales atunci când se organizează anumite manifestări de sărbătorire ale unor evenimente, la care participă grupuri folclorice sau diverse echipe aparținând principalelor minorități, fiecare cu sprijinul lor.” (Răspuns 4.2)

„La casa de cultură, în cadrul mai multor evenimente am avut prilejul să cunosc operele scriitorilor, artiștilor de diferite etnii. Am cunoștințe de cultură generală, cunosc, îmi place foarte mult și admir muzica, arta și poeziile germane și maghiare” (Răspuns 4.16)

„Cunoștințe aprofundate nu am, nu sunt istoric, însă știu o serie lungă de lucruri legate de cultura maghiară din Banat, de scriitori, de lumea literară, de lumea jurnalistică, de lumea artei plastice din Banat. La fel și cultura sârbă.” (Răspuns 4.27)

Participarea, prezența la sărbători tradiționale ale unor etnii nu înseamnă înțelegerea mesajului sau a contextului acestora. Nu se caută esența unor manifestări.

„Trăind printre cetățeni de naționalitate germană în special, am ajuns să cunosc câteva dintre tradițiile și obiceiurile acestora. Sărbătoarea cea mai cunoscută mie este sărbătoarea numită Kirvai¹⁵ - nu știu exact felul în care se scrie pe litere acest cuvânt. Cu ocazia acestei sărbători, nemții organizează un bal la care participă toți membrii comunității îmbrăcați în haine populare, dansează după muzica lor tradițională, etc. Punctul central al acestei manifestări îl reprezintă împodobirea unui pom cu diferite funțițe, iar apoi ridicarea lui pe un

¹⁵ Termenul german Kirchweih înseamnă rugă.

loc înalt, de obicei al unei clădiri. Nu știu ce reprezintă această manifestare... sinceră să fiu” (*Răspuns 4.38*)

În ceea ce privește cunoștințele legate de **reprezentanți de seamă** ai culturilor minoritare bănățene, realitatea este de-a dreptul sumbră. Plaja răspunsurilor se întinde de la tentative de a plasa răspunsul într-un alt context până la confundarea unor personalități politico-culturale locale cu reprezentanți de seamă a unor culturi.

„Tradiția și cultura minorităților etnice a definit și definește starea actuală a relațiilor dintre etnii din Banat, care după decembrie 1989 s-a întruchipat și prin înfrățirea unor orașe din Banatul istoric cum ar fi înfrățirea municipiului Lugoj cu orașul Szekszárd din Ungaria. (*Răspuns 4.11*)

„Prea puțin cunosc, personalități, Béla Bartók, am fost la acest festival cu Consiliul Județean, a fost foarte reușit, am fost impresionat de activitatea organizatorilor.” (*Răspuns 4.6.*)

„Nu sunt foarte preocupată de tradițiile minorităților, din lipsă de timp. Primesc informații ocazionale la diverse manifestări, atunci intru în contact cu alte culturi. Dar vă pot spune cu siguranță că în curriculum-ul școlar se abordează la diferite materii - istorie, limba română, limba maternă - elemente specifice culturilor minoritare. Referitor la personalități de seamă aparținând altor minorități, îi pot cu siguranță evoca pe Dositei Obradovici, Nicolaus Lenau, Béla Bartók.” (*Răspuns 4.8*)

„Vă pot da câteva nume care au însemnat ceva pentru noi: Nicolae Petre - care a primit diploma pentru merite deosebite în viața economico-socială a orașului Deta; Adalbert Awender - pentru merite deosebite în viața social-culturală; Johann Egi - pentru merite deosebite în viața social-culturală și spirituală a orașului; Râmneanșu Patrachie (post-mortem) și preot Mărgineanu Tiberiu (post-mortem) - pentru merite deosebite în viața social-culturală și spirituală a orașului; jurist Chicinaș Teodor - pentru merite deosebite în viața economico-socială a orașului; dr. Rudolf Fries - pentru merite deosebite în viața economică și socială a orașului; Peter Ch. Loschl - pentru merite deosebite în viața economică și socială a orașului. (*Răspuns 4.7*)

Există și lipsă de informații coroborată cu bunăvoință demnă de o cauză bună, care, în situația actuală mai mult ca sigur că rămâne în stadiu de deziderat.

„De la Șarlota în jos, există în județul Timiș câteva comune care au fost cândva locuite de nemți: Șarlota, Altringen, Sintar. Acolo în satul Sintar, în apropierea casei mele locuiește o persoană de familie germană, pe nume Szabo Rozalia,¹⁶ de la care am cules tot felul de povești și istorioare și vreau, când îmi va permite timpul, să adunăm din casele vechi, care mai sunt acolo, deja locuite de români că nemții nu mai sunt, obiecte din acestea, și să facem un punct muzeal legat de nemții care au locuit în zona respectivă. Despre Nikolaus Lenau se pot lua informații, că de aceea avem și liceu care îi poartă numele. Am cartea Istoria muzicii, de Iosif Sava,¹⁷ din care vreau să-mi extrag toate personalitățile lumii muzicale, și ale lumii culturale în general, ale fostului Imperiu Austro-Ungar, care au locuit vremelnice în Timișoara; care a fost participarea lor la viața culturală a timpului X, și înjghebăm fie un material sub forma unei cărți, unui pliant, sau să facem un simpozion pe tema asta, însă această acțiune este pentru agenda anului viitor.” (Răspunsul 4.12)

Sunt respondenți care pun problema apartenenței etnice ale unor personalități de seamă, asemănător modului în care ungarul Dózsa György apare în manualele de istorie românul Gheorghe Doja.

„Pe mine m-a impresionat mai mult personalitatea lui Béla Bartók, deși el este născut în Sânnicolau Mare, dar a scris și muzică românească¹⁸ pentru că a avut, sunt convins, momente când s-a simțit și român, dar situația a fost de așa natură, că

¹⁶ Numele de Szabo este caracteristic unguresc, femcia evocată trebuie să fie o persoană vorbitoare de mai multe limbi locale.

¹⁷ Cartea lui Iosif Sava la care se face trimitere poate fi *Istoria muzicii în date* (Edit. Muzicală, București, 1983) care, normal, nu poate fi sursă bibliografică pentru personalitățile culturale ale Austro-Ungariei, la modul general.

¹⁸ Este riscant să afirmi că Bartók a scris muzică românească. Este sigur, că lui se datorează cea mai mare culegere de folclor românesc și că are lucrări scrise pe motive muzicale românești.

zona aia aparținea de Austro-Ungaria, și maghiarii îl considerau al lor; noi îl considerăm al nostru.” (Răspuns 4.29)

Problema istoriei, respectiv a interpretărilor generatoare de tensiuni apare și în răspunsuri, cei drept, sporadic.

„Nu pot să zic că am cunoștințe vaste despre cultura celorlalte minorități, dar știu unele aspecte istorice despre fiecare și mă deranjează puțin toată încurcătura asta care numai ne învrăjbește pe unii împotriva celorlalți: mă refer la problema "Transilvania".” (Răspuns 4.44)

Există dileme în privința percepției culturii minoritare. Sunt persoane care nu pot disocia între teritoriul statului și cultura comunităților care trăiesc pe pământul respectiv.

„Da, sunt interesat de orice informație care să contribuie la "rotunjirea" bagajului de cultură generală. Cultura, tradițiile minorităților sunt de fapt ale noastre.” (Răspuns 4.39)

În cele 51 de răspunsuri au fost evocate 18 nume¹⁹: Bartók Béla – de 13 ori, Nikolaus Lenau – de 12 ori, Dositei Obradovici – de 9 ori, aceste trei nume constituind grupa celor care pot fi considerați cunoscuți de elite majoritare. Cum se poate explica că un compozitor ungar din secolul 20, un poet german din secolul 19 și un preot cărturar sârb din secolul 18 sunt aproape la fel de bine cunoscuți azi în Timișoara? Singura explicație, care-i unește de fapt pe cei trei: liceul maghiar, german respectiv sârbesc le poartă numele. Au mai fost nominalizate 15 persoane, Bertold Brecht de 3, Petőfi Sándor de 2 ori – care nu pot fi considerați bănățeni, Ady Endre (2) a stat câteva luni la Timișoara, are și placă comemorativă în acest sens. Poetul József Attila (1) avea rude în Timișoara, dar nu a creat aici, nu poate fi considerat bănățean. În rest, cu excepția lui Székely László, Franyó Zoltán, Szombati Szabó István și Johnny Weissmüller sunt evocate ori conducători de instituții culturale din Timișoara, ori profesori actuali de la Universitatea de Vest. Pe etnii, din cele 18 persoane evocate maghiari sunt 9, germani sunt 7, sârb 1 persoană și evreu 1 persoană. Un bilanț extrem de sărac, sub mai multe aspecte.

¹⁹ Personalitățile din Deta – cetățeni de onoare – nu le-am inclus aici.

Relațiile majoritate-minoritate

În privința relaționării legăturilor majoritate-minoritate se poate vorbi despre două raportări caracteristice: nu sunt probleme, tensiuni, este pace și bucurie peste tot, nu avem subiect de discuție; respectiv Banatul constituie acel exemplu de bună practică, care ar trebui urmat și de alții. Ambele au un sâmbure comun: refuzul de a se apleca mai atent asupra unor fenomene și procese locale, acoperite de conștiința unei situații fără probleme. Am arătat, în partea introductivă a lucrării, că situația nu poate fi considerată nici fără probleme, nici cel mai bun exemplu de bună practică, deoarece constituie un model de asimilare rapidă care face ca o caracteristică de bază a Banatului să se transforme, printr-un proces accelerat, în istorie.

Pornind de la aceste considerente, am solicitat răspuns la întrebarea a cincina: *Abordați sau nu în familie, la serviciu sau în vreun alt cadru problema relației majoritate-minoritate din România? Cum este această relație? Dacă există probleme, neclarități, divergențe, care ar fi acestea? Cum ar trebui intervenit pentru soluționarea acestora?*

Cu toate că majoritatea intervievaților au relații cu minoritari etnici, după cum ne arată răspunsurile la întrebarea anterioară, raporturile majoritate-minoritate nu constituie temă de discuție: din grupul de elită politică 10 nu abordează acest subiect:

„Nu, nu abordez.” (Răspuns 5.9)

„Nu abordăm problema, deoarece nu resimțim subiectul ca fiind o problemă.” (Răspuns 5.8)

„Nu discut despre relația majoritate-minoritate.” (Răspuns 5.17)

„Nu abordez din principiu această problemă, repet, toți suntem oameni și egali în fața lui Dumnezeu, indiferent de naționalitate, cel mai important lucru e să demonstrăm că suntem oameni.” (Răspuns 5.3)

„Discuțiile sunt generale. Nu abordăm această temă.” (Răspuns 5.15)

Unii evocă argumente, mai degrabă banale, privind refuzul de a aborda această temă:

„La noi este pace.” (*Răspuns 5.50*)

„Nu. Este o relație bună. Nu există probleme, divergențe, cel puțin pe plan local.” (*Răspuns 5.4*)

„Nu am abordat serios această problemă. Relația majoritate-minoritate nu consider că este o "problemă" în mediul social în care trăiesc.” (*Răspuns 5.49*)

„Nu abordez această temă. Probleme apar doar atunci când se insistă pe aceste teme. Eu conștient nu abordez aceste teme, refuz să fac diferențiere doar pe criterii etnice.” (*Răspuns 5.16*)

„Există o seamă de stereotipuri care acționează la nivel sociologic privind acest concept de educație interculturală, multiculturală, paradigmă care cuprinde foarte multe principii actuale din care face parte și comunicarea interculturală, este deja proiectat de către Uniunea Europeană încă din anii '70 și se resimte în învățământul românesc prin apariția unor serii de cursuri... Nu abordez în familie această problemă; la serviciu, prin faptul că predau comunicare interculturală la Facultatea de Sociologie și Psihologie, abordez aceste probleme din perspectivă culturală, în nici un caz din perspectivă etnică.” (*Răspuns 5.21*)

„În familie nu prea avem divergențe sau opinii diferite legate de acest subiect, în sensul că, trăim împreună și în activitatea pe care o desfășurăm, soția fiind tot profesoară, avem o fiică, care deși noi suntem români din neam de neamul nostru, a urmat școala germană, deci a mers alături de comunitatea germană și are prieteni și colegi de etnie germană, ca atare, nu am avut niciodată probleme cu minoritățile, mai ales că și nașa mea de cununie este de etnie maghiară.” (*Răspuns 5.2*)

„Abordez foarte rar astfel de subiecte și cred că divergențele pot fi atenuate prin cunoașterea reciprocă, din punct de vedere cultural, istoric și uneori chiar lingvistic, în funcție de zona în care locuiesc.” (*Răspuns.5.10*)²⁰

²⁰ Aceeași persoană la întrebarea privind cunoștințele legate de cultura minorităților a afirmat: nu are cunoștințe decât la modul general.

„La serviciu problema nu se pune în nici un fel, avem câțiva dascăli, colegi care sunt de etnie maghiară, avem o colegă de etnie germană, deci nu s-a pus niciodată problema că sunt de altă etnie, avem, repet o relație deosebită. Șotia lucrează în birou cu o ungueroaică, se înțeleg foarte bine, iar problema asta în familie nu e cazul să o abordăm pentru că noi suntem români.” (Răspuns 5.29)

Sunt respondenți care cred că din punct de vedere politic totul este rezolvat, deci nu există tema discuției:

„Nu, nu abordez această problemă pentru simplul fapt că nu a fost cazul. Am tratat minoritățile ca și pe noi, românii. Deci consider că în această zonă relația majoritate-minoritate este una normală și trebuie lăsată așa cum e; nu e vorba de nici o discriminare.” (Răspuns 5.38)

„De regulă nu abordăm la serviciu sau în familie această problemă. Nu există neclarități cu privire la această problemă, ele fiind soluționate corect la nivel politic prin cadrul legislativ prezent în țară.” (Răspuns 5.32)

„În familie nu abordăm această problematică. Dar dacă ne raportăm la activitatea publică, problematica relației minoritate-majoritate intervine în exprimarea intereselor de grup din cadrul consiliului, deci în final se exprimă prin votul democratic.” (Răspuns 5.11)²¹

„România a fost însă recunoscută de 15 ani ca o țară ce înțelege drepturile politice ale minorităților. O etnie care are peste 7% din voturi, cea maghiară, are chiar o asociație de partide care au participat din 1990 până astăzi în toate parlamentele alese prin vot. Cred că sunt puține locuri în Europa unde democrația este exemplară și unde drepturile minorităților sunt

²¹ Răspunsul este, foarte probabil, al unui consilier. Trebuie să arătăm că nici consiliul județean, nici consiliul local din Timișoara nu are nici un reprezentant minoritar ales, pentru prima dată din 1992. În primul consiliu județean (1992-1996) erau prezenți reprezentanți ai etniilor maghiare, germane, sârbe, bulgare. În perioada următoare (1996-2000) au rămas fără reprezentare bulgarii și sârbii, între 2000-2004 nu și-au putut asigura prezența în CJT germanii, în 2004 și maghiarii rămân fără reprezentanți aleși.

respectate. România ar putea fi situată pe primele locuri și poate fi văzută ca un model de conviețuire. (*Răspuns 5.13*)

„Nu, nu abordez această problemă pentru simplul fapt că nu a fost cazul. Am tratat minoritățile ca și pe noi, românii. Deci consider că în această zonă relația majoritate-minoritate este una normală și trebuie lăsată așa cum e; nu e vorba de nici o discriminare.” (*Răspuns 5.38*)

Există un număr mic de respondenți care acceptă ideea că sunt probleme, abordările lor fiind foarte departe de ceea ce se poate numi deschidere, acceptarea dialogului. Sunt expresii ale paternalismului politic sau a minimalizării importanței subiectului:

„În general în țară și în special aici în zona Banatului, relația majoritate-minoritate nu a avut de suferit. Dacă mă refer în general, la ceea ce se vede pe orice post de televiziune sau dacă citim presa, pretențiile anumitor minorități au fost exagerate față de drepturile majorității, de exemplu au fost foarte multe discuții pentru înființarea unei universități cu limba de predare maghiară; ce văd eu rău în asta, este că se impune o activitate de izolare forțată a multor tineri, care sunt obligați astfel să învețe numai într-o anumită limbă. Sau de exemplu în plin sat românesc, să-i iei un interviu cuiva care s-a încăpățânat să vorbească în limba maghiară, și atunci apare titrat ceea ce s-a întrebat și ceea ce a răspuns omul respectiv. De asta găsesc eu foarte exagerată dorința și pretenția comunității maghiare, ei din păcate excelează în această direcție.” (*Răspuns 5.12*)

„În Banat nu sunt conflicte între minorități, poate unele mici divergențe care nici nu trebuiesc amintite, sunt la nivel cel mult de vecini.” (*Răspuns 5.36*)

„Vorbim, ne contrazicem, dar nu avem discuții interminabile, vorbim până la un punct, dar nu ajungem la o ceartă de proporții mari pe tema asta.” (*Răspuns 5.37*)

Unii respondenți sunt de părere că problema relației majoritate-minoritate ori nu se pune corect, ori sunt necesare clarificări conceptuale privind folosirea noțiunii de minoritate, deoarece în cadrul acestor relații, nu se pune accent pe apartenența etnică.

„Abordez rar asemenea probleme, dar când o fac, o fac în familie sau cu colegii de la serviciu pe o problemă sau alta. Din punctul meu de vedere, contează libertățile individuale, iar acestea atunci când există practic, conduc la atenuarea sau chiar ștergerea diferențelor între membrii diferitelor etnii.” (Răspuns 5.25)

„Mie mi se pare că în România această relație este și va fi întreținută negativ mai mult din interese politice. Mă refer îndeosebi la relația dintre români și maghiari. Uneori, ea este întreținută negativ și prin comportamentul majorității membrilor uneia dintre minorități (cazul țiganilor), nu prin cel al majorității etnice. Mai interesant este cazul când această relație este întreținută negativ prin prejudecățile dobândite în timp atât de majoritate, cât și de minorități. Bineînțeles, există și divergențe de natură economico-materială, de statut socio-cultural, dar acestea apar și în cadrul membrilor majorității, fiind chiar de dorit până la un anumit moment. Discriminarea pozitivă mi se pare, până la un anumit nivel eficace, dar multe dintre aceste divergențe pot fi înlăturate prin creșterea nivelului de trai, prin integrare europeană și prin măsuri de relaxare a raporturilor social-politice în societate.” (Răspuns 5.31)

„Divergențe apar la tot pasul între oameni. Minți "înfierbântate" incită la diferende, ele întâlnindu-se deopotrivă la majoritari și la minoritari. Eu nu găsesc de cuviință ca UDMR să depună atâta "strădanie" în a obține noi "felii de drepturi" pentru maghiari. Ei au aceste drepturi, sunt convins de aceasta. Și apoi statutul de partid etnic nu-și află rostul, dar politicianismul celor de la conducerea sa își susține pe această cale privilegiile.” (Răspuns 5.39)

Grupurile minoritare și viața politică

În orice democrație orice grup – social, regional, etnic – are dreptul de a se organiza și reprezenta la diferitele niveluri ale politicii. În România, deci și în Banat, grupurile etnice și-au creat structuri reprezentative, pentru sârbi și bulgari sediul național fiind la Timișoara. Există în Timiș uniuni de reprezentare pentru maghiari,

germani, sârbi, ucraineni, slovaci, cehi, croați, evrei, romi – poate cele mai multe la număr, într-un județ. În cazul romilor există chiar mai multe structuri, concurente între ele. Întrebarea a șasea se referă la modul cum elitele relaționează existența și activitatea structurilor de reprezentare minoritare: *Grupurile etnice din Timiș si-au structurat reprezentări politice. Cum apreciați activitatea acestor formațiuni: cu ce se ocupă și cu ce ar trebui să se ocupe în mod prioritar?*

În ceea ce privește activitatea formațiunilor politice ale minorităților, părerile sunt împărțite pro și contra. Există politicieni locali care nu au informații pentru a-și forma o opinie.

„Nu știu, nu cunosc în detaliu.” (*Răspuns 6.16*)

„Nu cunosc decât că minoritățile au reprezentanți în Parlament care solicită drepturi culturale, de învățământ în limba maternă, revendicări de proprietăți, etc.” (*Răspuns 6.1*)

Un reprezentant al elitei economice chiar refuză acest subiect:

„Sincer, nu prea știu ce să vă răspund la această întrebare, deoarece nu m-a preocupat niciodată această problemă. Felul meu de a fi este să nu mă intereseze "curtea" vecinului.” (*Răspuns 6.38*)

O parte a subiecților apreciază pozitiv activitatea structurilor minoritare:

„Este normal să existe astfel de formațiuni care să reprezinte interesele și să rezolve problemele minorităților respective.” (*Răspuns 6.4*)

„Cred că este foarte bine că s-au afirmat ca și actori pe scena politică reprezentanții unor comunități minoritare. Cred că este bine nu doar pentru reprezentanții acestor comunități, care pe această cale au avut ocazia să se afirme și să-și reprezinte interesele, dar e bine și pentru societatea românească, în general, deoarece, pe de o parte aceasta a încurajat-o să aibă o mai mare deschidere spre diversitatea culturală. De asemenea, participarea minorităților în spațiul politic a fost și un adevărat factor de stabilitate, ceea ce cred că este un element pozitiv.” (*Răspuns 6.19*)

„Consider că politica pe care o promovează – de a milita pentru drepturile lor – este una corectă, fiind o activitate corespunzătoare.” (*Răspuns 6.42*)

„E foarte bine că sunt reprezentați de formațiuni politice, pentru că e normal să militeze toți pentru aceleași drepturi ce țin de cultură, lucruri care îi reprezintă pe ei, și-i fac distincții ca minoritate față de alții, să militeze pentru ele, pentru că e normal să continue tot așa. Mi se pare normal ca să lupte pentru drepturile lor, iar dacă sunt alte aranjamente politice sau de altă natură, sunt conjuncturale față de situație, și apar peste tot, nu doar în zona noastră.” (*Răspuns 6.46*)

„Fiind formațiuni politice ale unor grupuri etnice firesc ar fi să-și expună problemele și să obțină rezolvarea lor cu ajutorul Bucureștiului în măsura în care politica de la "centru" poate ajuta. Ele știu mai bine decât oricine, ce probleme interne au, și sunt convins că se pot descurca în rezolvarea lor fără intervenții nesolicitate din afara grupului.” (*Răspuns 6.7*)

Unii sunt de acord cu prezența pe scena politicii a reprezentanților minorităților, dar parțial sau total, **resping obiectivele lor politice:**

„Activitatea lor nu se distinge suficient de cea a partidelor majoritare. Nu au o imagine distinctă prin activitate. Aceasta ar trebui să fie mai mult orientată cultural și pe relațiile cu țările de origine. Ar trebui să înființeze centre culturale, agenții turistice.” (*Răspuns 6.48*)

„Ar fi indicat să încep cu ce ar trebui să se ocupe în mod prioritar. Toată lumea din Timiș și deci în zona Banatului, ar trebui să facă front comun pentru a promova în parlament legi, hotărâri de guvern care să ajute Banatul pe probleme speciale ale zonei respective.” (*Răspuns 6.12*)

„Reprezentanții politici ar trebui să militeze atât pentru promovarea intereselor propriei etnii dar și pentru înțelegerea de către membrii acestora a necesității de a se integra economic, cultural etc.” (*Răspuns 6.10*)

„Cred că politica nu ar trebui să aibă culoare etnică. Etnicitatea se referă la cultură, obiceiuri, literatură, artă, nu politică. Din cultura mea politică, nu există vreo ideologie specifică

vreunei etnii. Unele organizații culturale ale etniilor minoritare fac jocuri politice. De fapt, toate partidele minorităților și-au început activitatea ca uniuni culturale - vezi UDMR, Uniunea Sârbilor, Uniunea Bulgarilor, etc. - nu au fost înființate ca partide politice. Dar încet-încet s-au băgat în politică. Ar trebui să-și respecte statutul pe care îl au de la înființare și membrii lor să-și găsească locul în spectrul larg al partidelor politice din România.”²² (*Răspuns 6.8*)

„Acum toți știm că politica e politică și toți se ocupă cam de același lucru. Eu cred că ar trebui să se axeze mai mult pe dezvoltarea tradițiilor proprii, mai puțin pe aspect de ordin politic. Este păcat să nu fim conștienți de tradițiile acestor comunități.” (*Răspuns 6.22*)

„Formațiunea politică maghiară a reușit să ajungă destul de sus, și cred că aceste formațiuni ar trebui să se ocupe cu protecția drepturilor acestor minorități în măsura în care să nu afecteze drepturile populației autohtone.”²³ (*Răspuns 6.27*)

„În afară de reprezentanții UDMR, care au o activitate necorespunzătoare, reprezentanții celorlalte grupuri etnice au o activitate bună.” (*Răspuns 6.9*)

Sunt respondenți care pun problema pluralismului în cazul unei comunități minoritare și din acest punct de vedere relativizează activitatea uniunilor de reprezentare.

„Și-au structurat bine activitatea. UDMR are și activități culturale. Este bine. Însă nu toate ideile UDMR sunt împărtășite de toți maghiarii.” (*Răspuns 6.14*)

Un grup semnificativ de intervievați, aparținând tuturor categoriilor de elite, resping ideea existenței formațiunilor politice pe criterii etnice. În opinia acestor respondenți aceste formațiuni ar trebui să fie în exclusivitate culturale, activitatea lor ar trebui să se rezume la păstrarea tradițiilor:

²² Atenție la contradicția intrinsecă a răspunsului: refuză angajarea politică a structurilor minoritare, recomandând în final să-și găsească locul în spectrul partidelor.

²³ Prin autohton în acest context se înțelege: român.

„După părerea mea, partidele politice nu ar trebui structurate pe criterii etnice, consider că situația din România din acești ani reprezintă o perioadă de "copilărie" a vieții politice de după '90. Pe criterii etnice ar trebui să se desfășoare activități de genul celor culturale.” (Răspuns 6.25)

„Nu cred că este nevoie să facem partide etnice. Consider că preocupările (minoritare – n.n.) în afara ariei politice sunt de ajuns. E nevoie de o mai mare implicare în viața publică, economică, zonele sociale unde e foarte mult de lucru.” (Răspuns 6.30)

„Poate la un moment dat și până aproape de prezent s-a practicat, dar în prezent mi se pare inutilă separarea aceasta. Nu ar trebui să existe partide etnice. Poate că în viitor, deși nu pot determina exact momentul când ar trebui să se întâmple asta, dar poate politicienii care fac parte din partidele minorităților etnice ar putea să înceapă să se gândească, că pot face parte foarte bine din partide care se delimitează de stânga sau dreapta, sau de centru fără să se constituie în partide separate pe criterii etnice.” (Răspuns 6.34)

„Nu mi se pare corectă aprecierea (activitatea – n.n.) politică a minorităților. Ar trebui interzise, și promovate asociațiile culturale.” (Răspuns 6.43)

Există opinii bazate pe refuzul unor modele existente în Europa, chiar și a unor comparații cu acestea:

„Eu am o părere foarte puternică și contra. Nu ar trebui să existe un partid exclusiv pe criterii etnice. Deși este important pentru etnia respectivă, dar parcă ar trebui altfel să se configureze, nu să ai un partid al germanilor, un partid al sârbilor sau un partid al maghiarilor. Ar trebui să ai un partid cu vederi politice: stânga, dreapta. Noi suntem o anomalie poate și în Europa. Există și partidul bascilor, dar ei acolo au o altă atmosferă, decât noi aici în Banat. Atâta vreme, cât sunt oameni care muncesc, pe mine nu mă interesează dacă sunt de la UDMR sau PD. Nici nu mai ar trebui să se țină cont de acesta, ci doar de coloratura politică.” (Răspuns 6.50)

Alți intervievați au în vedere dispariția în viitor a acestor structuri, ori din cauze demografice, ori din motive politice:

„Apreciez pozitiv activitatea UDMR și a Forumului German, dar din păcate în curând își pierd obiectul muncii, și anume de a apăra minoritatea pe care o reprezintă. Acestea se ocupă de apărarea intereselor minorităților pe care le reprezintă în mod corect. (Răspuns 6.23)

„Este, să spun, demodată. Am depășit stadiul în care ar trebui să avem partide repartizate după etnie.” (Răspuns 6.15)

„Existența reprezentărilor politice pe grupuri etnice mi se pare puțin nedemocratică, dar poate necesară într-o perioadă de tranziție. După părerea mea, cu timpul, aceste formațiuni, deci pe criterii etnice, vor dispărea. Este și unul din principiile ideii de integrare la urma urmei.” (Răspuns 6.21)

Viitorul comunităților minoritare

Având în vedere contextul cercetării, a fost foarte important să aflăm opinia elitelor locale privind viitorul comunităților minoritare. Întrebarea a șaptea avea mai mult planuri: *Cum vedeți viitorul acestor comunități minoritare? Au un viitor, vor exista și peste 50 ani? Care ar putea fi evoluția lor? Ce elemente definesc acest viitor? Dacă acest viitor depinde exclusiv de comunitățile în cauză sau și de alți factori care pot influența viitorul lor? Care ar fi acestea? Cum era de așteptat, plaja răspunsurilor se întinde de la un opimism superficial până la reflexii serioase privind viitorul grupurilor etnice minoritare.*

Prima categorie de răspunsuri – date preponderent de reprezentanții elitei politice – fac uz de stereotipii sau de interpretări greșite și neclare, răspunsul adevărat fiind eludat:

„Viitorul este al fiecăruia prin menținerea tradițiilor, dar din punct de vedere economic, social, diferențele, discrepanțele se vor atenua treptat mai ales prin această tendință de formare a unor regiuni care să nu mai țină seamă de granițe, atât administrativ, cât și etnic, social și cultural.” (Răspuns 7.2)

„Despre viitorul comunităților minoritare se poate vorbi numai în relație cu majoritatea. În aceasta relație, cu cât nive-

lul vieții sociale este mai ridicat, atât sub aspect material, spiritual și de ce nu juridic, viitorul comunităților minoritare devine mai stabilă și oportună în relație cu majoritatea din afara granițelor.” (Răspuns 7.11)

„În Europa se merge pe multiculturalitate, pe conservarea identității etnice, deci este probabil ca Europa de peste 50 de ani să fie din punct de vedere etnic ca "un câmp de flori".” (Răspuns 7.5)

„Vor exista datorită bunei organizări, bineînțeles că alții vor fi mai șterși, dar depinde numai de ei dacă vor mai exista. Națiunea română sprijină astfel de comunități, nu cred că vor fi probleme de acest gen.” (Răspuns 7.6)

„Comunitățile minoritare consider că vor exista și peste 50 ani, mai ales că toți tindem să devenim o mare comunitate europeană.” (Răspuns 7.18)

„Pe fondul dezvoltării democratice, deși există și în prezent și va fi probabil tot mai puternică tendința globalizării, este interesant faptul că această tendință pe plan democratic permite o dezvoltare, o înflorire a manifestărilor etnice diferite, astfel încât în viitor, pe acest fond al globalizării, vom asista și la o întărire a potențialului de manifestări culturale diverse din partea etniilor.” (Răspuns 7.25)

„În ceea ce privește viitorul lor în România e cam greu de prezis dar întotdeauna vor avea o cultură distinctă și anumite valori, care nu se vor putea suprapune peste cele românești, dar poate că până la urmă se va realiza un fel de amestec între diferitele etnii.” (Răspuns 7.27)

Există și respondenți care dau drept **singurii răspunzători** de evoluția situației în viitor pe comunitățile minoritare în cauză, făcând abstracție de acel context social-politic, care duce la asimilare structurală, la regres demografic.

„Fiecare doarme cum își așterne, asta însemnând că vor exista și peste 50 și peste 100 de ani, așa cum există de sute de ani aici, doar să își dorească continuitatea și păstrarea identității socio-culturale. Factorii ce vor influența evoluția lor vor fi cei care ne vor influența pe noi toți.” (Răspuns 7.7)

„Viitorul depinde de ele însele, cum vor și să-și mențină identitatea într-un spațiu liber de exprimare cum e cel al României. Au aceleași condiții ca majoritatea. Acest lucru este valabil și pentru comunitatea roma: ar trebui să se victimizeze mai puțin și să valorifice ceea ce i se oferă: beneficiază de discriminare pozitivă.” (Răspuns 7.8)

„Viitorul depinde numai de ei, de noi în nici un caz, din punctul nostru de vedere pot să se înmulțească atât cât vor, dar problema e că marea majoritate e populație în vârstă, și dintre tineri fiecare își face câte un copilăș, iar de multe ori nici nu sunt dați la școala maghiară ci la școala românească, cum de altfel la Lenau trei sfert din elevi sunt români care vor să învețe limba germană.” (Răspuns 7.29)

Există un proces iminent, **integrarea în Uniunea Europeană**, proces dihotomic, dorit și nedorit, cu multe elemente cunoscute și foarte multe necunoscute, pe seama căreia se fac multe presupuneri.

„Ca urmare a faptului că vom intra în Uniunea Europeană, aceste comunități s-ar putea să se dizolve, dar toți aparținând poporului român își vor păstra tradiția, ceea ce e și normal, așa cum se întâmplă și în alte țări în care există o diversitate de comunități.” (Răspuns 7.3)

„În primul rând viitorul nu este numai al lor ci și al nostru ca popor, suntem la doi pași de integrarea pe care ne-o dorim de mult timp, atunci atât comunitatea minoritară indiferent de etnie, cât și cea majoritară, toate vor resimți un lucru cu un impact extraordinar: vor pleca oamenii să lucreze în UE. Dacă noi, din punct de vedere economic nu ne vom strădui aici la noi în țară, să asigurăm un viitor solid, vor pleca și bătrânii să spele vase în Occident... Mă gândesc că dacă fiecare minoritate își propune să meargă către origini, adică maghiarii spre Ungaria, sârbii spre Serbia lor, vorbesc după ce ne vom integra, viitorul mai depinde și de cât de legați se simt de glia unde s-au născut de-a lungul anilor, atâtea generații.” (Răspuns 7.12)

„Fără îndoială că dacă de-a lungul secolelor au dăinuit, sau dezvoltat normal, aceste minorități pot să-și păstreze tradi-

ția, pot să-și facă educația la nivel familial sau de comunitate. S-ar putea ca, în pragul aderării la Uniunea Europeană, unele dintre specificități să se diminueze sau să se accentueze. Sunt de părere că această evoluție nu poate să fie decât constructivă.” (Răspuns 7.13)

„Vor exista, există de atâția ani. Odată cu Uniunea Europeană, lucrurile capătă alte valențe. Trebuie să ne păstrăm identitatea culturală. Dar odată cu UE, comunitățile economice vor deveni mai importante decât cele culturale.” (Răspuns 7.22)

„Sper să nu mai existe minorități, ci doar cetățeni europeni cu identitate națională. Poate din dorința de a aparține de Europa, și a scăpa de sindromul sovietic. Granițele trebuie să dispară. Nu vreau să văd diferențe când trec de la Ciorogârla la Kecskemét.” (Răspuns 7.40)

O serie de răspunsuri sunt simple enunțuri afirmative sau negative - renunțăm la redarea unor astfel de exemple. Dacă numărăm răspunsurile afirmative și cele negative privind existența în Banat, peste 50 ani, a unor grupuri minoritare, găsim mai multe afirmative. Totuși, acestea par a fi mai puțin aprofundate, mai puțin convingătoare. Oricum, asimilarea există și unii respondenți caută „îmblânzirea” acestui fenomen.

„Vor dispărea aceste comunități, dar într-o perioadă mai îndelungată.” (Răspuns 7.33)

„Cu timpul vor dispărea, poate nu toate și nu în întregime, dar cu siguranță vor dispărea” (Răspuns 7.15)

„Aceste minorități nu au nici un viitor, în 10 ani va dispărea și minoritatea maghiară din Banat pentru că nu au nici o perspectivă să se păstreze, singura minoritate etnică existentă va fi cea a romilor. Statutul minorităților depinde în exclusivitate de politica statului român, care a constat în deznaționalizarea minorităților, iar acum e destul de târziu ca să mai schimbe ceva.” (Răspuns 7.23)

„Evoluția lor va fi probabil parțial spre asimilare în populația majoritară prin mariaje interetnice, dar cu păstrarea culturii și obiceiurilor proprii ca și până acum.” (Răspuns 7.4)

„Greu de spus, în varianta aceasta care ni se propune de euro-integrare se muzează foarte tare pe păstrarea individualității, dar cred că fiecare păstrându-și tradiția își păstrează identitatea culturală. Indiferent de ce sistem ni se va "impune", oamenii fiind înainte de toate suflet și după aceea evoluție în funcție de educația cultural-educativă. Așa cum în Banat există de zeci de ani, aceste etnii, nu văd de ce peste 50 ani nu ar exista în continuare. Poate s-ar schimba datele problemei, am aborda problema dintr-un alt context.” (Răspuns 7.20)

„În zona Banatului avem fenomenul de asimilare, mai ales prin căsătoriile mixte, când copilul învață doar limba română. În Banat minoritatea maghiară este în scădere.” (Răspuns 7.24)

Majoritatea subiecților afirmă că este de dorit, ca minoritățile să-și păstreze tradițiile și cultura. Problema este a factorilor care pot determina o evoluție pozitivă a situației. În această privință s-au formulat păreri foarte variate, nu există o dominantă a răspunsurilor care ar permite identificarea unui factor considerat cu responsabilități majore în acest sens.

„Această problemă eu o privesc tot din perspectiva integrării europene, deci a conceptului de Europă lărgită. Bineînțeles că aceste minorități vor exista și sensul Uniunii Europene, a Europei lărgite, nu este ca aceste minorități să dispară sau să se relativizeze diferențele dintre ele. Aici apare elementul de cultură care trebuie păstrat și fiecare minoritate trebuie să se definească identitar prin păstrarea tradițiilor, a culturii ei, și ideea de respect pentru celelalte, interculturalitate.” (Răspuns 7.21)

„Comunitățile minoritare nu vor înceta să existe în viitor, deși se tinde către globalizare și o unificare a Europei la nivel politic. Ele își vor păstra tradițiile, cultura și identitatea, dar vor suferi influențe din partea UE.” (Răspuns 7.32)

„Viitorul lor nu depinde doar de comunitățile în cauză, ci de configurația unei lumi cu tendințe contradictorii: globalizată, postmodernă și multiculturală.” (Răspuns 7.31)

„Viitorul lor poate fi influențat și de factorii din afară, care pot fi politici, sociali, de mediu internațional, și de politica spațiului respectiv, a României” (Răspuns 7.46)

„Viitorul lor nu depinde exclusiv de comunitățile etnice. Alți factori de influență sunt: politicul, economicul, socialul, cultura.” (Răspuns 7.49)

„ONG-urile au un rol deosebit în a păstra aceste minunate tradiții și culturi diferite. ONG-urile vor primi ajutor financiar și sprijin pentru acesta.” (Răspuns 7.16)

„Statutul minorităților depinde în exclusivitate de politica statului român, care a constat în deznaționalizarea minorităților, iar acum e destul de târziu ca să mai schimbe ceva.” (Răspuns 7.23)

„Sigur că aceste comunități vor avea un viitor, însă numai în măsura în care ele se vor preocupa de acesta, iar noi, majoritatea, le vom înlesni acțiunile de păstrare a identității lor distincte, dar necesare în aceeași măsură.” (Răspuns 7.38)

Se poate afirma cu siguranță, viitorul acestor comunități a devenit, datorită unui context politico-social istoric condiționat o problemă politică, când autoritățile, politicul la modul general au datoria și posibilitatea de a interveni.

Condiționarea transfrontalieră a problemei minoritare

După decenii de dictatură și izolare internațională chiar și față de vecinii cei mai apropiați, politicul și socialul local descoperă dimensiunea transfrontalieră a politicilor publice. În domeniul culturii, aceste relații pun prioritar problema comunităților etnice de dincolo de graniță, care aparțin sau ar trebui să aparțină națiunii culturale a românilor, a maghiarilor, a sârbilor ș.a.m.d.

Există teorii care vizează noile relații transfrontaliere europene în cazul existenței unor grupuri minoritare pe de-o parte și alta a graniței. Roger Brubaker a avansat un model, denumit triadic, o tentativă de a identifica rolul celor trei factori – statul în cauză, grupul național minoritar respectiv națiunea mamă a acesteia – în configurarea unor politici privind gestionarea conflictelor interetnice.²⁴ Modelului

²⁴ R. Brubaker: National Minorities, Nationalizing States and External Homelands in the New Europe, In: *Daedalus* 124 (1995), p.107-132.

lui Brubaker merită să i se acorde atenție, chiar dacă nu există, precum în cazul nostru, conflicte interetnice, relațiile fiind cel mult tensionate, în anumite contexte. Brubaker opinează că între cei trei factori ai relațiilor interetnice se constituie un sistem de raporturi triunghiular, instabil, cvasi-continuu, în care fiecare factor în parte va putea influența evoluția situației și are anumite pârghii de a-și promova interesele, de a se impune în anumite contexte.

Ținând cont de faptul că în Banatul istoric, interschimbabil în anumite contexte cu Euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa, în cazul celor mai numeroase comunități minoritare se poate face trimitere la modelul Brubaker, am inclus în cercetarea noastră o întrebare privind dimensiunea transfrontalieră a relațiilor majoritate-minoritate: *Dacă există vreo corelație între relația majoritate-minoritate într-un anumit spațiu și relaționarea existenței unei minorități, în afara granițelor, pentru majoritate? (Caz concret: pt. românii din Timiș relația cu românii minoritari, adică abordarea de către românii din Timiș a situației românilor din Serbia sau Ungaria, în contextul relației majoritate-minoritate.)*

În prima categorie de răspunsuri am inclus cele care indică **nesiguranță**, **indecizie** în abordarea acestui aspect al relațiilor interetnice:

„Nu cunosc problema.” (Răspuns 8.23)

„Nu înțeleg întrebarea.” (Răspuns 8.26)

„Nu cunosc multe despre acest subiect, dar știu că statul român oferă o oarecare asistență, prin consulatele și ambasadatele sale. Financiar încă nu are cum să-i ajute, dar cultural știu că se întreprind anumite acțiuni, ce-i drept, sporadice.” (Răspuns 8.5)

„Nu am informații directe decât din mass-media, și nu dau credit 100% acestui tip de informații, dar se pare că situația minorităților române din alte țări nu este așa cum ar trebui să fie; mai sunt încă pași de făcut până să existe aceiași libertate de exprimare ca cea a minorităților de aici.” (Răspuns 8.8)

„Desigur, toate minoritățile din România își păstrează anumite relații cu țările de proveniență, chiar dacă, uneori acestea nu ar trebui să fie dominante, pentru că, deocamdată, minoritățile aparțin unui anumit stat și trăiesc în interiorul său, în acest caz, statul fiind România.” (Răspuns 8.2)

„Există o corelație între relația majoritate-minoritate, pe românii din Banatul sârbesc eu îi consider tot români, la fel și pe cei din Ungaria. Trăind în altă țară ei trebuie să respecte regulile țării respective, la fel cum și cei din România trebuie să respecte regulile, legile de aici.” (Răspuns 8.3)

Unii respondenți nu disociază, confundă cele două categorii de minorități: cele băștinașe, existența cărora se datorează unor schimbări geopolitice (retrasarea granițelor) și cele noi, care sunt imigranți economici sau sociali (foarte rar politici). Celor două categorii sunt asociate alte drepturi, conform uzanțelor internaționale.

„Marea calitate a românilor, indiferent de etnie, care pleacă dincolo, este că reușesc să se adapteze în orice situație.” (Răspuns 8.12)

„Nu vor fi probleme. Românii se integrează foarte bine. La un moment dat nu vor mai fi probleme în ce privește termenul de minoritate, nu va mai interesa pe nimeni, în viitor toată lumea își va vedea de treaba lui, nu va fi interesat că celălalt e venit sau are strămoși din altă țară.” (Răspuns 8.37)

Există tentația de a pune problema **unilateral**, poate din motive de lipsă de informație. Situația minorităților românești de peste graniță este considerată, de majoritatea respondenților mult mai nefavorabilă decât cea a maghiarilor sau a sârbilor din România, exprimându-se și anumite critici la adresa autorităților românești.

„Consider că relația majoritate-minoritate din România este mult mai bună decât aceeași relație majoritate-minoritate pentru românii din Serbia sau Ungaria. Aceștia încă mai trebuie să-și câștige anumite drepturi care deja la noi le sunt acordate și chiar legiferate.” (Răspuns 8.18)

„Cred că noi nu putem să ne declarăm mulțumiți în ceea ce privește modul în care s-au abordat relațiile cu românii de peste hotare. Românii din Valea Timocului nu au toate drepturile. În Voivodina și Banatul sârbesc se pare că condițiile sunt mai bune. Însă nu am reușit să mobilizăm personalități care să sprijine anumite ajutoare și care să îmbărbăteze elementul etnic din afara granițelor.” (Răspuns 8.13)

„Fiecare stat a creat un cadru mai mult sau mai puțin adecvat pentru minorități în funcție de cultura, religia, tradiția acestora. Însă există azi o opinie că în general s-ar încerca asimilarea românilor în țări cum ar fi Ungaria, Serbia, chiar se și discută de încercări de distrugere a simbolurilor religioase.” (Răspuns 8.10)

„În partea de jos, la granița cu Turnu Severin, românii au posibilități de afirmare mult mai reduse. Cei de aici din Banatul sârbesc, zona Vârșeuului, au câte ceva, ceilalți nu au nici școli în limba română, o duc foarte greu. În Ungaria, există și licee românești, că am fost în Ungaria, și am discutat cu cei de acolo, exista o relație cât se poate de normală. Dar sunt unii politicieni, anumite personaje de etnie maghiară care încearcă să bage zăbanie, cum că maghiarii din România n-ar avea drepturi și așa mai departe. Nu este cazul, repet, ai noștri le oferă chiar prea multe cred, câteodată minorităților, și mai ales cei care au putere politica în speșă UDMR, li s-a dat prea mult și de aceea au câteodată pretenții care nu-și au rostul, dar repet au tot ce își doresc.” (Răspuns 8.29)

„Guvernul României, prin Ministerul de Externe, ar trebui să se intereseze mai atent de situația românilor minoritari, să lupte pentru drepturile acestora așa cum minoritățile de aici luptă pentru drepturile lor. Această relație ar trebui să fie bilaterală.” (Răspuns 8.42)

Refuzul de a aborda relația majoritate-minoritate în „oglină” apare sub mai multe forme: românii de peste graniță sunt mai „docili”, mai puțin revendicativi; situația este/ poate fi soluționată conform unor reglementări internaționale; diferențele de dezvoltare economică relativizează obligativitatea de sprijin.

„Românii în țările vecine nu au atâtea cerințe ca minoritățile de la noi.” (Răspuns 8.33)

„Românii din străinătate nu pun accent așa de mare pe propria apartenență etnică.” (Răspuns 8.51)

„Situația nici nu se compară. Dincolo nici nu se vorbește de drepturi. În Ungaria românii au puține drepturi, în Serbia

chiar deloc. Dar eu sunt de părere că acest lucru se datorează în mare parte lipsei lor de organizare.” (Răspuns 8.16)

„Nu vom da drepturi minorităților noastre mai mult decât prevede UE, pentru că au fost multe lucruri care au fost numai recomandări, s-au luat în brațe și cu acestea s-a mers în țară până în pânzele albe să se obțină niște privilegii, ori nu-i corect, deci dacă UE este numitorul comun pentru toți și noi ne adaptăm acestui sistem.” (Răspuns 8.12)

„Se știe foarte bine că la nivel filosofic există studii în acest sens, s-a vorbit despre o dictatură a minorităților în cadrul democrațiilor actuale. Cred că lucrurile se exagerează, respectul minorităților poate să alunece cumva în această dictatură a minorității, dar cu bun simț, rațiune, lucrurile se armonizează, cred, într-un mod cât se poate de firesc.” (Răspuns 8.21)

„Românii din România nu sunt în poziția de a-i ajuta, de exemplu, pe cei din Ungaria care au o situație materială mai bună, și care beneficiază de numeroase drepturi din partea statului maghiar. Dar, din câte știu eu, românii din Ungaria sunt și ei asimilați la rândul lor, de majoritatea maghiară.” (Răspuns 8.24)

„În ceea ce privește cea de-a doua parte a întrebării, cred că aici, în Banat, românii nu sunt deloc toleranți cu minoritățile pentru motivul că ei se așteaptă ca și aceste minorități să fie, la rândul lor, tolerante cu românii din țările respective. De exemplu, bănățenii ar fi la fel de toleranți cum sunt și acuma cu sârbii și ungurii chiar dacă nu ar exista români în Ungaria, respectiv Serbia.” (Răspuns 8.19)

În fine, o parte a elitei locale acceptă corelarea abordării problemei majoritate-minoritate din țară cu situația minorității sale din țările vecine, dar fără acordarea vreunui rol minoritarilor în pregătirea și promovarea unor politici legate de minorități.

„În mod deosebit după Revoluție s-au pus bazele unor colaborări foarte strânse din toate punctele de vedere, în special cu Germania și Ungaria, deoarece comunitățile maghiară și germană sunt cele mai numeroase la noi în zonă.” (Răspuns 8.7)

„Mă opresc la un singur aspect: proiectele de înfrățire a orașelor din Banat, promovate de administrațiile locale, cu orașe din Ungaria, Serbia, chiar din Austria și Germania. În cadrul acestor proiecte, relația cu românii din țările respective se concretizează îndeosebi în plan cultural.” (*Răspuns 8.11*)

„Sunt de părere că românii din Timiș nu acordă așa mult ajutor pe cât ar putea românilor din Ungaria și Serbia. Poate că așa se întâmplă pentru că pușini își pun problema asta.” (*Răspuns 8.27*)

„Într-adevăr, situația românilor din țările vecine, ca minoritate poate avea similitudini cu minoritățile etnice din țară, sub aspectul identității etnice. Dar sunt și deosebiri. În funcție de numărul membrilor comunității, aceste deosebiri pot fi mai mult sau mai puțin accentuate.” (*Răspuns 8.28*)

„Există această corelație. Minoritatea majorității dintr-un stat (de exemplu, România) trebuie să beneficieze de același tip de discriminare (pozitivă sau negativă) într-un alt stat (de exemplu, Serbia și Muntenegru) de care se bucură în statul său (în exemplu, România) minoritatea majorității din celălalt stat (în exemplu, Serbia și Muntenegru). Această reciprocitate trebuie să vizeze și toate celelalte raporturi, nu numai cele bazate pe discriminare.” (*Răspuns 8.31*)

„Atitudinea față de situația românilor din țările vecine este o problemă pentru noi românii, majoritatea etnică din această țară. Atitudinea majorității etnice din România față de situația românilor din țările învecinate Serbia și Ungaria, este una constatativă. Și atât. Rezolvarea unor probleme sociale, culturale, chiar și identitare a minorității românești din țările învecinate este lăsată pe seama statului respectiv. Ar fi mai corect dacă statul ar delega sarcini, chiar prin lege, administrațiilor locale din zonă pentru implicarea în asigurarea nevoilor socio-culturale, de ce nu chiar și de învățământ, pentru minoritatea românească din țările vecine.” (*Răspuns 8.45*)

Întâlnim și răspunsuri purtătoare de optimism nefundamentat, când relația este plasată într-o zonă a soluțiilor posibile dar neclare.

„Se zice că România e o țară înconjurată de români. La fel și ungurii, și sârbii. Granițele sunt artificiale, niște chestiuni administrative, frontierele sunt trasate pe harta Europei după ultimul război mondial. Integrarea europeană înseamnă tocmai dispariția acestor frontiere. Vremea națiunilor s-a dus: apare vremea cetățenilor. (*Răspuns 8.30*)

Concluzii

1. Părerile sunt cvasiunanime în privința caracterului benefic, în mai multe planuri, al coabitării. Datorită acestei coabitări istorice Banatul a devenit „fruncea”, deci fiecare parte a avut de câștigat.
2. Imaginea colectivă a grupurilor minoritare: a) românii majoritari plasează minoritarul cu care sunt în contact permanent într-o plajă valorică pozitivă; și b) în registrul raporturilor interetnice respectiv interregionale locale sunt favorizate contactele nemijlocite, înrădăcinate într-o istorie comună, chiar dincolo de granița etnică.
3. Cunoștințele majoritarilor privind istoria și cultura comunităților minoritare sunt foarte precare, cei trei reprezentanți ai grupurilor minoritare care au fost evocați detașat de cele mai multe ori de respondenți (Bartók Béla – 26%, Nikolaus Lenau – 24%, Dositei Obradovici – 18%), sunt cunoscuți deoarece liceele minorităților respective, din Timișoara, le poartă numele.
4. Românii majoritari nu cunosc problemele cu care se confruntă minoritățile în păstrarea limbii și culturii lor, în condițiile existenței unei majorități dominante. Majoritatea respondenților nici nu pun problema păstrării limbii, a dificultăților legate de instituțiile ce trebuie să promoveze o cultură minoritară.
5. În privința viitorului grupurilor minoritare se observă o reticență de a analiza corect trendul actual, evoluția situației. Se observă un optimism superficial.
6. Eventuala dispariție a comunităților minoritare din acest spațiu (cu excepția celei rome, situația căreia este cu totul specială) va avea următoarele cauze:
 - a. Emigrarea
 - b. Politica de omogenizare din perioada comunistă

- c. Raporturile asimetrice din cadrul familiilor mixte, unde elementul dominant este cel majoritar românesc.
7. Elita locală nu este pregătită – încă? – să abordeze situația minorităților din țară în contextul existenței unor grupuri minoritare proprii în țările vecine, cu ale căror conaționali coabitează.

Capital social, devianță tolerată și norme implicite în Banatul contemporan*

Dr. Alin Gavreliuc, Universitatea de Vest Timișoara

Suporturile subiective ale democrației

Atunci când se analizează natura democratică a unei societăți, dispunem de o multitudine de mijloace ce ne pot ajuta să lămurim cât de autentic sau precară democratic e lumea socială pe care o investigăm. Odată cu modernitatea, s-au elaborat corpusuri teoretice arborescente care să tipologizeze și mai apoi să califice „performanțele” democratice. În majoritatea demersurilor de acest gen, predomină însă grilele de lectură formale, prin care democratică este apreciată societatea ce a fost capabilă să articuleze un edificiu instituțional coerent, funcțional, întemeiat pe principiul separării puterilor în stat, pe libertate economică, exigență normativă și echitate socială. Dar, desigur, democrația nu este doar un ansamblu instituțional anume și un set de legi care au probat eficacitate. O societate nu e neapărat democratică, chiar dacă organizează regulat alegeri libere, posedă instituții ce poartă denumiri conforme standardelor din domeniu și afișează cele mai onorabile etichete birocratice.

Democrația trăiește prin oamenii care compun societățile, iar aceștia nu își rânduiesc viața numai în registrul relațiilor formale. Legile și instituțiile care le animă sunt importante prin ele însele, dar ceea ce conferă autenticitate democrației este suportul său subiectiv, multitudinea raporturilor informale dintre actorii sociali (oameni

* Referat prezentat la colocalizarea *Imaginea celuilalt și comunicare în comunitățile locale multietnice*, din 2006

obișnuiți, instituții, scenarii colective). Așteptările cetățenilor, ansamblul rețelelor de încredere, nădejdea că angajarea comunitară e aducătoare de beneficii, că „merită” deci să fii angrenat în „facerea treburilor cetății”, că nu ești numai un personaj marginal, manevrat instrumental de cei care au nevoie (de regulă o dată la patru ani) de susținerea ta, faptul că există o regulă transindividuală („legea”) apreciată ca fiind „corectă”, care te-ai convins că e precumpănitor respectată și care reglează benefic raporturile din societate, sunt toate crezuri implicite în măsură să te facă să simți că așezarea democratică este cea mai bună dintre lumile sociale posibile. Și, în consecință, dincolo de retoricile teoretice ale filosofiei politice și de constatările sociologilor, să te determine să fii pregătit să lupți pentru această lume, ca pentru un bun comunitar fără de care fiecare dintre noi ar fi sufocat de nedreptate și arbitraritate.

Vă propun în rândurile de față să vedem „cum stăm” „noi românii”, în general, și mai ales „românii din vestul țării”, în special, în privința temeiurilor subiective ale democrației, plecând de la premisa enunțată și demonstrată convingător în anii din urmă: calitatea unei democrații este asigurată de bogăția suportului subiectiv (în diferite din întrucipările sale) pentru ordinea democratică (Fukuyama, 1995; Ingelhart, 1997). Desigur, aici nu vom furniza o radiografie exhaustivă a fezelor posibile ale subiectivității sociale responsabile pentru susținerea unei societăți democratice, ci numai câteva tendințe semnalate, prin intermediul unor dimensiuni semnificative, în studiile pe care le-am coordonat în ultimii șapte ani în regiunea Banatului. În tot acest demers de cunoaștere s-ar cuveni să consimțim că nu există indicatori infailibili și grile de evaluare definitive prin care să dezvăluim în țesutul social forme de patologie și metabolisme problematice privitoare la calitatea democrației, ci numai un discernământ dezideologizat al analistului (atât cât e cu putință), care, valorificând rezultatele cercetărilor anterioare din domeniu, să fie deschis dialogului activ cu cititorul interesat în descifrarea „stării de fapt”.

Vă invit, așadar, să parcurgem în această manieră deliberat interactivă următoarele registre ale subiectivității sociale, care asigură temeiuri consistente ale ordinii democratice: reprezentările sociale identitare, încrederea, raportul simbolic „centru”-„margine”, devianța tolerată și puterea, normele implicite.

Reprezentări sociale identitare în Banat

Privit ca un raport antropologic fundamental, pe care se bazează celelalte deschideri interpersonale și interinstituționale, relația între identitate și alteritate (sub toate înfățișările sale, fie ele etnice, confesionale, regionale sau profesionale) poate fi considerată o resursă socială fundamentală. Altfel spus, puținătatea sau bogăția unor relații deschise și reciproc recompensatoare cu „celălalt diferit”, cu care se împărtășește aceeași experiență comunitară, anticipează și moderează mai apoi orice relație potențială cu „celălalt instituțional”. Tot astfel, cunoscând pregnanța acestei resurse, putem prezice relativ fidel disponibilitatea actorului social de a răspunde activ sau, dimpotrivă, retracți, la orice efort de reformă instituțională, ca la o schimbare pe care o resimte ca fiind „a lui”. Cum etnicitatea a fost deseori considerată, în studiile din științele sociale, drept nucleul tare al identității sociale al subiecților (Levine, Campbell, 1972; Hewstone, Ward, 1985; Kalin, Berry, 1994), în cercetările pe care le-am coordonat în zona de vest a țării, ne-a interesat evaluarea acestei disponibilități interpersonale față de alteritate în raport cu ancorele etnice (Gavreliuc, 2002b, 2002c, 2003). Ceea ce frapa în cadrul elaborării hărții identitare bănățene în registrul raporturilor interetnice și interregionale era favorizarea identităților sociale cu care subiectul a întreținut un contact bilateral nemijlocit, înrădăcinată într-o istorie comună, chiar dincolo de granița etnică. Cu alte cuvinte, în pofida presiunii omogenizatoare sufocante întreținute de puterea politică de după 1945 – ce a condus practic la dispariția demografică a celei mai prețuite etnii din Banat, cea germană – și cu toate implicațiile dramatice ale emigrării cvasi-totalității acestei minorități de aici - tendință consolidată după 1989 -, s-a ajuns la situația paradoxală ca pentru „românul bănățean”, imaginea „celuilalt etnic” (fie el „neamț”, sârb”, sau „maghiar”) să fie mai favorabilă decât imaginea „celuilalt regional”, român și el, dar devenit „vinitură” („moldovean” sau „oltean” îndeosebi). Aplicarea unei probe specifice pentru evaluarea distanței sociale (scala lui E. Bogardus) pe un eșantion regional reprezentativ a confirmat validitatea acestei tendințe identificate în cercetări de natură calitativă, desfășurate în prealabil pe un lot de

interviuri de istorie orală (Gavreliuc, 2002b). Astfel, se puteau evidenția diferențe statistice semnificative între distanțele sociale construite față de „celălalt regional” („moldovean”, „oltean”, „muntean”), comparativ cu cele îngemănate față de „celălalt etnic” („german”, „maghiar”, „sârb”, „evreu”, „bulgar”), în defavoarea identităților regionale, măsurate prin așa-numitul indice al calității contactelor sociale (ICCS): $t_{(995)}=7,822$; $p < 0,001$. Cu alte cuvinte, pentru românii bănățeni, era preferabilă interacțiunea cu concetățenii lor de altă etnie, cu care au partajat nemijlocit experiența istorică, pe care îi simțeau „mai aproape” decât românii „de-o seamă cu ei”, aduși în Banat prin marele val al mobilității sociale indus de comuniști.

Chiar când interogațiile noastre priveau domeniul vieții politice, tendința se conserva, ca în sugestiva dispunere a răspunsurilor la *itemul* privitor la apartenența etnică sau regională a unui pretins candidat politic (vezi figura nr. 1).

Se confirmă o dată în plus constatarea sociologilor, care probează că România este mai degrabă eterogenă decât omogenă identitar (Sandu, 1995, 1996, 1999; 2003). Prin urmare, „România” este formată din foarte multe „Românii”, iar granița dintre „noi” și „ei” nu se structurează neapărat după criteriul etnic, ci pe baza altor determinări sociale și istorice (care țin de *patternurile* de dezvoltare regională, de culturile antreprenoriale, eticile muncii, culturile politice provinciale). În pofida temerii că o asemenea viziune ar încuraja *secesionismul* – amenințare reală asupra ordinii politice, și, în consecință, asupra naturii democratice a societății – studiile sugerează că policromia identitară identificată constituie mai degrabă un avantaj strategic decât o povară, și s-ar cuveni valorificată ca o resursă socială semnificativă în schimbarea structurală (precum procesul integrării europene). Mai mult, omogenitatea proclamată și încurajată astăzi s-a dovedit deja picrătoare (dovadă și paradoxul evocat mai sus, prin care „românii” recuză „românii”), și dacă va fi preservată ca politică de stat și în viitor, va genera costuri sociale considerabile, care vor consuma multe din energiile necesare agregării proiectelor globale la nivel național.

Lectura noastră sugerează, așadar, că realitatea locală și interacțiunea nemijlocită cu „celălalt” (indiferent de etnie, confesiune, origine regională) cu care actorul a construit natural o istorie comună vor genera reprezentări, așteptări și proiecte reciproce mai generoase

decât cele proprii unei istorii siluite, în care o entitate străină realităților locale impune care identități se cuvin prețuite și care depreciate.

Q 23. Ați vota pentru un candidat la primărie care este (provine din)?

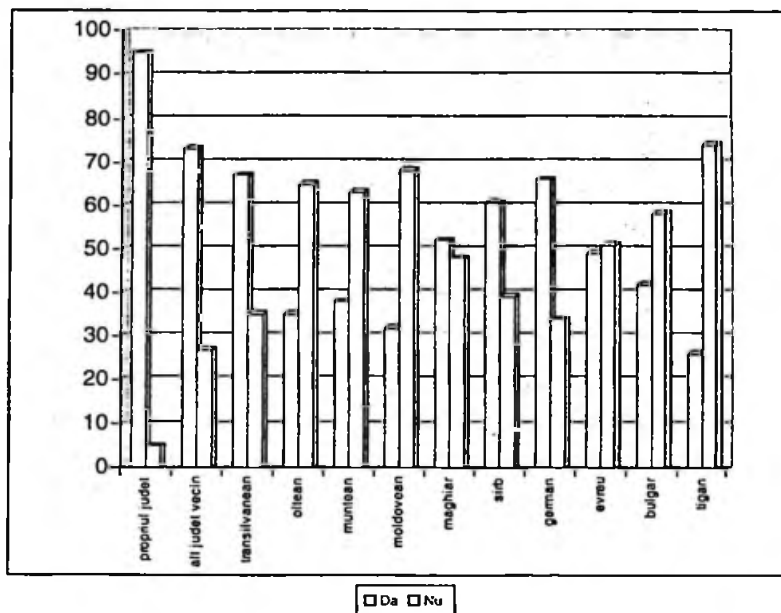

Figura nr. 1. Favorabilitatea susținerii politice a unui candidat, în funcție de originea sa regională sau etnică

(Eurobarometrul DKMT 2002 – eșantionul reprezentativ românesc cuprindea cele patru județe care compun Regiunea de dezvoltare V Vest: Timiș, Arad, Caraș-Severin, Hunedoara, *apud* Gavreliuc, 2002c)

Numai părăsirea politicilor omogenizatoare cu orice preț (inclusiv după criteriul etnic) poate constitui un fundament semnificativ al construcției democratice. Pe această cale, omul obișnuit se va raporta la semenul său în mai mare măsură cu încredere, disponibilitate, autenticitate și angajare comunitară, părăsind deceniile de suspiciune, retractilitate și duplicitate față de „cel de-o seamă cu noi”, tocmai

pentru că „celălalt” nu a fost lăsat să-și urmeze strategia personală de viață. Însoțitor inevitabil în acțiunile cotidiene care însufleșesc Țesutul unei vieți democratice, de la decizia de a începe o afacere până la cea de a articula solidarități comunitare naturale, doar astfel „celălalt” va deveni *partenerul* social de care fiecare dintre noi avem nevoie.

Încrederea, raportul „centru”-„provincie” și democrația

Privite așadar ca și temeieri de profunzime, atitudinile care descriu deschiderea față de „omul obișnuit, de lângă noi”, pot fi calificate drept resursele cele mai însemnate ale edificiului democratic, iar disponerea lor deficientă transformă orice construcție instituțională într-o „fațadă democratică” fără substanță. Cele mai influente atitudini care exprimă disponibilitatea față de „celălalt” au fost operaționalizate prin intermediul conceptelor de încredere și speranță socială, ambele constituind nucleul tare al *capitalului social*. Aceste atitudini se regăsesc în *încrederea în „celălalt”* și în *nădejdea că acțiunea în care subiectul se angajează poate să fie încununată de succes, destinul său se poate împlini*, căci între efortul și ținta sa nu se vor interpune instanțe – de tipul organismelor birocratice – care să-i inhibe activitatea. Mai mult, cum în orice rețele sociale există relații inegale între actori, într-o societate cu un grad mare de încredere și cu o speranță socială consistentă e de presupus că entitățile intermediare situate între subiectul individual sau colectiv și instanțele supraordonate – de tipul autorităților politice – mai degrabă decât să-l descurajeze, încurajează reușita subiectului și îi sporesc resursele activate în conduita sa socială, după cum subiectul însuși se așteaptă să fie stimulat, și nu dezangajat.

Cele două concepte au fost examinate printr-o serie de indicatori sui-generis. Astfel, primul indicator exprimă așteptările subiectului față de „celălalt”, exprimate în formule foarte cuprinzătoare, precum „încrederea în general, în alți oameni” (de unde și numele de încredere generalizată), sau în formule focalizate pe instanțe specifice (încrederea în „funcționarul din administrație”, „primar”, „guvern”, „parlament”, „președinte”), de unde și denumirea de „încredere particularizată”. Cel de-al doilea ilustrează, însă, fie asocierea cu o orien-

tare existențială preponderent proiectivă („sînt că mâine va fi mai bine”), evidențînd o speranță socială vitalizantă, fie cu o orientare existențială regresivă („prezentul e dezamăgitor; odinioară era mult mai bine”), ipostaziînd o speranță socială deficientă. În cazul primei versiuni, subiectul conștientizează și se centrează pe oportunitățile oferite de mediul social („se poate face”), alături de un „celălalt instituțional” partener, într-un context guvernat de o regulă socială transindividuală, clară și echitabilă, în defavoarea piedicilor („sigur nu se poate; nu are nici un rost să mă angajez în efort”), prin care reprezentantul instituțiilor devine un personaj instrumental, care încearcă să „profite și să dispună de mine”, iar regula socială este interindividuală, „negociabilă”, confuză.

Există deja o colecție semnificativă de studii care atestă că *un capital social ridicat constituie un temel solid al democrației*, iar un capital social diminuat este specific societăților dezechilibrate, caracterizate printr-o conflictualitate accentuată și un dialog social precar, de genul societăților ieșite de curînd de sub povara totalitarismelor (Coleman, 1990; Putman, 1993, 2000; Fukuyama, 1995; Misztai, 1996; Braitwaite, 1998; Uslaner, 2000; Halpern, 2004; Adam *et al.*, 2005; Kornai, Rothstein, Rose-Ackerman, 2005). Totodată, psihosociologii români și-au îndreptat atenția într-un chip privilegiat în anii din urmă asupra temei, examinînd modul în care dinamica structurală este influențată de această resursă din registrul subiectivității sociale (Sandu, 1999, 2003, 2004; Bădescu, 2001, 2003; Voicu, 2001, 2005).

În paginile următoare nu intenționăm să realizăm o sinteză a rezultatelor românești – cercetările citate o fac sistematic –, ci să punctăm câteva tendințe prin investigarea unui singur indicator – vital însă – al capitalului social, și anume încrederea. Există, desigur, o anumită dinamică a scorurilor specifice, dar, de cele mai multe ori, rezultatele pe eșantioane românești evidențiază o plasare la nivele scăzute ale încrederii generalizate și particularizate. Privita prin grila rețelilor de încredere, inferența care e legitim să fie articulată sugerează ca societatea românească este doar de „fațadă democratică”.

Cea mai drastică disparitate între scorurile autohtone și cele din țările europene a fost înregistrată în 1999, când rezultatele de la *Eu-*

ropean Values Surveys înfățișau următoarea dispunere simbolică (vezi tabelul nr. 1)¹:

Tabelul nr. 1. Nivelul de încredere generalizată în Europa

	%		%
Austria	33	Lituania	26
Belgia	29	Luxemburg	25
Bulgaria	27	Malta	21
Croația	21	Marea Britanie	29
Cehia	25	Olanda	60
Estonia	24	Polonia	18
Fransa	21	România	10
Grecia	24	Rusia	24
Germania	38	Slovacia	16
Islanda	41	Slovenia	21
Irlanda	36	Spania	39
Irlanda de Nord	40	Suedia	66
Italia	33	Ucraina	27
Letonia	17	Ungaria	23

(European Values Surveys, 1999)

Se distinge cum România se plasează într-o nefericită singularitate, situându-se „detașat” pe ultimul loc al nivelului de încredere generalizată, cu un scor de 2 ori mai redus decât media țărilor fost-comuniste (21%) și de peste 3,5 ori mai scăzut decât al mediei țărilor

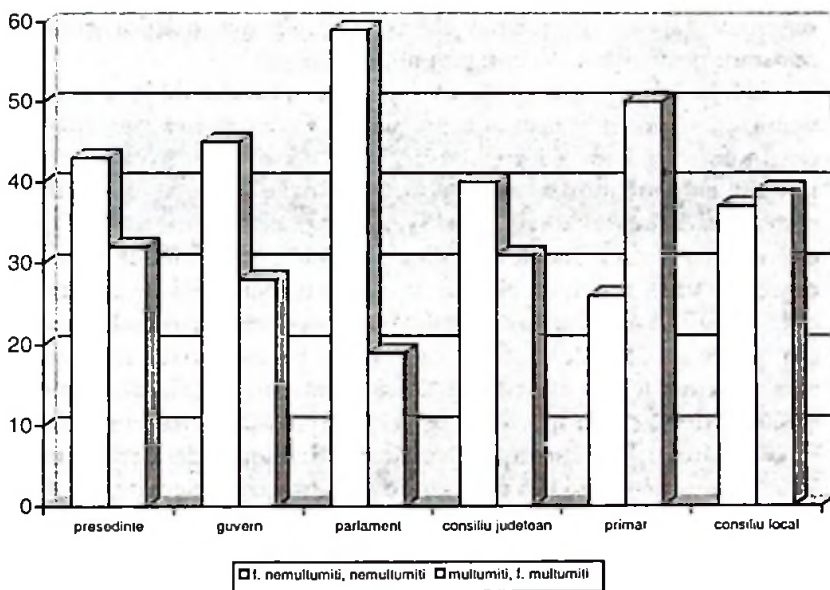
¹ În cadrul acestei sinteze vom prezenta și o serie de rezultate colectate din bazele de date ale *European Values Surveys*, de la locația <http://www.europeansocialsurvey.org/>, precum și din bazele de date ale Barometrelor de opinie publică (notate convențional cu BOP), preluate de la locația http://www.osf.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=35&Itemid=55&lang=

occidentale ce promovează modelul democrației libérale (36%), exprimând prezența deficientă a acestei resurse sociale.

Totodată, în privința identificării orientării proiective sau regresive, relevantă este întrebarea care revine în multe dintre chestionarele aplicate prin intermediul Barometrului de opinie publică: „Cum merg lucrurile în țară?”. Răspunsurile polare („într-o direcție bună” / ”într-o direcție greșită”) sunt edificatoare în a ilustra tendința evocată mai sus.

Gradul de mulțumire privitor la autoritățile politice. <media răspunsurilor la cercetările regionale (Banat) din 2001, 2004, 2005>: Q19/28/27. Cât de mulțumit sunteți de următoarele instituții?

Figura nr. 2. Nemulțumirea publică față de raportarea „centrului” la „provincie” (cazul Banatului)

Rezultatele ultimilor ani în care „direcția” este apreciată ca fiind „bună” oscilează între 12% - în perioade „normale”, situate de regu-

lă în $\frac{3}{4}$ din ciclurile electorale - și 51 % - în perioada imediat post-electorală, dar nu mai întinsă temporal de $\frac{1}{4}$ din ciclul electoral, cu înregistrarea maximului la începutul lui 1997, atunci când s-a produs „marea schimbare” (prima alternanță la putere după 1989, când „atotputernicul” partid moștenitor al FSN va ceda victoria Convenției Democratice).

Datorită eficacității modeste și moravurilor politice „exersate” de guvernarea CDR, niciodată entuziasmul public de atunci, întrecut probabil numai de speranța explozivă din decembrie 1989, nu a mai revenit la un asemenea nivel încurajator, majoritar în sondaje.

Așadar, și în momentele de efuziune proiectivă se înregistrează un decalaj grav dintre aspirații și realități. De exemplu, la BOP din mai 2001 Banatul manifestă cea mai intensă nemulțumire a „provinciei” față de „situația țării” (peste 70%). Oricum, ca *pattern* evaluativ, Banatul exprimă în sondaje cu regularitate, dintre regiunile istorice care compun România, printre cele mai ridicate rate de nemulțumire regională față de performanțele politice ale autorităților centrale, constant peste 50%. (Vezi figura nr. 2.)

Asociind acest tipar evaluativ regional cu nivelul de încredere generalizată – un indicator care presupune interacțiunea sau imaginarea interacțiunii nemijlocite cu „celălalt” – se poate observa cum Banatul dispune în mai mare măsură decât celelalte provincii istorice românești de acest capital social (vezi figura nr. 3). Am ilustrat comparativ mai jos rezultatele specifice obținute pe eșantioane naționale reprezentative, precum cele din cadrul Barometrului de opinie publică (BOP) sau *European Values Surveys*, cu cele regionale, extrase din bazele de date ale cercetărilor derulate pe eșantioane reprezentative pe care le-am coordonat în anii din urmă (Eurobarometrul DKMT, două studii în cadrul proiectului „Alianța Antreprenorială” și cercetarea „Dimensiuni culturale în Regiunea de dezvoltare V Vest”), sau provenite din subeșantioane bănățene selectate din eșantioanele globale de la nivel național (Gavreliuc, 2002a, 2004, 2005).

În consecință, tăria și sursa nemulțumirii față de „direcția în care merg lucrurile” nu se asociază „oamenilor locului”, față de care bănațeanul manifestă cel mai ridicat prag al încrederii generalizate, ci unei entități exterioare, „centrul”, cu care regiunea întreține raporturi mediate apreciate ca „inechitabile”.

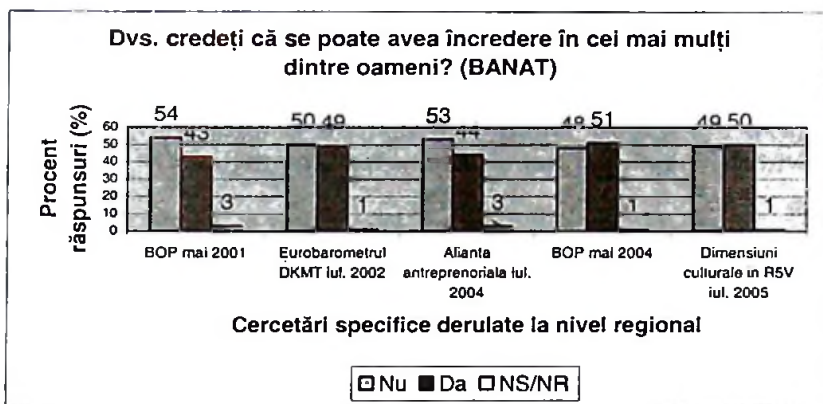
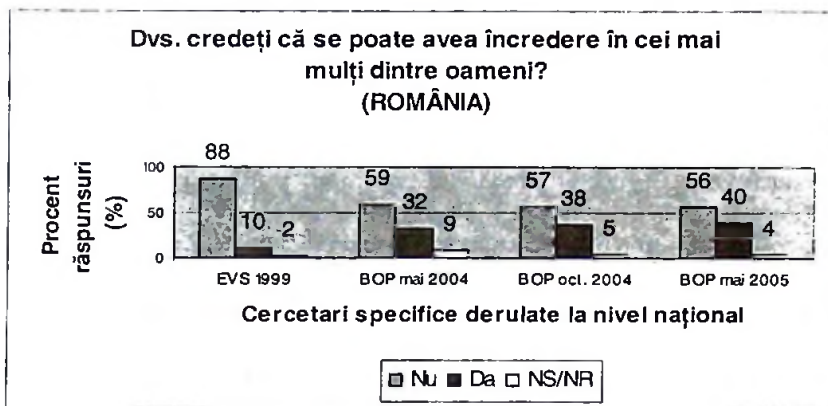

Figura nr. 3 „Harta” capitalului social; exemplu: indicatorul „încredere generalizată” (ansamblul României / Banat)

Marginalizarea simbolică a locuitorilor din această parte a țării este însoțită de o *geografie identitară* în care reprezentările sociale ale vestului „mai dezvoltat”, dar insuficient susținut, chiar „boicotat”, se confruntă cu imaginea unui „centru balcanizat”, „incapabil să înțeleagă problemele noastre” și, care, în consecință, „refuză să ne spri-

jine” – iată aproape un recitativ enunțat în focus-grupurile realizate deopotrivă cu principalii actori ai vieții publice locale, dar și cu oamenii obișnuiți (Gavreliuc, 2002a).

Prin urmare, rețele de încredere nu se articulează numai la nivel inter-individual și între individ și însuțuții, ci și la nivel interregional. Se observă o continuitate a intensității respingerii „centrului” de către „provincie”, indiferent de cine a deținut puterea politică în anii din urmă, ceea ce sugerează că deriva centralistă reprezintă deopotrivă o achiziție și o practică transpartinică (vezi tabelele nr. 2 și 3).

Tabelul nr. 2. Raportul „centru”-„margine” în percepția publică

Q34: Cum apreciați că tratează guvernul de la București problemele județului nostru? (se exclud variantele mediane moderate de răspuns):

<i>Cercetare regională (Banat) din</i>	<i>2001</i>
Cu indiferență	58%
Cu implicare activă	8%

Tabelul nr. 3. Continuitatea intensității nemulțumirii publice privitoare la politica Bucureștiului față de provincie

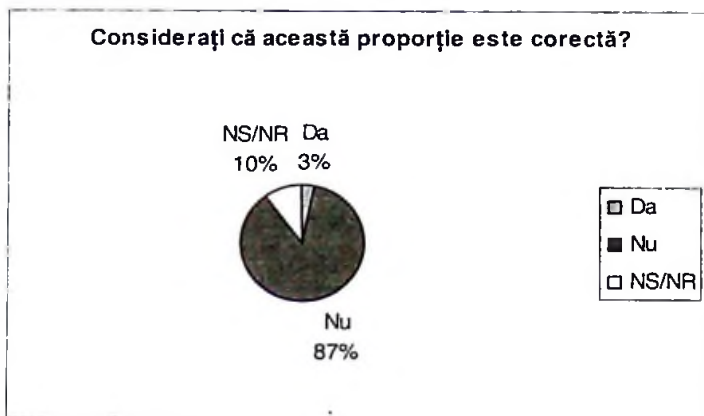
Q40: Hotărârile care se iau în capitala țării sunt (se exclud variantele mediane moderate de răspuns):

<i>Cercetare regională (Banat) din</i>	<i>2001</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
În beneficiul regiunii noastre	14%	12%	16%
În defavoarea regiunii noastre	35%	44%	35%

Solicitați să nominalizeze nedreptatea cea mai flagrantă la adresa provinciei, s-a conturat o cvasi-unanimitate a subiecților participanți la cercetare în a aprecia că „centrul” se angajează într-o politică abuzivă în planul distribuirilor bugetare, care au fost considerate atât în cadrul demersurilor calitative, cât și în cele cantitative, ca discriminatorii, supuse clientelismului politic (vezi figura nr. 4).

Cercetare: Alianța Antreprenorială 2004 (Regiunea de dezvoltare V Vest)

Proporția celor care apreciază ca și corectă alocarea resurselor bugetare la nivel județean (răspunsul la întrebarea: Q11a. Conform Legii Bugetului de Stat pe 2003, în județul Dvs. se întorc 45% din banii colectați pe taxe și impozite. Considerați că această proporție este corectă?)

Q11b. Ce proporție a banilor colectați din taxe și impozite ar trebui să se întoarcă în județ?

74,95	%
-------	---

Figura nr. 4. Echitatea politicii bugetare față de „provincie”

Atunci când, lucrând pe un eșantion reprezentativ, ne aflăm la un asemenea prag al respingerii (aproape 9 din 10 subiecți sunt „revoltați” de politica bugetară a „centrului” față de „provincie”), avem de-a face cu o problemă gravă, care ilustrează prăpastia dintre expectațiile publicului, agenda politică și modul de gestiune a resurselor sociale. Clasa politică autohtonă în întregul ei (de vreme ce alternanța la putere nu a condus la scoruri moderate ale nemulțumirii) manifestă o deficiență strategică îngrijorătoare în privința modului în care s-a decis să abordeze tema delicată a raportului „centru-provincie”. Dacă există o discrepanță atât de pronunțată între așteptările Românilor ce compun România reală și „oferta” politicienilor, s-ar putea

ajunge la un impas serios, care să accentueze rezerva omului obișnuit față de ordinea democratică și instituțiile sale (în BOP, la finalul ciclurilor electorale, instituția simbol a democrației – Parlamentul – se situează constant la cote ale încrederii descurajante, de 10-15%). Un asemenea fenomen ar fi însoțit pe termen mediu de consecințe negative privitoare la susținerea publică a democrației (tendențe sugerate deja de dezinteresul general, mai ales al tinerilor, față de universul politic). Apreciem că depășirea ansamblului de simptome potențial primejdioase evocate mai sus se poate realiza prin schimbarea formulei ideologice a raportării „centrului” la realitățile locale și provinciale, potrivit unei *ideologii policentrice*, care să nu mai postuleze hegemonic și să regularizeze administrativ într-o manieră uniformizantă „calea de urmat” – un asemenea proces s-a dovedit deja pierzător -, ci să încurajeze comunitățile ca pe baza moștenirii lor culturale să-și identifice și să se angajeze, conform nevoilor specifice, pe drumul propriu. Rolul „centrului” ar putea deveni – dintr-unul autoritar – unul de *moderator* al dialogului intercomunitar, asigurând un cadru al cooperării și al proiectelor comune necesare la nivelul întregii societăți românești.

Funcționalitatea socială a corupției în România post-comunistă

Mereu în anii din urmă, când s-au realizat ierarhizări ale amenințărilor la adresa democrației de la noi, revenea evocat ca sindrom de maximă gravitate flagelul corupției. Există deja un consens nerostit care reunește deopotrivă oamenii obișnuiți, analiștii locali, dar și de actorii politici occidentali de prim plan care monitorizau viața publică românească, în a considera diminuarea semnificativă a fenomenului ca principalul test al succesului democrației românești, întocmai ca în memorabila formulare a parlamentarului european Emma Nicholson:² „România trebuie să atace cele trei mai probleme care îi îngreunează procesul de aderare: corupția, corupția și corupția!”.

Corupția este, oricum, un termen problematic, încadrându-se în conceptul mai larg al *devianței tolerate* (Boncu, 2000). Dacă psihosoci-

² A se vedea citarea apărută în urma conferinței de presă organizată la București în 12 martie 2004, la locația: www.tion.ro/romania/romania-70753.shtml

ologii definesc norma drept o scală prescriptivă de comportamente admisibile (Sherif, 1965, *apud* Drozda-Senkowska, 2000, p. 40), devianța tolerată înfățișează „flexibilitatea” granițelor normei într-un context social neașezat, în care respectarea efectivă și deplină a regulii sociale este excesiv de costisitoare, și, în consecință, e „preferabil” să fie ocolită. Deși „toată lumea” „știe” că norma este încălcată, în egală măsură se „aranjează” o soluție negociată între părți, la care consimt toți cei implicați, care decid, tacit, că „în fond, norma explicită e absurdă și nerealistă”. Fenomenul evocat este cu atât mai influent cu cât normele în discuție sunt în mai mare măsură „importate”, străine de un spirit al locului, sau, vorbind în limbaj maioreșcian, sunt niște „forme fără fond”, care au prea puțin în comun cu practicile sociale rutiniere și moravurile autohtone. Exemplul tipic este cel al evaziunii fiscale, în care „patronul român” hotărăște să se sustragă plășilor cuvenite, în cele mai multe dintre cazuri cu acordul mascat al celui care e pus să vegheze la culegerea taxelor (și care dobândește „unele” avantaje prin această „îngăduință”). Astfel, el produce un discurs „sincer” de genul: „Statul e cel mai mare hoț și ne încăleacă peste măsură. Dacă aș fi plătit toate taxele, firma mea ar fi murit de mult. Sigur că nu declar toate veniturile, nimeni nu o face, iar dacă aș face-o n-ar ajuta nimănu, pentru că oricum ceilalți vor continua, în frunte cu statul, să fure mai departe”.

În consecință, dincolo de retorica consensuală a „statului de drept” și a „necesității respectării imparțiale a legii”, se poate constata cum toți actorii individuali au „de câștigat”: patronul plătește efectiv mai puțin, funcționarul se îmbogățește într-un răstimp scurt, numai actorul instituțional (statul și organismele sale birocratice) are de pierdut. Dar cum „statul” este oricum „departe de cetățean”, iar experiența istorică nu l-a convins pe omul obișnuit că respectarea legii constituie un temel al reușitei sale individuale, ci mai degrabă o povară, și că, în sfârșit, entitățile birocratice nu sunt în slujba cetățeanului, ci caută să dispună discreționar de el, strategia sa urmează, firesc, calea *funcționalității conduitelor sale sociale*. Altfel spus, deși e poate imoral și antinormativ, într-o societate imorală, în care legile sunt oricum numai niște exigențe rupte de realitățile locului, îngemănate tocmai pentru a fi încălcate de către cei care le-au făcut, e mai *funcțional*, adică mai eficient să urmezi calea „ocolită”, soluția conjunctura-

lă. În fond, corupția și speciile sale se încadrează în acest registru al funcționalității sociale a fenomenelor de devianță tolerată în România de astăzi și din totdeauna, probând o eficacitate remarcabilă în soluționarea informală a sarcinilor curente cu care se confruntă omul obișnuit, într-o societate în care soluțiile formal-normative sunt ineficiente și aplicate arbitrar.

Desemnată drept „folosire a *puterii publice* în scopul obținerii unor *câștiguri personale*, în dauna binelui public”, sau „exploatare ilicită a unui status oficial în interes colateral structurii sociale pe care o reprezintă; structură care poate fi atât un organism public, cât și orice organizație cu scop colectiv, cum ar fi întreprinderi, partide, asociații”³, corupția este resimțită drept cea mai serioasă problemă cu care se confruntă țările Europei de Sud-Est în cadrul procesului de democratizare. Din cercetările *Gallup International* reiese că în intervalul 2001-2006, în medie, peste 60% dintre respondenți consideră „corupția” drept „marea problemă” a României, urmată de „sărăcie” și „venituri reduse”, iar *patternul* de răspuns al țărilor vecine prezintă dispuneri asemănătoare ale evaluărilor. Indexul percepției corupției, care ne oferă anual un „clasament” al percepției publice privitoare la „cât de coruptă este țara mea”, situează constant România pe ranguri descurajante, în medie în jurul locului 80 din 140 (CPI, scor 2,7 în 2002, 2,8 în 2003, 2,9 în 2004 și 3,0 în 2005, pe o scală de la 1, „extrem de coruptă”, la 10, „extrem de integră”), în vecinătatea unor țări ca Zambia, Tanzania, Mozambic sau Gabon, în condițiile în care țări ca și Lesotho, Ghana sau Botswana au scoruri sensibil mai bune⁴. Oricum, pentru ultima cercetare organizată de *Transparency International* în 2005, media țărilor din UE la acest indicator (CPI) este 7,74, iar a țărilor proaspăt integrate în uniune („cci zece”) este de 5,04, așadar mult peste scorurile României. Dar dacă aceasta este *reprezentarea corupției* (calificarea ei subiectivă), care sunt fețele *realității corupției*? Teoreticienii fenomenului au disociat mai multe forme de

³ Definițiile conceptului au fost cele operaționalizate în cercetările organizate de *Transparency International*; a se vedea în acest scop: <http://www.transparency.ro/text.php>.

⁴ Locația de la care au fost extrase datele privitoare la definirea corupției și valorile indicelui CPI este: <http://ww1.transparency.org/cpi/2005/2005.10.18.cpi.en.html>

corupție explicită, discriminând între „corupția neagră”, specifică „crimelor economice” (fraudă, contrabandă, etc.), „corupția gri”, care presupune folosirea puterii instituționale de către lideri ai instituțiilor publice pentru a mări venitul acestor instituții și al angajaților lor prin diferite căi legale, semi-legale și ilegale, și, în sfârșit, „corupția albă”, un fel de „practică obișnuită” a vieții sociale, care reunește nepotismul și favoritismul în recrutarea și promovarea personalului, încălcarea legilor în favoarea prietenilor și rudelor, tratamente preferențiale în alocarea resurselor (Heidenheimer, Johnston, 2002). În rândurile care urmează ne vom preocupa deopotrivă de *reprezentarea și realitatea corupției*, căci numai printr-un studiu complementar se pot dezvălui contaminările acestui flagel asupra țăesuturilor sociale.

Dacă pornim de la nivel structural, și parcurgem rezultatele barometrelor de opinie publică care includeau *itemi* privitori la tema corupției, descoperim o reacție mai degrabă descurajată a oamenilor simpli față de întinderea corupției, de vreme ce subiecții apreciază că aceasta este „generalizată” (78% la BOP din mai 2005), și indiferent de cine a fost la putere (PSD, 2000; Alianța DA, 2004), nu se întrevăd semne radicale ale modificării opiniei publice față de diminuarea corupției (51% dintre subiecți apreciază că „de când actualul guvern e la putere, corupția a rămas la fel”, BOP din mai 2005). Corupția apare în mod constant, în percepția publică, ca fiind mai răspândită în mediul politic (parlamentari, miniștri, răspunsuri net majoritare, grupând, pe baza rezultatelor din BOP în intervalul 2002-2005, între 60-70% tipuri de răspuns „aproape toți” și „o mare parte”), justiție, poliție, mediul de afaceri, și sfârșind cu profesorii și ziariștii (segmentele corupte reunind aproximativ 20% din ansamblul categoriei).

Funcționalitatea socială a corupției în România postcomunistă apare cu atât mai „necesară” cu cât meritul personal, educația și corectitudinea în strategiile individuale nu sunt neapărat predictorii ai succesului în viață, de vreme ce scorurile pe eșantioane reprezentative atestă că românul majoritar decide că cei mai mulți semeni de-ai lor au făcut avere „încălcând legea” fățiș (56%), în 21 % din cazuri la originea izbândeii au stat „relațiile și norocul”, și numai în 10% din situații reușita în viața se datorează „muncii și meritului personal” (BOP, mai 2005). Totodată, „a avea carte = a avea parte” pare a fi numai un clișeu retoric achiziționat în școală, căci românul obișnuit *simte* inechitatea ierathiei simbolice a societății, în care pozițiile influ-

ente (îndeosebi în registrul material) nu sunt dobândite neapărat de către cei instruiți și competenți, fapt atestat și de ponderea răspunsului negativ (44%), la paritate cu cel afirmativ, la întrebarea „Credeți că în România pentru a avea bani este important să ai școală?” (BOP, mai 2005) Așadar, un personaj temător, plin de suspiciune (90% dintre participanții la cercetare consideră că este „bine să fii prudent în relațiile cu alți oameni”), majoritar neîncrezător în „celălalt”, acesta este subiectul majoritar al României reale de astăzi, care activează *patternul* comportamentului ducător, specific conduitei corupte, ca singură formă „funcțională” în care își pot rezolva conjunctural, „acum și aici”, problemele curente cu care se confruntă în societate.

Într-o cercetare realizată în vara lui 2003 la nivelul Banatului, pe un eșantion regional reprezentativ, ne-a preocupat intensitatea acestor forme de patologie socială, îndeosebi în registrul „corupției gri” și „albe”, deopotrivă la nivelul reprezentării corupției, cât și al realității ei. În figura nr. 5 sunt prezentate rezultatele privitoare la corupția explicită asumată de omul obișnuit, iar ponderea majoritară a conduitei corupte angajate (mai mult de unul din doi „a dat” ceva) atestă „firescul” cu care o asemenea practică s-a încetățenit.

Q23. Ați oferit în ultimele 6 luni anumite bunuri (bani, servicii, cadouri etc.) unor persoane din serviciul public (primărie, poliție, judecătorie, spital, școală, etc.) în schimbul soluționării de către acestea a unor probleme cu care v-ați confruntat?

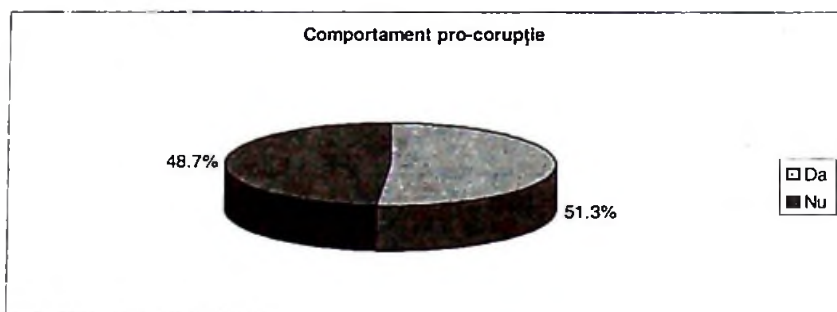

Figura nr. 5. Realitatea generică a corupției

Sondaj efectuat pe un eșantion regional reprezentativ – 1064 subiecți (Gavreliuc, 2003)

Atunci când subiecții erau invitați să nominalizeze „unde” au fost „siliți de împrejurări” să recurgă mai frecvent la o asemenea tactică duplicitară, rezultatele s-au distribuit după cum urmează, consfințind aceeași ierarhie simbolică înregistrată la nivel național (vezi tabelul nr. 4). Se remarcă faptul că la mai mult de un caz din trei, pentru relația cu „medicul”, și un caz din cinci, pentru relația cu „poliștul” sau „judecătorul”, corupția s-a dovedit a fi „cheia” pentru rezolvarea problemei cetățeanului.

Q24a/b. În ultimul an ați apelat / ați dat altceva (bani, cadouri, servicii) decât taxele legale, pentru soluționarea problemelor curente cu care v-ați confruntat, la...

	Nu au apelat la...	Au apelat la...și nu „au dat”	Au apelat la... și „au dat”	Corupția manifestă (pondera celor care „au dat” dintre cei care au apelat)
	(%)	(%)	(%)	(%)
cabinețul medical / spital	29	45	24	35
tribunal	84	11	3	21
primărie	66	31	2	6
poliție	84	13	3	19
bancă	87	11	1	8
instituții judecătorești	96	3	0,25	8
școală	67	31	2	6
presă	98	1	0,1	1

* Obs. Restul până la 100% sunt non-răspunsuri sau refuzuri de răspunsuri.

Tabelul nr. 4. Realitatea particularizată a corupției

Între realitatea corupției și reprezentarea ei există o puternică convergență, întreținându-se un mecanism circular subteran de autoconfirmare a acestui simptom social degenerativ, fapt ilustrat de răspunsurile subiecților la următorul scenariu imaginar în care erau puși să interacționeze cu un exponent al instituțiilor pasibile să ofere servicii cetățenilor (vezi tabelul nr. 5)

Q25. În ce măsură considerați că numai oferind anumite bunuri (bani, servicii, cadouri etc.) vă puteți rezolva problemele la / cu...	Scală în 10 trepte 1-10 (deloc / în foarte mare)
spital sau cabinetul medical, pentru consultație, tratamente sau intervenții chirurgicale	6,62
școală sau facultate	3,67
tribunal, notar sau avocat	5,21
primărie	4,85
poliție	6,02
bancă, pentru dobândirea unui credit	4,63
autoritățile județene (prefectură, consiliu județean)	4,13
parlamentarii din circumscripția Dvs.	5,31
M (media)	5,06

Tabelul nr. 5. Reprezentarea funcționalității corupției

Se distinge cum, pe ansamblu, media evaluărilor depășește jumătatea scalei, ceea ce s-ar putea traduce prin percepția publică precumpănită a omului obișnuit privitoare la modul de rezolvare a problemelor curente cu care s-ar putea confrunta, evidențind indirect tonalitatea expectațiilor sale privitoare la integritatea instituțională, în general, și a anumitor instituții cu care interacționează mai frecvent, în particular.

Dacă rafinăm lectura statistică, și izolăm variabila dependentă „reprezentarea funcționalității corupției”, testând, prin intermediul unei analize de varianță (ANOVA) modul în care alte variabile independente de status o influențează, obținem o serie de rezultate contrariante, redată în tabelul nr. 6.

Ceea ce transmit aceste cifre ilustrează că avem de-a face cu un fenomen deviant *în extindere, generalizat*, și nu unul localizat pe anumite straturi sociale distincte. Astfel, se remarcă oarecum contraintuitiv cum tinerii privesc practicile corupte ca inevitabile în mai mare măsură decât vârstnicii, deși se poate presupune că cei din urmă au avut „răgazul” să o experimenteze mai consistent (există diferențe statistice semnificative din punctul de vedere al reprezentării funcționalității

ții corupției deopotrivă între „generația peste 60 de ani” și cea între „18-30 de ani”, precum și între grupurile de vârstă mediane (46-60) și (18-30), mereu în defavoarea mai „tinerilor”.

VD=RFC = 5,06	ANOVA				
Variabila independentă	Comparații între medii	Valoarea pragului de semnificație	Subcategoriile ale variabilei independente între care apar diferențe semnificative	Diferențele între medii (I - J)	Valoarea pragului de semnificație
Vârstă	F(3,1036) = 5,13	p=0,04	(18-30 ani) - (46-60 ani)	+1.21	p=0,02
Rezidență	F(3,1041) = 3,42	p=0,05	(18-30 ani) - (peste 60 ani)	+1.03	p=0,03
Capital educațional	NS	-	-	-	
Venituri	NS	-	-	-	
Etnic	F(8,1055) = 6,43	p=0,02	Romani - Germani	+1,65	p<0,01
			Romani - Maghiari	+0,97	p=0,05

Tabelul nr. 6. Harta psihosociologică a suportului acordat corupției (nivelul reprezentării)

Variabila dependentă: *reprezentarea funcționalității corupției (RFC)*

Torodată, urbanul mare se arată a fi locul în care oamenii își reprezintă cel mai descurajat raportul cu „celălalt instituțional”, după cum etnicii care se declară „români” apreciază că sunt mai „lipsiți de apărare” sub presiunea corupției decât conaționalii lor de etnie „maghiară” sau „germană”. Dar poate cel mai neașteptat rezultat al cercetării evocate provine tocmai dintr-o... absență a diferențelor statistice semnificative, atunci când șesutul social este disociat în funcție de capitalul educațional și în raport cu veniturile subiecților. Căci

dacă psihosociologul naiv ar putea să prezică o anumită „autonomie” personală sporită, transferată într-un refuz mai accentuat al practicilor corupte pentru cei cu „situație materială îndestulătoare” și pentru cei care „au mai multă școală”, rezultatele dovedesc un „ecumenism” social al favorizării corupției. Altfel spus, în egală măsură cei săraci, care „își duc viața” în registrul supraviețuirii, cât și cei bogați, capabili să articuleze strategii de dezvoltare, atât cei cu „multă carte”, cât și cei neinstruiți, au „învățat” în cursul socializării secundare că numai recurgând la asemenea tactici mascate „o poți scoate la capăt”. Natura funcțională a corupției constituie, așadar, nu excepția, ci regula care guvernează, într-o logică socială ascunsă, raporturile interpersonale și interinstituționale. Atâta timp cât astfel de practici, însoțite de asemenea expectații publice, vor fi dominante, o dată în plus România va rămâne numai aparent democratică. Deși vom continua să „edificăm” cele mai „onorabile” instituții după modelul „democrației occidentale”, și ne vom „integra” în tot ce e „la modă”, în spatele scenei jocul social va fi reglat mai departe de rețelele informale de putere, configurate clientelar, și de normativitatea „negociată” de cei care, ajunși în nodurile rețelelor sociale (cel mai adesea nu prin ascensiuni meritocratice, ci pentru că au știut să se „plaseze” în „rețeaua bună”), dispun de viața noastră.

Puterea normelor implicite

Vom încheia călătoria noastră printre simptomele precarității democratice românești căutând un personaj pe care am fi vrut, poate, să nu îl mai întâlnim vreodată, dar care se arată a fi plin de vitalitate: „omul nou”. Desigur, rândurile de față nu își propun mai mult decât o schiță euristică a întrupărilor sale, sugerând câteva direcții viitoare de cercetare, prin care un asemenea „concept” ar putea fi operaționalizat. Chiar și numai la acest nivel incipient de întemeiere primară a explorării, pentru a-l „descoperi”, se cuvine să ne îndreptăm atenția asupra puterii normelor implicite, care, prin modul în care sunt asumate și exteriorizate, tipologizează straturile sociale și descriu cel mai fidel sănătatea unei societăți. Cu alte cuvinte, când omul obișnuit nu aruncă mașinal țigara pe stradă, nu scuipă relaxat în stația de tramvai, nu claxonează nervos în miezul zilei în preajma

spitalului de copii, nu detonează bezmetic petarde de sărbători, ci exprimă public cu naturalețe conduite care indică empatie, deferență și politețe față de semenul său necunoscut, atunci avem de-a face cu o societate în care subiecții care o compun au internalizat sănătos regulile conviețuirii. În fond, experiența comunistă a fost nivelatoare pentru tot ce a însemnat lumea urbană românească. Poți parcurge azi întregi cartiere din Bacău, Craiova, Iași sau Timișoara, rătăcindute. Același tip de bloc, aceeași cutie de conserve umană e pretutindeni. Mai sunt oare șanse să descoperi un suflu local, ceva care, dincolo de presiunea omogenizatoare să fi supraviețuit? Împreună cu un grup de tineri psihosociologi și antropologi, majoritatea studenți, am străbătut câteva orașe ale României de azi, cu speranța că ne vom lămuri „cum stăm”.

Am să vă prezint câțiva „indicatori” mai puțin convenționali, care sunt însă, cred, grăitori. Oricum, premisa pe care am avut-o mereu în minte, metaforic vorbind, era aceea că „fața” unui oraș exprimă, de fapt, printr-un metabolism lăuntric, un „suflet” și un „spirit” al fiecărui loc, sau, pentru a vorbi totuși într-un limbaj acceptabil „științific”, un set de norme latente, de valori și atitudini sociale, care se convertesc în comportamente publice specifice. Ceea ce frapa în periplul nostru prin Româniile urbane de astăzi era, în pofida omogenității de formă (a „feței”), o policromie extraordinară a „spiritului” și a „sufletului” local. Apoi, era izbitoare prezența unor Români mutante, în fiecare dintre aceste orașe. Altfel spus, descopereai tot mai frecvent și mai influent în țesutul social tipologia insului fără rădăcini, cu identitate variabilă, care nu e nici orășean, nici sătean, care trăiește asistențial într-o lume în care nu există „ieri”, nici „mâine”, ci numai un „acum”, cel mai adesea dezamăgitor. Adus cu forța printr-un mare val de mobilitate socială de către puterea comunistă, în cadrul industrializării, el este „omul care nu-și găsește locul”, pentru că, nu mai are cu adevărat nici unul, omul fără memorie, omul fără idealuri. Nu e doar un portret descumpănit, ci unul realist. Mai cu seamă că a fost contaminant. Multe din orașele cosmopolite, deschise, pline de viață de odinioară, așezate într-o stratificare socială îngemănată organic, au fost treptat sufocate de noua și copleșitoare lui prezență, care a devenit, pe alocuri, dominantă. Acest personaj sociologic majoritar în cartierele simbolic – nu neapărat rezidențial -

marginale ale orașelor dezvoltă comportamente aparte, pe care le veți recunoaște cu ușurință. De la manelele ascultate sfidător de puternic (în balcoanele afumate ale blocurilor în care prăjesc mititei la grătar), de la disprețul natural exhibat în orice situație de interacțiune (precum îmbrâncelile din tramvaiul care merge spre centru), de la bădărânia afișată ca mod de viață (înjurătura și invecțiva fiind aerul pe care îl expiră), până la gunoiul aruncat „firesc” pe stradă (căci oricum „nu e strada mea”), toate conturează un portret comportamental deliberat articulat astfel. Prin urmare, aceasta e vestea cea mai neliniștitoare: „omul nou” există! Alături de noi, atorputernic, și, în doze diferite, prin puterea sa contaminantă implicită, în fiecare dintre noi!

Să parcurgem scorurile obținute la numai trei „indicatori”, examinați prin eșantionări specifice în orașele-țintă, șapte la număr (Timișoara, Sibiu, Cluj, București, Craiova, Iași, Bacău), care mărturisesc despre vitalitatea omniprezenței sale (vezi tabelul nr. 7). Primul ar fi: „activitățile legumicole inter-blocuri”, care evalua ponderea grădinilor de zarzavat din spațiile publice dintr-un blocuri, și care „măsura” suprafața „valorificată” în acest scop din totalul spațiului public situat între edificiile locative (I.M.I., exprimat procentual <%>). Al doilea urmărea, prin grile de observație structurate, „gradul de vandalizare anonim” al scaunelor și geamurilor mijloacelor de transport în comun (IVPA, pe o scală progresivă de la 0 la 100, în care pe măsură de sporea „punctajul”, erau identificate mai multe semne ale vandalismului, la 100 de „puncte” obiectul de utilitate publică fiind complet distrus). În sfârșit, al treilea ilustra „scuiatul comunitar”, adică ponderea celor care, din totalul oamenilor ce așteaptă autobuzul, în același tip de zonă a orașului (mediană), la aceeași oră, vreme de 30 de minute, „scuipă natural, fără să se sinchisească” (ISC, exprimat procentual <%>).

Comparațiile inter-regionale sunt convingătoare, iar diferențele uneori spectaculoase: în orașele din sud (Craiova, București) se „cultivă” cel mai vârtos zarzavaturii, scrijeliturile sunt cele mai adânci și scuipatul cel mai frecvent. Urmează Moldova (Bacău, Iași), Ardealul (Cluj, Sibiu), și Banatul (Timișoara), care, aparent, „stă cel mai bine”. Cum și Româniile regionale de azi sunt tot mai puțin omogene, trebuie să remarcăm că fenomenele descrise se manifestă peste tot, iar patologia pare să se generalizeze, mai degrabă decât să se restrângă.

Tabelul nr. 5. Hartă urbană interregională care descrie normativitatea implicată

Nr. crt.	Regiunea convențional stabilită	Localitate urbană de referință	IȘC: media <%>	Î.M.I. media <%>	Î.V.P.A. media <scor convențional 0-100>
1	Vest	Timișoara	1,7	8,1	12,4
2		Sibiu	2,3	9,2	18,5
3		Cluj	3,0	10,2	16,2
4	Sud-Centru	București	10,7	23,4	30,5
5		Craiova	10,9	25,1	32,6
6	Est	Iași	4,7	15,8	19,2
7		Bacău	5,9	18,3	22,5

Prin urmare, refuzul politicilor omogenizatoare, refacerea rețelelor de încredere socială, reechilibrarea raportului simbolic „centru”-„provincie”, inhibarea fenomenelor de devianță tolerată și însănătoșirea normelor implicite pe un tipar angajant și responsabil, iată câteva din schimbările pe care trebuie să le încurajăm să se producă. Deși situate în zona temeiurilor subiective ale democrației, registrele evocate dau cu adevărat viață edificiilor formale, „obiective”, ce compun lumea democratică. Dacă vom continua să le ignorăm, democrația românească va rămâne numai un model teoretic învățat în școală și declamat de cei care ne conduc, și nu un mod de viață asumat natural de către cetățeanul obișnuit, ca singură formă de existență comunitară respirabilă.

Bibliografie:

- Adam, F., Makarovic, M., Roncevic, B., Tomsic, M. (eds). (2005). *The challenges of sustained development: The role of socio-cultural factors in East-Central Europe*. Budapest: Central European University Press.
- Bădescu, G. (2001). *Capital social și participare politică în România*. Cluj: Accent.

- Bădescu, G. (2003). Încredere și democrație în țările în tranziție, *Sociologie Românească, I, 1-2*, 109-128.
- Boncu, Ș. (2000). *Devianța tolerată*. Iași: Editura Universității „A. I. Cuza”.
- Braithwaite, V. (1998). Communal and exchange trust norms: their value base and relevance to institutional trust. In V. Braithwaite, M. Levi (eds.), *Trust and governance*. New York: Russel Sage Foundation.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Drozda-Senkowska, E. (2000). *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom.
- Fiț, S., Gavreliuc, A. (2004). *Inițiativă privată și regionalizare economică*. Timișoara: Brumar.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Gavreliuc, A. (2002a). Atitudes, perceptions and opinions regarding the cross-border cooperation in the DKMT area. In D. Branea (ed.), *Civic participation and accountability*. Timișoara, Novi-Sad: Brumar, 61-67.
- Gavreliuc, A. (2002b). Identitate narativă și istorie. Schiță a unei hărți identitare bănățene. *Psihologia socială, 9*, 83-103.
- Gavreliuc, A. (2002c). Imaginar identitar și așteptări sociale în Vestul României. In A. Neculau (ed.), *Noi și Europa*. Iași: Polirom, 194-221.
- Gavreliuc, A. (2003). *Mentalitate și societate. Cartografii ale imaginarului identitar din Banatul contemporan*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Gavreliuc, A., Maricuțoiu, L. (2005). *Barometrul spiritului antreprenorial. Regiunea V Vest a României*. Timișoara: Brumar.
- Heidenheimer, A., Johnston, M. (2002). *Political corruption. Concepts and context*. New Jersey: New Brunswick.
- Halpern, D. (2004). *Social capital*. Cambridge: Polity Press.
- Hewstone, M., Ward, C. (1985). Ethnocentrism and causal attribution in Southeast Asia. *Journal of Personality and Social Psychology, 48*, 614-623.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 societies*. New Jersey: Princeton University Press.

- Kalin, R., Berry, J. W. (1994). Multicultural and ethnic attitudes. In J. W. Berry, L. Laponce (eds.), *Ethnicity and culture in Canada: the research landscape*. Toronto: University of Toronto Press.
- Kornai, J., Rothstein, B., Rose-Ackerman, S. (2005). *Creating social trust in post-socialist transition*. New York: Palgrave MacMillan.
- Levine, R. A., Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes and group behavior*. New York: Willey.
- Misztai, B. (1996). *Trust in modern societies. The search for the basis of social order*. Polity Press.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Sandu, D. (1995). Regionalizări identitare. *Sfera Politicii*, 34, 16-20.
- Sandu, D. (1996). *Sociologia tranziției*. București: Staff.
- Sandu, D. (1999). *Spațiul social al tranziției*. Iași: Polirom.
- Sandu, D. (2003). *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Încredere, toleranță și rețele sociale*. Iași: Polirom.
- Uslaner, E. (2000). *The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Voicu, B. (2001). România pseudo-modernă. *Sociologie Românească*, 1-4, 36-59.
- Voicu, B. (2005). Social capital: bonding or bridging Europe? In H. Rusu, B. Voicu (eds). *EU integration process from EAST to EAST: Civil society and ethnic minorities in a changing world*. Sibiu: Psihomedica.

Școala și relațiile interetnice

Ileana Vâlceanu, Inspectoratul Școlar Județean Timiș

Perspectiva interculturală trebuie să stea la baza procesului de învățământ adresat tuturor, minoritari și majoritari. Punerea în practică a activităților de educație interculturală, în special în comunități cu caracter multicultural va contribui la o mai bună cunoaștere între diferitele comunități, dar și la întărirea coeziunii sociale la nivel local.

Activitățile de educație interculturală trebuie să aibă ca obiectiv întărirea legăturilor dintre școală și societatea civilă, precum și o mai bună comunicare între școală și autoritățile locale.

Școala are și menirea de a dezvolta tinerilor atitudini, precum respectul pentru diversitatea culturală, și pentru identitatea culturală a celorlalți, respingerea discriminării și a intoleranței, și de a-i pregăti pentru a trăi într-o societate multiculturală.

În lucrare se prezintă activități desfășurate de elevi din mai multe școli din județul Timiș, prin care ei încearcă să-și prezinte identitatea culturală a etniei din care fac parte, dar să și cunoască identitatea culturală, a altor etnii din care fac parte colegii lor. Scopul acestor activități este și acela de a întări relațiile dintre comunitatea majoritară și minoritară de la nivelul școlii, dar și de a determina relații intercomunitare, bune și stabile la nivel de școli

Dimensiunea multiculturală există în orașul Timișoara, ca și în întreaga provincie Banat, și putem vorbi aici de o coexistență armonioasă și pozitivă a majorității românești și a minorităților: germană, maghiară, sârbă, bulgară, ucraineană, romă, slovacă, a religiiilor ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, reformată, luterană, neoprotestantă, sau a diferitelor limbi vorbite de către locuitorii acestei zo-

ne, care fac din această parte a României și care va deveni parte a Uniunii Europene, un model ce merită să fie cunoscut ca exemplu de bună înțelegere și conviețuire, într-o lume confruntată cu resurrecția naționalismelor exacerbate, a xenofobiei și a intoleranței sub toate formele acestora.

Perspectiva interculturală trebuie să stea la baza procesului de învățământ adresat tuturor, **minoritari și majoritari**. Punerea în practică a activităților de educație interculturală, în special în comunități cu caracter multicultural va contribui la o mai bună cunoaștere între diferitele comunități, dar și la întărirea coeziunii sociale la nivel local.

De asemenea, activitățile de educație interculturală trebuie să aibă ca obiectiv întărirea legăturilor dintre școală și societatea civilă, precum și o mai bună comunicare între școală și autoritățile locale.

Educația poate constitui, fără doar și poate, o soluție pe termen lung la problemele unei societăți multietnice și multiculturale. Școlile pot deveni locuri de deschidere și comunicare, de formare a tinerilor, într-un respectul diversității culturale.

Cu ajutorul unor acțiuni de sensibilizare și de formare a cadrelor didactice, a responsabililor instituțiilor multietnice de învățământ, dar și a autorităților publice locale, respectiv a reprezentanților societății civile, se va putea ajunge la atingerea acestor obiective.

Aceste acțiuni pot transforma școala într-un veritabil centru al comunității și îi pot permite să răspundă mai bine unor nevoi specifice.

Școala are și menirea de a dezvolta tinerilor atitudini, precum respectul pentru diversitatea culturală și pentru identitatea culturală a celorlalți, respingerea discriminării și a intoleranței, și de a-i pregăti pentru a trăi într-o societate multiculturală.

În lucrare se prezintă activități desfășurate de elevi din mai multe școli din județul Timiș prin care ei încearcă să-și prezinte identitatea culturală a etniei din care fac parte, dar să și cunoască identitatea culturală a altor etnii din care fac parte colegii lor. Scopul acestor activități este și acela de a întări relațiile dintre comunitatea majoritară și minoritară de la nivelul școlii, dar și de a determina relații intercomunitare, bune și stabile la nivel de școli.

În continuare, prezentăm activități din următoarele unități școlare:

- Liceul teoretic „Bartók Béla” – Timișoara
- Liceul teoretic „Nikolaus Lenau” – Timișoara

- Liceul teoretic „Dositei Obradovici” – Timișoara
- Liceul teoretic „Sfinții Kiril și Metodii” – Dudeștii Vechi
- Liceul teoretic Peciu Nou
- Colegiul Național „Coriolan Brediceanu” Lugoj
- Școala cu clasele I-VIII Nr. 6. „Anișoara Odeanu” – Lugoj
- Școala cu clasele I-VIII NR. 5. – Lugoj
- Școala cu clasele I-VIII NR. 12. – Lugoj
- Școala cu clasele I-VIII – Știuca

1. Liceul „Bartók Béla” Timișoara

Liceul „Bartók Béla” participă atât la nivel instituțional, cât și individual la viața comunitară multiethnică din județul Timiș. Acest aspect se poate observa atât în domeniul curricular cât și extracurricular. Activitatea instituției are la bază mai multe parteneriate locale, județene, regionale, naționale și internaționale și o implicare activă în proiectele educative și culturale din zonă.

Proiecte școlare comunitare / interetnice la care a participat Liceul „Bartók Béla” în ultimii ani:

- Membru în Consiliul Local al Elevilor din municipiul Timișoara
- Proiect intercultural „Ziua toleranței” – Colegiul Național Bănănean
- Proiectul „Învingătorii” – 5 domenii din care 2 elevi ai liceului s-au calificat pentru faza finală la limba engleză și cunoștințe despre UE
- Campionatele sportive între școli.
- Târgul liceelor.

Proiecte culturale școlare comunitare / interetnice la care au participat formațiile cultural artistice ale Liceului „Bartók Béla” (formațiile de dans popular BOKRÉTA, formațiile de țiteră etc.)

- Festival de Folclor „Vetre Străbune” – ISJ
- Tineri Talente Bănănele – ISJ
- Festival Școlar Multinațional „Merlin”
- Festivalul Etniilor - Centrul de Cultură și Artă Timiș

- Festival de Muzică și Folclor al Euroregiunii DKMT – Consiliul Județean și Centrul de Cultură și Artă Timiș
- Festivalul Inimilor – Consiliul Local, Primăria
- Zilele Slovacilor – Uniunea Cehilor și Slovacilor din România
- Zilele minorității sârbe – Uniunea Democratică a Sârbilor
- Proiect intercultural „Conviețuirii în Banat” organizat la Liceul Teoretic Pecu Nou
- Festivalul Internațional de Folclor pentru Copii – Clubul Copiilor Buziaș
- Zilele Orașului Buziaș – Primăria Buziaș
- Zilele Dumbrăviței – Primăria de la Dumbrăvița
- Spectacol de Crăciun al Televiziunii Timișoara – ediție specială pe temă multiculturală
- Zilele Bănățene Maghiare – turneu în județ.

Parteneriate încheiate cu școli din județul Timiș:

- Liceul Teoretic „J. L. Calderon” - derularea unui proiect de schimb școlar cu Liceul Shondershausen Germania
- Liceul Teoretic „D. Obradovici” – elaborarea unui proiect PHARE-CBC transfrontalier România–Serbia-Muntenegru
- Școala „D. Ciumăgeanu” – colaborare în asigurarea asistenței de specialitate în limba maghiară pentru grupele cu elevi CES din Liceul „Bartók Béla”
- Colegiul Tehnic de Vest – colaborare în realizarea unei clase SAM comune
- Liceul Sportiv „Banatul” – organizarea unor competiții naționale și regionale pentru echipele liceelor maghiare: „Cupa de Aur” – HU, Cupa „Fair-play”
- Liceul Economic „F.S. Nitti” – colaborare în programul internațional Junior Achievement și activitățile claselor de profil servicii

Există încheiate parteneriate cu alte instituții, ONG-uri și fundații. În cadrul acestor parteneriate se derulează proiecte cu impact pentru întreaga comunitate interetnică.

- Camera de Comerț:
 - participarea cadrelor didactice și a elevilor liceului la diferite întâlniri de afaceri internaționale, ca traducători
 - participarea formațiilor artistice ale liceului la activități organizate de Camera de Comerț
- Participarea elevilor liceului la diferite activități internaționale ca și traducători la Institutul Intercultural
- Institutul Intercultural – proiecte interculturale
- Fundația Intebrație – parteneri și coorganizatori în derularea proiectului CREST– Fornetti „EU-learning. Metode de informare a elevilor despre Uniunea Europeană” – proiect de nivel județean cu echipe invitate din diferite școli.

Tabere interculturale (unde elevii liceului au reprezentat comunitatea maghiară prin participare și prezentarea școlii, etniei):

- Tabără pentru elevii premiați la Olimpiada Națională de limba și literatura română – minorități
- Tabăra anuală interetnică de la Predeal pentru elevii premiați la concursuri
- Tabăra pentru tineri jurnaliști
- Tabără interculturală pentru euroregiune Balatonlelle HU – Peace Corps USA.

Proiecte ale Liceului Teoretic „Bartók Béla” la care sunt invitați reprezentanții partenerilor sociali:

- Târgul opționalelor
- Zilele Comemorative „Bartók Béla”
- Întâlniri de diseminare al proiectului euroregional PHARE 2000 în parteneriat cu CEDU 2000+ și alte 6 școli din regiunea de Vest și parteneri agenți economici.

Disciplina „Istoria și tradiția minorității maghiare” face parte din planul cadru al claselor a VI-a și a VII-a cu câte o oră pe săptămână și apare și în CDS-ul școlii pentru clasele de liceu.

2. Liceul „Nikolaus Lenau” Timișoara

În anul școlar 2006-2007 la acest liceu sunt înscriși 1384 de elevi, din care 143 sunt de naționalitate germană.

Cu scopul de a prezenta farmecul cântecelor și a dansurilor germane de copii, în data de 27.02.1997, a luat ființă în cadrul Liceului Teoretic „Nikolaus Lenau”, ansamblul folcloric de copii Haenschenklein. Obiectivul principal al ansamblului este conservarea cântecelor și a dansurilor germane autentice, a portului popular șvăbesc, cât și transmiterea acestora generațiilor următoare. Membrii ansamblului sunt elevi ai Liceului „Nikolaus Lenau”, 30 de copii cu vârste cuprinse între 5-13 ani.

Proiecte culturale școlare comunitare / interetnice la care au participat formațiile culturale artistice ale Liceului „Nikolaus Lenau” (formația de dans popular Haenschenklein)

- Zilelor culturale ale Germanilor în Banat,
- Festivalul Folcloric internațional din Karlsruhe în anul 1999,
- Festivalului Inimilor,
- Festivalul Etniilor, la diferite manifestări dedicate copiilor,
- Telemaratonul Speranței,
- Gala UNICEF,
- La diferite manifestări dedicate copiilor
- Apariții TV :
 - „Duminica în familie”, la postul de televiziune ANTENA 1,
 - „Emisiunea în limba germană” la postul național de televiziune TVR.

În cadrul parteneriatului cu Liceului German „Klara Leowey”, din Pécs/Ungaria, ansamblul Haenschenklein a avut ocazia să participe la nenumărate manifestări în această țară.

Ansamblul a participat în primăvara anului 2006, la *Festivalul de dansuri pentru copii* din județul Baranya/Ungaria, unde a obținut locul I.

Implementarea la nivelul școlii a Proiectului pilot „Radio în școală” – „Pausenradio”:

- ❖ Acest post de radio a luat ființă la inițiativa Fundației Culturale a Șvabilor Dunăreni din landul Baden Württemberg, fundație cu care Liceul Lenau a avut și are o fructuoasă colaborare în mai multe domenii. Fundația a pus la dispoziția elevilor o stație completă de radio.
- ❖ Proiectul se derulează în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de SE.
- ❖ Consultanța de specialitate revine Asociației „Funkforum” (Forum Radio) a redacțiilor de radio în limba germană din România, Ungaria, Serbia și Croația, asociație care a organizat o serie de cursuri de jurnalism radio pentru elevii-redactori.
- ❖ Primul program intern emis de postul de radio în pauzele dintre ore a fost în data de 20 septembrie 2004, iar cele mai bune emisiuni produse de elevi sunt difuzate în cadrul emisiunilor colective „Funkforum” și în cadrul emisiunii în limba germană de la Radio Timișoara.
- ❖ Acest proiect urmărește promovarea și folosirea limbii germane ca mijloc de comunicare, precum și promovarea culturii și tradițiilor germane din Banat, chiar de către elevii care nu aparțin minorității germane, dar care sunt elevi ai unui liceu cu limbă de predare germană.

3. Liceul „Dositei Obradovici” Timișoara

- ❖ Poporul sârb care trăiește astăzi în diferite regiuni din România are o continuitate de peste un mileniu, fiind, astfel, cea mai veche și, totodată, din punct de vedere al poziției geografice, cea mai estică parte a diasporei poporului sârb.
- ❖ Minoritatea națională sârbă din România nu este deosebit de numeroasă, ea cuprinzând aproximativ 22 000 de cetățeni așezați din punct de vedere geografic cu preponderență în Banat, în județele Timiș, Caraș-Severin și Arad și în număr mic, în județul Mehedinți.
- ❖ Școala joacă un rol important în educarea tinerilor pentru o societate deschisă, pentru interculturalitate.

- ❖ Pe teritoriul României există astăzi în rețeaua de stat 25 de unități școlare în care se predau cursuri în limba sârbă, printre care se află și Liceul Teoretic „Dositei Obradovici” din Timișoara.
- ❖ În 16 unități școlare românești limba sârbă se studiază ca materie facultativă. Numărul total al elevilor este aproximativ 1 300.
- ❖ Toți acești elevi și tineri de etnie sârbă intră în contact direct cu elevii români și cu cei de alte etnii prin diferite activități școlare și extrașcolare. Dintre cele școlare putem aminti diferite concursuri și competiții, iar extrașcolare: spectacole, excursii, tabere școlare, parteneriate școlare etc.

Elevii Liceului Teoretic „Dositei Obradovici” au participat și ei la astfel de activități, și anume:

- olimpiada națională de limba sârbă și slovacă, Arad, 2006,
- participarea elevilor liceului la proiecte inițiate de Institutului Intercultural din Timișoara, cum sunt “Educație interculturală în comunități multietnice” și “Mozaicul tinerilor bănățeni”.

Elevii liceului desfășoară activități prin care încearcă să păstreze întreaga istorie culturală a sârbilor din România, considerând că este necesar *„Să iubim ce este al nostru, dar să prețuim și să respectăm și ce este al altora”*.

4. Liceul „Sfinții Kiril și Metodii” din Dudeștii Vechi

- Începutul învățământului bulgar din Banat e situat în anii 40-50 ai secolului XVIII. Școlile se deschid în cadrul bisericii, la inițiativa meșteșugarilor mici și mijlocii, negustorilor și sătenilor de rând, la început în niște încăperi bisericești, iar apoi prin anii 70-80 din sec. al XVIII-lea în clădiri special amenajate pentru învățământ.
- Studiul limbii bulgare are o însemnătate deosebită, atât pentru păstrarea identității naționale, culturale, confesionale, cât și pentru păstrarea obiceiurilor și tradițiilor comunității bulgarilor din Banat.
- Este singurul liceu din țară unde se studiază limba bulgară din clasa I până în clasa a XII-a. La acest liceu predau trei cadre didactice care au urmat studiile superioare în Bulgaria. Este demn

de remarcat faptul că din totalul de 397 elevi, 278 studiază în limba bulgară în cele patru ore alocate prin planul cadru de învățământ.

- Începând cu acest an școlar elevii claselor a VI-a și a VII-a au posibilitatea să studieze „*Istoria și tradițiile bulgarilor din România*”.
- Din anul școlar 2005-2006, elevii clasei a XII-a au posibilitatea susținerii unui examen pentru atestat de competență lingvistică în limba bulgară, ceea ce reprezintă o șansă în plus în găsirea unui loc de muncă.

Un parteneriat școlar al liceului s-a realizat cu Școala cu clasele I-VIII din Turț (jud. Satu-Mare).

Activități educative desfășurate la nivel de școală/comunitate:

- Festivalul Jaku Ronkov - organizat în luna noiembrie a fiecărui an
- Festivalul etniilor (15 august),
- Turneul de fotbal, organizat în fiecare an.
- Casa bulgărească sau Muzeul bulgăresc sunt locuri unde se organizează diferite activități la care au acces toți copiii comunei, indiferent de apartenența lor etnică.

Participare la un proiect multietnic „Educația interculturală în comunități multietnice” organizat de Institutul Intercultural din Timișoara, în colaborare cu Inspectoratul Școlar al Județului Timiș.

- În cadrul acestui proiect s-a realizat înfrățirea cu Liceul Teoretic *Dositei Obrudovici* din Timișoara.
- Activități desfășurate în cadrul proiectului:
 - reprezentanții fiecărei instituții de învățământ au prezentat o scurtă istorie a minorității naționale aparținătoare,
 - prezentarea obiceiurilor, tradițiilor și a portului fiecărei minorități naționale,
 - elevii sârbi și bulgari au desfășurat și alte activități în comun : concursuri sportive, excursii, la Valea lui Liman și la Cluj-Napoca, unde s-au întâlnit cu elevi aparținând altor naționalități: maghiară, evreiască, armeană și romă.
 - Proiectul s-a finalizat printr-o evaluare finală la care au participat reprezentanți ai minorităților naționale din Banat, Transilvania și Moldova. Acțiunea a avut loc la Timișoara, și au participat toți colaboratorii acestui proiect.

5. Liceul teoretic din Peciul Nou

A organizat anul acesta cea de-a IV-a ediție a spectacolul muzical-coregrafic intitulat *Conviețuiri în Banat*, manifestare culturală, care s-a încadrat în proiectul derulat de liceu și intitulat *Între tradiție și modernitate*.

La realizarea proiectului au colaborat

- Școala cu clasele I-VIII din Dinaș,
- Liceul Teoretic „Sfinții Kiril și Metodii” din Dudeștii Vechi,
- Școala cu clasele I-VIII din Giulvăz,
- Școala cu clasele I-VIII din Sânmartinu Sârbesc,
- Grupul Școlar „Sf. Nicolae” din Deta,
- Liceul Teoretic „Bartók Béla”,
- Grupul Școlar de Poștă și Telecomunicații, Timișoara
- Liceul Teoretic „Dositei Obradovici” din Timișoara.

Spectacolul a debutat cu o paradă a costumelor populare. Elevii au purtat costumele reprezentative pentru diferite zone ale țării (Banat, Moldova, Bistrița, Oltenia, Maramureș, Bihor, Sibiu) și pentru comunitățile etnice din Banat: maghiari, germani, sârbi, bulgari, romi. Elevii participanți la spectacol au prezentat dansuri specifice etniei lor, dar și a altor etnii. Astfel elevii liceului din Peciul Nou au prezentat dansuri specifice altor naționalități: germană și romă, iar elevii de la Grupul Școlar „Sf. Nicolae” din Deta au prezentat o suită de dansuri românești bănățene, bulgărești și sârbești.

Manifestarea a avut un deosebit impact asupra întregii comunități locale, aceasta deoarece la pregătirea ei au luat parte nu numai cadrele didactice și elevii, dar și familiile acestora. Această acțiune s-a constituit într-un important prilej de comuniune spirituală, de păstrare a tradițiilor și a costumelor populare.

6. Colegiul Național „Coriolan Brediceanu” Lugoj

La acest colegiu există clase cu predare în limba germană unde sunt înscriși un număr de 77 elevi, dar nu toți sunt de naționalitate germană. Elevii români și germani participă la activități comune:

- activități cultural-artistice;
- activități sportive;
- concursuri școlare;
- vizionarea de spectacole în limba germană și în limba română;
- seri distractive;
- sărbători religioase;

7. Școala cu clasele I-VIII Nr. 6. „Anișoara Odeanu” Lugoj

Istoric

Începuturile școlii datează din anul 1720, când un învățător pe nume Paul Bartolomeus a început activitatea școlară cu copii de naționalitate germană. De-a lungul timpului, școala a avut clase cu predare în limbile română, germană și maghiară. Din 1964 școala funcționează în actuala structură, cu secție de predare în limba română și limba germană, și a primit denumirea de Școala Generală Nr. 6, devenind un spațiu tradițional de promovare a limbii și culturii germane, dar și de consolidare a unor bune relații între majoritate și minoritatea germană.

Promovarea învățământului în limba germană

În cadrul școlii funcționează o secție de predare în limba germană, cu clase primare și gimnaziale. Conform programei, pe lângă disciplinele comune cu elevii de la secția română, elevii secției germane studiază limba germană ca limbă maternă, precum și disciplina „*Istoria și tradițiile minorității germane*” în clasele a VI-a și a VII-a.

Parteneriate

Pentru a susține învățământul în limba germană, dar și pentru a promova interculturalitatea la nivelul întregii comunități școlare, școala a încheiat la 1 septembrie 2005 un acord de parteneriat cu Organizația „Humanitas Aichach” din Germania, acord care a oficializat relații de colaborare mai vechi între școală și respectiva organizație. Potrivit acestui acord, primul obiectiv îl constituie „promovarea relațiilor interculturale prin cunoașterea tradițiilor popoarelor român și german (organizarea de vizite, serbări, expoziții)”.

Activități educative și extracurriculare

- Promovarea interculturalității prin intermediul unor activități educative, desfășurate în comun de elevii și cadrele didactice de la secțiile română și germană.
- Lecțiile desfășurate în parteneriat între clase de la secția română și clase de la secția germană, cum a fost cazul lecției de muzică „Din folclorul copiilor”, în care reprezentanții fiecărei clase au prezentat cântece specifice naționalității lor.
- Serbarea de Crăciun reprezintă un alt moment în care elevii de la secția română și germană își prezintă propriile tradiții și obiceiuri, realizându-se un adevărat dialog între culturi.
- Ziua Europei a fost, de asemenea, un prilej de realizare a unor activități comune. În mai 2004, lecția demonstrativă „Dunărea – axă europeană” a constituit o excursie imaginară prin țările traversate de Dunăre, punându-se în evidență particularități specifice Germaniei, Austriei, Slovaciei, Ungariei, Serbiei sau României.
- În mai 2005 elevii secției germane au participat la o amplă manifestare organizată la Universitatea Europeană Drăgan, prezentând dansuri tradiționale germane, iar grupul vocal-instrumental al secției germane a intonat Imnul Europei, „Oda Bucuriei”, atât în limba română cât și în germană.
- În mai 2006, elevii claselor primare de la secțiile română și germană au prezentat împreună țările Uniunii Europene, insistând asupra elementelor specifice, originale ale fiecărei țări.
- Elevii de la secția română și germană colaborează activ și în cadrul Consiliului Elevilor, organizând diferite activități, multe dintre ele bucurându-se de sprijinul Forumului Democrat German Lugoj, cum este cazul serbărilor de Halloween și Valentine's Day.
- În tradiția școlii s-a înscris și organizarea unei manifestări specifice comunității germane, și anume Sărbătoarea Sfântului Martin (11 noiembrie), când copiii își confecționează felinare și lămpașe cu care pornesc seara într-o procesiune pe străzile orașului, cântând cântece în limba germană. Frumusețea ceremonialului a atras și copiii de la secția română să participe la această manifestare.
- Manifestările sportive (campionatele de fotbal și volei) au constituit și ele ocazii pentru elevii celor două secții de a intra într-o competiție marcată de fair-play.

- Parteneriatul cu Organizația „Humanitas Aichach” a prilejuit realizarea unor vizite și organizarea unor expoziții ale elevilor școlii în orașul Aichach din Germania. O astfel de expoziție a fost organizată în ianuarie 2005, expoziție în care au fost expuse icoane pe sticlă și aranjamente florale realizate de elevii școlii din Lugoj.
- În mai 2006 un grup de elevi și cadre didactice din școală au participat la o serbare la Aichach, unde au prezentat dansuri tradiționale românești și germane.
- Multe din aceste manifestări au fost reflectate în presa locală, unele dintre ele desfășurându-se și în parteneriat cu administrația locală sau cu alte instituții. Aceste activități au dus la creșterea prestigiului școlii în rândul comunității.
- Existența claselor cu predare în limba germană din cadrul școlii a oferit prilejul unui dialog intercultural susținut, atât la nivelul cadrelor didactice, cât și al elevilor.
- Trebuie menționat faptul că la secția germană nu sunt înscriși doar copii de etnie germană, ci sunt copii dornici să își însușească limba și valorile specifice unei culturi de mare prestigiu. Astfel, dialogul intercultural se extinde și în afara școlii, prin intermediul părinților sau al comunității locale.
- În condițiile integrării României în Uniunea Europeană, promovarea prin intermediul limbii și culturii germane a unor valori specifice spațiului european occidental, cum ar fi toleranța, spiritul civic, democratizarea vieții sociale, contribuie în mod esențial la pregătirea tinerilor în vederea noilor provocări pe care le pune procesul de integrare europeană.

8. Școala cu clasele I-VIII Nr. 5. Lugoj

Istoric

Școala datează din anul 1878, fiind construită la inițiativa episcopului romano-catolic Bonnáz Sándor, deschizându-și porțile sub denumirea de Școala Notre Dame, cu un corp profesoral format din călugărițe cu limba de predare maghiară și germană. Din septembrie 1959 devine școală generală cu doua secții de predare: română și maghiară, cu un număr mare de elevi.

Promovarea învățământului în limba maghiară

Elevii școlii provin din familii de naționalitate: română, maghiară, germană, ucraineană și romă. În anul școlar 2006-007 din 330 de elevi 74 elevi sunt înscriși la secția maghiară. Elevii de la secția maghiară studiază toate disciplinele în limba maghiară.

Parteneriate

- Prin Proiectul Comenius s-a încheiat un acord de parteneriat cu Școala Les Cordiers din Orleans, Franța și cu Școala Nr. 2. din Szekszárd, Ungaria. În cadrul acestor parteneriate s-au derulat mai multe activități și schimburi de elevi. Anul trecut școlarii elevii au participat la concursul de povești din Szekszárd și la Festivalul formațiilor folclorice din Szekszárd.
- Școala a încheiat parteneriate și cu școli din țară: astfel în 2006 cu Școala „Ady Endre” din Cehu Silvaniei (jud. Sălaj), cu care a avut loc activitatea „Obiceiuri și tradiții de Paști”.

Activități educative și extracurriculare

Toate activitățile care sunt organizate în școală și cu implicarea școlii sunt pentru toți elevii școlii indiferent de naționalitate, precum:

- *Multiculturalitate în Banat* unde alături de români, maghiarii, germanii, ucrainenii și romii din școală au prezentat portul lor, au realizat o expoziție de artă culinară și au prezentat un antrenant moment artistic. Activitatea a fost realizată în parteneriat cu Școala cu cl. I-VIII Nr. 6. Lugoj în cadrul programului Educația 2000+, finanțat de Fundația Soros.
- Ziua de 1 Iunie 2006 s-a organizat în parteneriat cu Școala din satul Bodo, unde au participat reprezentanți ai claselor indiferent de proveniența etnică.
- Activități desfășurate împreună de elevii de la ambele secții, sunt de exemplu sărbătoarea Halloween-ului, serbările școlare, Valentine days.

9. Școala cu clasele I-VIII Nr. 12. Lugoj

Activități cu specific intercultural desfășurate în școală.

- Călătorind prin Europa,

- Familia mea,
- Festivalul „Ruga copiilor romi”,
- Tabăra interculturală - „Monografia satului Măguri”.

Aceste activități sunt cuprinse în proiectul școlii, la ele participând toți elevii și toate cadrele didactice. Pentru realizarea acestor activități au fost consultați și implicați părinții, membri ai comunității locale cât și autoritățile. Prin specificul școlii (98% din copii fiind de etnie romă), interculturalitatea este realizată atât în relația profesor-elev, cât și în relația profesor-profesor (30% din cadrele didactice sunt de etnie romă).

Proiectele interculturale sunt realizate cu implicarea directă a elevilor romi, la unele din ele participând și membrii comunității. Există un portofoliu al temelor interculturale, realizându-se în fiecare semestru câte o astfel de temă la fiecare clasă. Aceste teme sunt prezente atât în curriculumul-nucleu cât și în curriculumul la decizia școlii.

La solicitarea părinților, la ciclul primar (clasele I-IV) predarea tuturor materiilor se face integral în limba romani, fiind singura școală de acest fel din țară. La clasele V-VIII se predă limba romani ca limba maternă câte 3-4 ore pe săptămână, restul disciplinelor studiindu-se în limba română. Se fac demersuri pentru transformarea întregii școli în școală cu predare în limba romani.

10. Școala cu clasele I-VIII din Știuca

Scurt istoric

În localitatea Știuca școala a funcționat la început sub egida bisericii. Cele mai vechi documente școlare datează din anul școlar 1878-1879. Aceste documente poartă titlul bilingv (în maghiară și germană). Din anul școlar 1922-1923, documentele școlare sunt intitulate în limba română și în limba germană. Tot din acest an școlar apare și obiectul limba română ca obiect de învățământ.

Din anul școlar 1994-1995 se introduce limba maternă ucraineană. Majoritatea elevilor provin din familii de ucraineni strămutați din două sate mari din județul Maramureș, comuna Repedeș și comuna Poienile de sub Munte. Copiii de vârstă școlară sunt născuți aici în

Banat, astfel ei se află între două tradiții culturale: pe de o parte cunosc anumite tradiții din familie, care însă nu mai păstrează în totalitate obiceiurile locurilor de unde au venit, pe de altă parte preiau unele obiceiuri și tradiții din aceste locuri, dar nici pe acestea în mod corect sau în totalitate. Din punct de vedere al naționalităților, în școală predomină etnia ucraineană, aproape toți elevii din sat fiind ucraineni, unii provenind din familii mixte, doar elevii din satele Oloșag și Zgribești sunt români. În satul Dragomirești toată populația este de etnie ucraineană.

Relația dintre majoritate și minoritate

După cum se observă din cele prezentate, în localitatea Știuca și în localitatea Dragomirești minoritatea este de fapt *majoritate*, fiind populația compact ucraineană. În satele Oloșag și Zgribești, alături de populația majoritar română trăiesc și locuitori de naționalitate ucraineană. Cu toate acestea nu s-a pus niciodată problema segregării pe seama naționalității sau a religiei. Toți conviețuiesc împreună în bună înțelegere, problemele unora fiind și problemele celorlalți. Același lucru se observă și la populația școlară, singura diferență fiind că elevii de etnie ucraineană participă la cursurile de limbă ucraineană.

În viața comunității, ideea de majoritar și minoritar nu există decât din punct de vedere statistic, relația fiind foarte bună între minoritățile existente pe raza comunei. Știm că Banatul este o zonă renumită pentru modul în care conviețuiesc minoritățile, putem spune că și în comuna Știuca există acest spirit, că se încadrează perfect în această caracteristică.

Școala și relațiile interetnice

Școala organizează de mai mulți ani o manifestare culturală, „Interferențe”, la care participă formații locale din toate satele comunei. Formațiile artistice, care sunt formate în majoritate din elevi, prezintă obiceiurile locului (dansuri, cântece tradiționale, șezători etc.). Se organizează, cu această ocazia, și o masă rotundă, în care se prezintă aspecte din istoria localității și a etniilor existente pe aceste locuri.

La școală se studiază religia ortodoxă de rit vechi în limba ucraineană. La aceste ore se învață și cântece tradiționale bisericesti în limba ucraineană, pe care elevii le prezintă la diferite manifestări cul-

turale. Activitățile extrașcolare se desfășoară cu toți copiii, indiferent de etnie sau religie. În cadrul școlii, serbările de Crăciun, de Paști sau de final de an se prezintă în spectacole scenete sau cântece care scot în evidență obiceiuri sau tradiții locale specifice fiecărei etnii.

Școala este cuprinsă în Programul pentru Învățământ Rural. În cadrul acestui program se derulează proiecte bazate pe studierea și conservarea tradițiilor și obiceiurilor locale din satele comunei. Proiectul nu prevede activități separate pe etnii, ci participă toți copiii care doresc implicare, indiferent de etnie.

Apartenența etnoculturală și perspectivele diversității în Banat pe baza unei abordări interculturale

Drd. Călin Rus, Institutul Intercultural Timișoara

Introducere

Cercetarea realizată de Fundația Diaspora, celelalte prezentări și dezbaterile din cadrul colocviului *Imaginea celuilalt și comunicarea în comunitățile locale multietnice*, au stimulat reflecția asupra câtorva chestiuni de fond, în directă legătură cu aspecte de strictă actualitate și de perspectivă privind relațiile interculturale și problematica diversității culturale în Banat, cu unele consecințe la nivel național.

Vom începe prin câteva precizări conceptuale pe care le considerăm complementare celor expuse în partea introductivă a cercetării realizate de Bodó Barna și Schwarz Katalin, respectiv în analiza făcută de Alin Gavreliuc, vom continua cu câteva comentarii privind unele aspecte-cheie abordate de aceștia și cu câteva puncte de vedere privind două teme pe care le considerăm fundamentale pentru dezbateră actuală asupra relațiilor interculturale în Banat (asigurarea menținerii diversității culturale reale a regiunii și a participării publice adecvate a minorităților naționale, respectiv politicile de dezvoltare regională cu impactul acestora asupra diversității și relațiilor interculturale), pentru a încheia cu discutarea modalităților prin care organizațiile neguvernamentale și societatea civilă pot contribui la conturarea unor soluții pozitive la aceste probleme.

Ideile exprimate aici au la bază, pe lângă o serie de reflecții teoretice bazate pe literatura de specialitate, activitatea practică și conclu-

ziile a numeroase proiecte derulate de Institutul Intercultural Timișoara, precum și contactul direct cu dezbaterile actuale aflate în derulare în mai multe proiecte ale Consiliului Europei, îndeosebi în cadrul Directoratului de Cultură și a Anului European al Cerăteniei prin Educație.

Identitate și apartenență etnică

Este absolut firească, în acord cu cercetări consacrate din domeniul științelor cognitive și ale psihologiei sociale, tendința de a împărți populația în categorii clar definite, reciproc exclusive și relativ stabile, pe baza a diferite criterii, inclusiv cel al apartenenței etnice și culturale. Această tendință se manifestă însă, nu doar la nivelul publicului obișnuit, ci și la nivelul cercetătorilor, îndeosebi din domenii cum sunt sociologia, antropologia, geografia sau demografia, precum și la nivelul politicienilor, fie ei majoritari sau minoritari.

Mai precis, aceasta înseamnă că populația, la nivel național sau al unei regiuni, va fi strict împărțită între majoritari și minoritari, această diviziune acoperind întreaga populație: fiecare trebuie să aleagă (și o poate face liber, cum îi dictează conștiința) cărui grup aparține. Există desigur o variantă a acestei perspective care scoate în evidență, alături de majoritari și minoritari, grupuri de „minoritari asimilați”.

Dacă analizăm însă mai în profunzime situația, constatăm că acest model nu corespunde realității. Avem de-a face cu o complexitate tot mai ridicată a societății, în care, alături de situațiile în care apartenența etnică este clar definită și afirmată, coexistă situații în care afirmarea identității etnice este mai problematică.

Astfel, situații diferite și modalități diferite de manifestare a apartenenței etnice pot conduce pentru aceeași persoană la rezultate diferite. De asemenea, în timp, o persoană poate oscila între două sau mai multe identități. O persoană își poate afirma identitatea etnică în diferite moduri, indiferent de declarația făcută odată la zece ani în cadrul recensământului, spre exemplu prin votul acordat reprezentanților grupului etnic respectiv.

Bodó și Schwarz fac distincția între identitatea etnică și cea culturală, arătând că în general identitatea etnică este dată, cazurile în care o opțiune personală este necesară fiind doar cele din familiile mixte

în care copiii sau părinții decid asupra uneia dintre cele două identități. Dimpotrivă, cei doi autori consideră că identitatea culturală este legată de implicarea în viața unei anumite comunități etnice și aici opțiunea personală joacă un rol mai important. Din punctul nostru de vedere această perspectivă presupune riscul unei viziuni biologice, esențialiste și care poate conduce la etichetări și heteroidentificări în total dezacord cu principiile acceptate, atât din punct de vedere științific, cât și din punct de vedere juridico-politic, cel puțin la nivel european.

Bazându-ne pe teoriile moderne asupra identității etnice, care deplasează criteriile apartenenței etnice de la aspecte obiective spre aspecte subiective, spre conjugarea asumării apartenenței cu recunoașterea obținută la nivelul grupului, precum și spre definirea dinamică a unor frontiere etnice considerate cel puțin parțial permeabile. În acest sens este poate util să facem însă distincția între nivelul individual și cel de grup, în consonanță cu unele tendințe ce se afirmă în dezbaterile purtate în prezent pe această temă în cadrul Consiliului European. Astfel, se vorbește în ultima perioadă de identitate culturală sau etnoculturală la nivel de grup și de apartenență, respectiv de multi-apartenență, la nivel individual. Indiferent de opțiunea conceptuală aleasă, considerăm însă importantă sublinierea a trei idei privitoare la identitate/apartenență etnică/culturală pe care le considerăm importante pentru analiza situației actuale din România, respectiv din Banat, și pentru a permite formularea unor opțiuni pertinente de politici publice și de acțiuni ale societății civile orientate spre susținerea diversității și a unei conviețuiri interetnice și interculturale pozitive, în contextul proceselor sociale ce se manifestă în prezent:

1. apartenența etnoculturală și asumarea publică a acesteia este o opțiune personală, influențată fără îndoială de contextul socio-cultural dar presupunând o anumită dinamică posibilă, posibilități de modificare în timp a acestei opțiuni;
2. apartenența nu trebuie privită doar în termeni binari (aparțin sau nu aparțin), ci poate presupune grade diferite de apartenență;
3. multi-apartenența este posibilă, o persoană putând întruni criteriile de apartenență în grade variate și cu o posibilă dinamică, la mai multe comunități etnoculturale.

Cultură minoritară și relații interculturale

Pentru clarificarea unor concepte-cheie utilizate frecvent în analiza relațiilor interculturale dar și pentru argumentarea opțiunii pe care o considerăm dezirabilă, vom relua sintetic un model bazat pe o analogie între relațiile intergrupuri și un model al relațiilor interpersonale (Rus, 2002). Susținem astfel viziunea unei societăți interculturale, o societate care acordă egală importanță și atenție în politicile publice atât dezvoltării identităților culturale specifice, cât și comunicării interculturale. La baza acestei perspective se află ipoteza că identitatea și comunicarea nu reprezintă extremități opuse ale unui continuum ci două variabile independente, ce permit o înțelegere mai adecvată a relațiilor dintre grupurile care conviețuiesc într-o societate multiculturală.

Vom pleca în această argumentare de la o teorie a distanței interpersonale elaborată de Kalman J. Kaplan și denumită TILT (Teaching individuals to live together), respectiv de la modelul de analiză a strategiilor de aculturație ale imigranților propus de J. W. Berry.

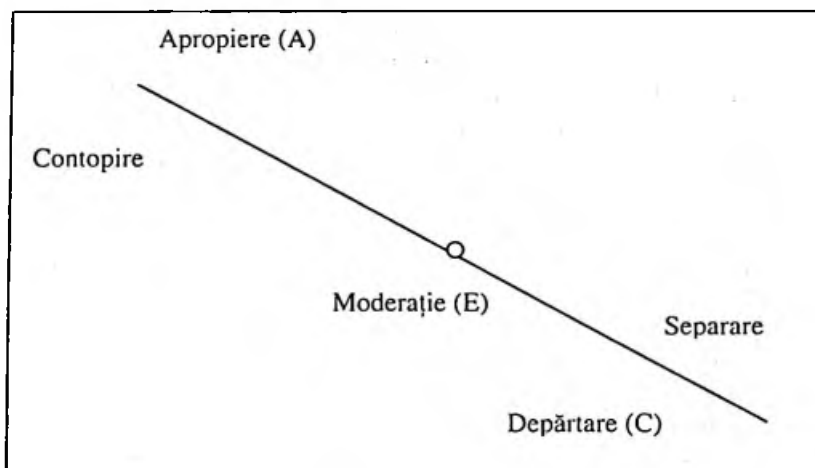

Figura nr. 1.

Teoria TILT a fost elaborată de Kaplan ca urmare a criticii perspectivei dominante unidimensionale asupra distanței interpersonale.

Modelul unidimensional al distanței presupune un continuum pe o axă ce are la o extremitate contopirea cu celălalt, iar la cealaltă separarea totală. Extremitatea caracterizată prin apropiere, oferă maximum de intimitate, dar presupune pericolul pierderii conștiinței sinelui. Extremitatea ce reprezintă îndepărtarea, oferă spațiu pentru afirmarea sinelui, dar presupune singurătate și izolare. Intre cele două extremități reciproc exclusive se situează un punct median ce permite un grad mediu de intimitate și de afirmare a sinelui. (Vezi Figura nr. 1.)

Criticând acest model, Kaplan propune o viziune bidimensională a distanței interpersonale, considerând că acest concept conține două dimensiuni distincte: distanța față de celălalt și distanța față de sine. Prima dimensiune este pusă în legătură cu conceptul de „atașament”, înțeles ca reprezentând capacitatea de a relaționa cu ceilalți, spre exemplu, capacitatea de a învinde mâna pentru a primi sau a da ajutor. Cea de-a doua dimensiune este asociată conceptului de „individuație”, înțeles ca un construct intrapersonal legat de capacitatea de a se diferenția de ceilalți. (Vezi Figura nr. 2.)

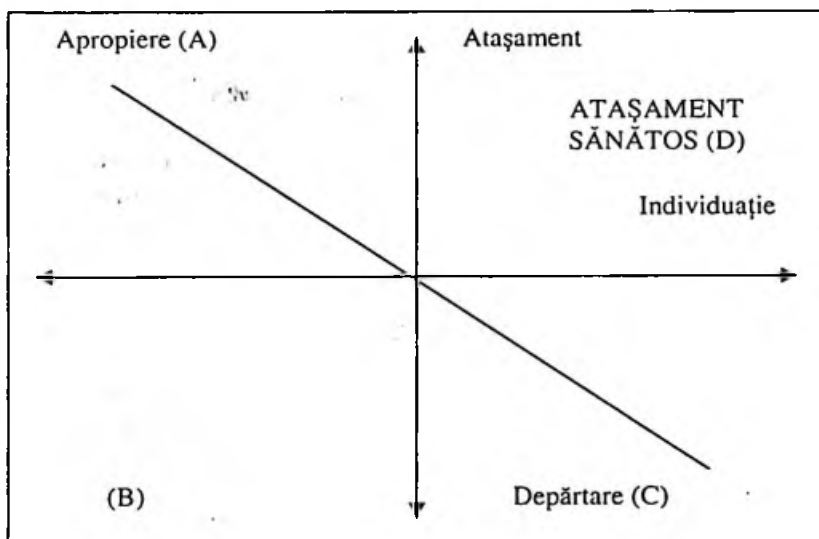

Figura nr. 2.

Modelul TILT suprapune peste viziunea tradițională, unidimensională, o viziune bidimensională a distanței interpersonale, eliminând astfel și ambiguitățile din definiția termenilor de „apropiere” și „îndepărtare” interpersonală. Astfel, dacă modelul tradițional presupune o relație de proporționalitate inversă între atașament și individualitate (cu cât atașamentul este mai puternic, individualitatea va fi mai redusă și reciproc), modelul bidimensional nu implică o astfel de relație, considerând cele două dimensiuni ca fiind independente.

În acest spațiu bidimensional rezultă patru poziții ce includ cele două extremități ale modelului unidimensional dar și două poziții ce nu sunt puse în evidență de modelul anterior. Astfel, acest model definește distanța interpersonală sănătoasă, nu printr-un nivel mediu de individualitate și de atașament, ci ca un echilibru între cele două dimensiuni, echilibru corespunzător poziției D din figura de mai sus, caracterizată atât prin individualitate cât și prin atașament.

O altă componentă a modelului TILT, relevantă pentru discuția noastră, este legată de conceptele de „ziduri” și de „frontiere”¹. Zidurile se referă la barierele dintre persoane și au rolul de a-i menține pe ceilalți în afară, în timp ce frontierele se referă la conturul sinelui, având rolul de a marca diferențierea sinelui.

Prin analogie, zidurile pot fi asociate cu un bandaj, în timp ce frontierele corespund pielii de pe mână. Zidurile sunt legate de capacitatea de a se conecta, de a relaționa cu ceilalți, aceasta însemnând diferite poziții pe axa atașamentului: zidurile permeabile corespund unei capacități ridicate de relaționare, iar zidurile opace unei capacități reduse de relaționare. Frontierele, legate de capacitatea de diferențiere față de ceilalți, reprezintă puncte diferite pe axa individualității: frontiere puternice corespund unei capacități ridicate de diferențiere, iar frontiere slabe unei capacități reduse de diferențiere.

În fine, un alt set conceptual al modelului TILT la care facem referire este cel al nevoilor și temerilor de relaționale și de diferențiere. Și acestea sunt asociate modelului bidimensional descris mai sus. Astfel, atașamentul sănătos corespunde cadranelor în care individul

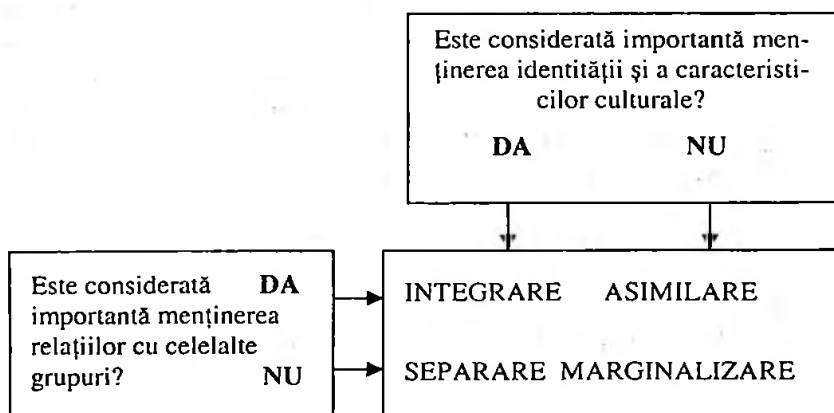
¹ Termenul original este „boundary”, dificultățile de traducere a acestuia în contextul nostru fiind identice cu cele descrise de Poutignat & Streiff-Fenart (1995) cu referire la conceptul utilizat de Barth în definiția conceptului de „ctnie”.

are atât nevoie de relaționare, cât și nevoie de diferențiere, celelalte trei cadrane corespunzând unor stări în care individul are cel puțin un tip de temere, fie de individuație, fie de atașament. Individul matur sănătos este cel capabil de a-și afirma cele două categorii de nevoi. Astfel, nevoia sa de atașament va determina apariția de ziduri permeabile, iar nevoia de individuație va duce la constituirea de frontiere puternice. Pe măsură ce individul se maturizează, zidurile vor fi înlocuite de frontiere. Astfel, menținând analogia cu bandajul, să ne gândim că, în cazul unei răni, bandajul (zidul) are rolul de a proteja zona în care pielea (frontiera) a fost distrusă. Pe măsură însă ce pielea se vindecă, bandajul își va pierde necesitatea. Situația în care, la un individ, zidurile sunt menținute în mod nenețesar, chiar și după ce frontierele au fost bine conturate, corespunde unei stări patologice, la fel cum tot unei stări patologice îi corespunde și situația menținerii la individul matur a unor frontiere slabe ale sinelui.

Dacă vom transfera modelul TILT de la nivel psihologic la nivel social, trecând de la distanța interpersonală la distanța socială între grupurile ce compun o societate dată, vom obține un model perfect compatibil cu perspectiva interculturală. Într-un astfel de model, individuația ar corespunde capacității grupului de a-și menține, afirma și dezvolta o identitate culturală proprie, iar atașamentul ar reprezenta echivalentul capacității de a relaționa cu celelalte grupuri, de a comunica și coopera. Prin analogie cu modelul TILT și pe baza argumentelor furnizate de acesta, se poate concluziona că o societate în care grupurile culturale ce o compun își afirmă propria identitate, găsind în același timp mecanisme de comunicare și cooperare, nu este doar posibilă, ci reprezintă chiar situația dezirabilă corespunzătoare unei societăți „sănătoase”.

Celălalt model care oferă, credem, un cadru conceptual adecvat analizei problematicei relațiilor interculturale în România este cel propus de John W. Berry pentru analiza strategiilor de aculturație ale imigranților. Berry consideră că membrii unui grup de imigranți trebuie să răspundă, afirmativ sau negativ, la două întrebări ce definesc raportarea lor la societatea majoritară: (1) Este importantă conservarea identității și a caracteristicilor culturale? și (2) Este important să se stabilească și să se mențină relații cu alte grupuri? Răspunsurile la aceste întrebări determină patru variante ce reprezintă poziția grupu-

lui imigrant: integrare, asimilarea, separare / segregare și marginalizare. Termenul de separare este utilizat pentru a desemna o dorință a grupului imigrant iar cel de segregare cu referire la presiunea grupului dominant. O serie de cercetări, realizate mai întâi în Canada și apoi în mai multe țări ale lumii, au confirmat validitatea modelului și au permis elaborarea unor instrumente de măsurare a poziției diferitelor grupuri în acest sistem.

Cele patru tipuri de aculturație, după Berry (1980)

Deși, fără îndoială, situația imigraților din țările occidentale este semnificativ diferită față de situația minorităților naționale și religioase din România, conceptele utilizate și modul lor de definire sunt în măsură să faciliteze înțelegerea situației din țara noastră. Astfel, în context românesc, vom utiliza aceste concepte cu referire, pe de o parte la atitudinile predominante ale membrilor grupurilor minoritare (etnice sau religioase) dar și, pe de altă parte, cu referire la atitudinile dominante ale grupului majoritar față de minoritățile respective. Mai mult, dacă vom rearanja schema propusă de Berry, fără a-i afecta conținutul, vom obține o reprezentare analoagă modelului bidimensional al lui Kaplan. (Figura nr. 3.)

Această analogie nu face decât să reconfirme validitatea opțiunii interculturale. Astfel, integrarea ar reprezenta echivalentul la nivel

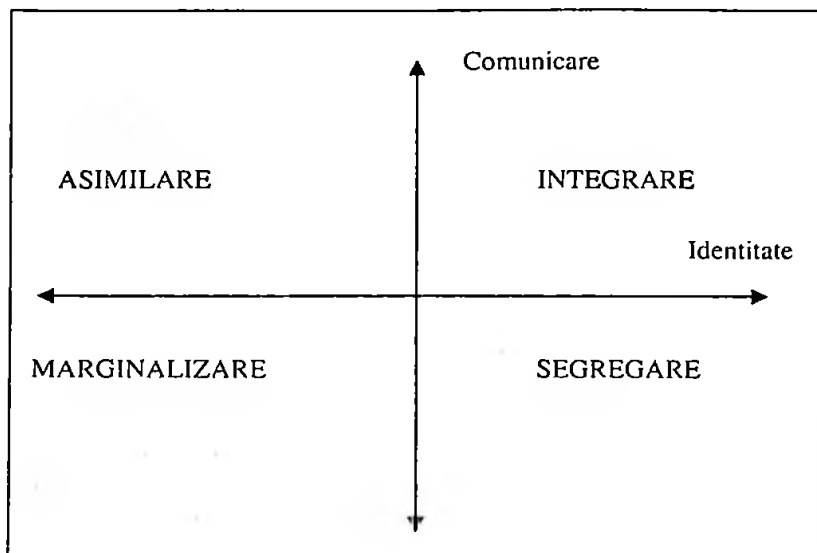

Figura nr. 3.

social al atașamentului sănătos, aceasta fiind starea în care tendințele spre comunicare interculturală, dar și spre menținerea identității culturale, se manifestă pozitiv. Utilizând conceptele modelului TILT putem spune că în cazul integrării avem prezența nevoii de relaționare și a nevoii de diferențiere și absența temerii de relaționare și a temerii de diferențiere. Alături de argumentarea integrării ca și caracteristică definitorie a unei „societăți sănătoase” modelul rezultat clarifică raporturile dintre integrare și asimilare, concepte deseori confundate, motiv pentru care unii autori preferă, pentru a preciza distincția, utilizarea unor concepte de genul „integrare pluralistă” sau „integrare non-asimilaționistă”. Termenul „integrare” are, conform celor de mai sus, o conotație legată de acceptarea grupului minoritar ca parte integrantă a societății dar și o conotație legată de crearea unui spațiu la nivelul societății pentru grupul respectiv *in integrum*, deci fără pierderea identității proprii.

Cele două modele propuse, adaptarea modelului TILT la relațiile dintre grupurile sociale ce compun o societate dată și, respectiv,

adaptarea modelului aculturației propus de Berry la situația minorităților naționale, se dovedesc așadar nu doar compatibile ci chiar convergente. Ambele aduc argumente pentru ideea că o societate interculturală este nu doar dezirabilă ci și posibilă: deschiderea spre comunicarea cu celălalt nu reprezintă în sine o amenințare la adresa identității grupurilor, iar menținerea și afirmarea unor identități specifice nu implică în mod necesar riscuri pentru coeziunea și stabilitatea societății.

Putem deci conchide că pentru a avea în același timp respectul drepturilor individuale și o „societate sănătoasă” este esențială recunoașterea și susținerea diversității, promovarea comunicării interculturale și construirea unui sentiment de apartenență comună. Mai mult însă, este fundamentală asigurarea și promovarea prin politici publice adecvate a unor relații egalitare între diferitele comunități. Nu este acceptabilă ideea că tratând pe toată lumea la fel se asigură egalitatea și echitatea. Nu este suficientă nici implementarea unor politici publice care să se focalizeze pe asigurarea de șanse egale membrilor diferitelor grupuri, eventual prin sprijin suplimentar, ci este necesar să se aibă în vedere egalitatea la nivel de raporturi sociale, de exercitare a drepturilor și de acces la resurse materiale și simbolice.

Una dintre consecințele fundamentale ce rezultă din această analiză este indezirabilitatea asimilării. Mai mult chiar, din perspectiva modelului propus este categoric respinsă ideea condiționării stabilității și echilibrului social de renunțarea din partea minorităților la manifestarea identității proprii, la o viață culturală internă specifică.

Astfel, menținerea și dezvoltarea unei vieți culturale a comunităților minoritare nu numai că nu amenință în sine în nici un fel echilibrul social, ci reprezintă o condiție pentru asigurarea unui adevărat echilibru, a unei vieți sociale „sănătoase”.

Participare civică și susținerea diversității

Pe aceste baze putem aborda una dintre problemele evidențiate de cercetările realizate de Fundația Diaspora și de analiza datelor demografice: scăderea periculoasă a numărului de membri ai unor minorități naționale din Banat și totodată tendința de diminuare a implicării în viața culturală și politică a comunității, respectiv de

pierdere a unor caracteristici culturale importante cum ar fi utilizarea limbii. Este într-adevăr o problemă de mare gravitate a cărei realitate nu poate fi contestată și în legătură cu care este nevoie de acțiune comună a majoritarilor și minoritarilor, precum și de angajarea instituțiilor publice în demersul de asigurare a condițiilor pentru menținerea diversității culturale a Banatului.

Insistăm asupra faptului că menținerea unor comunități minoritare cu o viață culturală și socială dinamică, ancorate în reperele simbolice ale trecutului dar în consens cu realitatea societății actuale, nu este nici doar în beneficiul minoritarilor și nu presupune doar responsabilizarea acestora, ci a întregii elite și societăți civile. Dincolo de aspectele principiale, o serie de avantaje pragmatice pot fi puse în evidență.

În primul rând, așa cum rezultă din mai multe studii, inclusiv cercetările Fundației Diaspora și cele coordonate de Alin Gavreliuc, caracterul multicultural este un reper esențial al identității bănățene și reprezintă un factor principal care face ca aceasta să se definească în contextul regiunilor României ca o identitate categoric pozitivă. O identitate pozitivă are, după cum o confirmă psihologia socială, un efect benefic atât la nivel individual, cât și la nivel de grup, făcând indivizii care se asociază cu aceasta să aibă un nivel mai ridicat de satisfacție, respectiv făcând grupul apreciat și atrăgător pentru cei din exterior. Dacă realitatea anilor următori va contrazice această imagine a unui Banat multicultural, ori dacă vom asista la o restructurare radicală a multiculturalismului bănățean, acest lucru va afecta fără îndoială identitatea Banatului ca regiune și va restrânge un important potențial simbolic ce a fost de altfel relativ bine valorificat în plan social, economic și cultural în ultimele decenii.

Și alte argumente de ordin pragmatic pot fi formulate. Spre exemplu, cercetări recente asupra migrației românilor în Occident arată că cetățenii, indiferent de apartenența etnică, ce provin din regiuni multiculturale au o rată de reușită semnificativ mai ridicată decât cei ce provin din zone monoculturale sau cu o conștientizare mai redusă a diversității culturale. Nu nivelul de dezvoltare economică a zonei de origine este determinant (proveniența din zone sărace, deci nevoia mai mare de a emigra și avantajele relative ale emigrației, nici proveniența din zone mai dezvoltate, deci o anumită familiarizare cu

un mod de viață mai apropiat de cel din țările de destinație) ci caracterul multicultural al zonei de origine. Nu trebuie uitat de asemenea avantajul multilingvistului: o regiune ce oferă forță de muncă cunoscutoare a unor limbi oficiale ale Uniunii Europene, cum sunt limbile mai multor minorități din Banat, are fără îndoială un avantaj competitiv ce favorizează investițiile și relațiile economice. De altfel, caracterul multicultural și multilingvistul sunt menționate ca și puncte tari în analiza de potențial ce a stat la baza elaborării Planului de Dezvoltare Regională, deși din păcate procesul de formulare a acestuia nu a fost unul democratic și transparent.

Banatul are deja experiența pierderii unor comunități importante, din punct de vedere numeric și economic, dar mai ales din punct de vedere simbolic: germanii și evreii. Reacția, atât la nivelul elitelor, cât și la nivelul maselor, indiferent dacă își au sau nu originea în regiune, față de această diminuare a caracterului multicultural al Banatului a fost una de regret. Ne aflăm acum în fața riscului ca și alte comunități minoritare să ajungă în situația de a nu-și mai putea reproduce și continua o viață socio-culturală specifică. Două comunități a căror prezență are o situație în zona centrală a reprezentărilor sociale ale Banatului, aflate în această situație sunt sârbii și maghiarii.

Afirmarea mai recentă în spațiul public a altor comunități culturale decât cele ce au marcat în mod tradițional identitatea bănățeană, cum sunt românii, ucrainenii, sau, de ce nu?, italienii, nu face decât să contribuie la menținerea unei identități regionale pozitive cu specific multicultural, însă diminuarea prezenței altor comunități va avea, așa cum am arătat un impact negativ mai important.

Trei ar fi în opinia noastră aspectele problematice care necesită o reflecție serioasă și acțiune conjugată:

- asigurarea unei vieți culturale interne dinamice și de calitate și participarea personalităților culturale minoritare la un spațiu cultural comun,
- asigurarea participării minoritare în spațiul public, în politică și procesele de luare a deciziilor, precum și în acțiunile societății civile,
- asigurarea viitorului comunității prin susținerea unor instituții educative care să faciliteze reproducerea și dezvoltarea identității culturale și lingvistice.

Din păcate, în legătură cu toate trei problemele se constată o situație alarmantă, fără a exista politici publice satisfăcătoare sau demersuri coerente ale societății civile, minoritare sau majoritare care să propună soluții.

Două inițiative pozitive merită însă a fi semnalate, poate ca un punct de plecare spre un progres mai semnificativ în viitor. Prima dintre acestea o reprezintă ideea constituirii la nivelul județului Timiș a unui Grup Consultativ al Minorităților Naționale care să asigure posibilitatea ca minoritățile să-și poată face mai ușor auzită vocea în spațiul de dezbateră politică, în special în probleme ce le afectează în mod direct. Din păcate însă această inițiativă nu și-a găsit concretizarea până în prezent. Un al doilea exemplu, de data aceasta cu efecte vizibile în sens pozitiv, îl reprezintă Strategia Culturală a Județului Timiș. Elaborată în cadrul unui parteneriat al Institutului Intercultural cu Consiliul Județean Timiș și alte structuri publice, bazată pe un dialog deschis și pe implicarea activă a actorilor culturali și a specialiștilor din diferite domenii, strategia a reprezentat o premieră la nivel național și sud-est european, atât prin adoptarea ei, cât și prin metodologia participativă utilizată. În prezent, o altă premieră este în pregătire: dacă de cele mai multe ori strategiile rămân documente fără corespondent în realitate sau sunt implementate netransparent de autoritățile responsabile, strategia culturală a județului Timiș este supusă unui proces de evaluare. Rezultatele acestuia vor fi supuse dezbaterii publice și vor sta la baza strategiei ce va fi elaborată pentru anii următori.

Identitate regională și politici de regionalizare

O a doua temă evidențiată de cercetările menționate în introducere este cea a asigurării unei corespondențe între reprezentările sociale, care sunt puternic asociate cu o dimensiune regională, respectiv modul de organizare a spațiului social și de luare a deciziilor pentru administrarea acestuia, ce oferă regiunii doar un rol limitat, de vehicul pentru gestionarea unor fonduri europene. Astfel, regiunea Vest, nu doar că nu se suprapune peste teritoriul tradițional al Banatului, dar poate fi percepută ca un cadru artificial în care funcționea-

ză regulile europene, și nu reguli bazate pe decizii democratice luate de aleși legitimați prin votul cetățenilor regiunii.

Merită subliniată susținerea de care pare a se bucura, la nivelul elitelor și la nivelul ansamblului cetățenilor, o identitate regională pozitivă.

Considerăm că inițierea unei dezbateri publice ample privind constituirea regiunilor ca structuri administrative, în conformitate cu principiul european al subsidiarității, și gestionate de un Consiliu Regional ales prin vot direct de cetățeni este posibilă în prezent și poate fi un instrument important pentru stimularea unei dezvoltări durabile și echilibrate.

Având în vedere argumentele formulate mai sus, susținem de asemenea integrarea problematicii diversității etnoculturale în politicile publice elaborate la nivel local, județean și regional pe baza unui proces democratic, deschis și participativ pe modelul celui utilizat la elaborarea strategiei culturale a județului Timiș și implicând pe lângă organizațiile minorităților și diferite structuri relevante ale societății civile. Din păcate în prezent, nu numai că nu există politici adecvate gestionării la nivel județean și local a diversității culturale, dar, prin dependența organizațiilor minorităților de decizii luate de cele mai multe ori la București și pe fonduri gestionate de obicei centralizat la scară națională, se susține în fapt diminuarea implicării civice la nivel local și județean a organizațiilor minorităților naționale, pe măsura așteptărilor, așa cum rezultă spre exemplu din analizele preliminare ale implementării strategiei culturale a județului Timiș.

Nu trebuie uitată însă nici dimensiunea regională transfrontalieră: colaborarea la nivelul Euroregiunii DKMT. Având în vedere potențialul pe care îl reprezintă relativizarea relațiilor interetnice prin situația lor în context euroregional în sensul îmbunătățirii atitudinilor față de minorități și transferului de bune practici.

Ce poate face societatea civilă?

Implicarea societății civile, minoritare și majoritare, în demersul de susținere a diversității culturale în Banat are, fără îndoială, efecte benefice mai generale, stimulând, pe de o parte, coeziunea socială și relațiile interculturale pozitive la nivelul regiunii, și, pe de altă parte, relații de parteneriat între societatea civilă și autoritățile publice.

Un lucru important îl reprezintă în acest sens crearea unui cadru de dezbatere între specialiști, elite culturale și politice dar și cetățeni obișnuiți, membri ai comunităților și reprezentanți ai autorităților publice. Acțiunile organizate pe parcursul ultimilor zece ani de Fundația Diaspora sunt exemple pozitive în acest sens.

Este de asemenea necesară continuarea organizării de acțiuni care să implice tinerii în proiecte interculturale, cum sunt cele inițiate de Institutul Intercultural Timișoara.

Elitele culturale majoritare și minoritare pot de asemenea aduce o contribuție importantă prin continuarea afirmării unui spațiu cultural comun, cu o viață artistică și un cadru de dialog social și cultural care să reflecte în mod explicit și programatic diversitatea culturală a regiunii.

Un potențial benefic deosebit poate fi pus în valoare prin afirmarea unei noi viziuni asupra rolului patrimoniului cultural. Cui aparțin elementele semnificative ale patrimoniului cultural local și regional? Perspectiva care ar susține că fiecare comunitate are atașament și responsabilitate față de patrimoniul cultural propriu este, deși corespunzătoare unui reflex de gândire justificabil, fără îndoială limitativă și de altfel, inevitabil, este depășită de realitate, îndeosebi în regiuni ce au integrat dimensiunea multiculturalității ca un reper identitar fundamental cum este cazul Banatului. Așa cum s-a întâmplat în cazul Sinagogii din cetate, transformată în spațiu de expresie artistică la inițiativa unei structuri a societății civile, Societatea Filarmonică, ar trebui promovată o perspectivă care, recunoscând conexiunile patrimoniului timișorean, timișean și bănățean cu una sau mai multe comunități etnice, să favorizeze asumarea acestui patrimoniu, ca patrimoniu comun al întregii societăți. O reflecție aprofundată asupra acestei idei, cu potențial de replicare nu doar în alte zone din România ci și la nivel european, va fi propusă în cadrul unui atelier ce va fi organizat de Institutul Intercultural Timișoara sub egida Consiliului Europei, cu sprijinul autorităților locale și județene.

Referințe bibliografice

- Berry, J. W., 1980, *Acculturation as varieties of adaptation*. In A. Padilla (ed.), *Acculturation: Theory, models and some new findings*, 9-25. Boulder, CO: Westview.

- Berry, J. W., 1989, *Acculturation et adaptation psychologique*. In J. Retschitzky, M. Bossel-Lagos et P. Dasen (Eds) *La recherche interculturelle*. L'Harmattan.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., Dasen, P., 1992, *Cross-cultural psychology – Research and applications*. Cambridge University Press.
- Giordano, C., 1997, *Affiliation, Exclusion and the National State: „Ethnic Discourses” and Minorities in East Central Europe*. In H.-R. Wicker (ed.) *Rethinking Nationalism and Ethnicity*. Berg.
- Kaplan, K. J., 1988, *TILT: Teaching individuals to live together*. Transactional Analysis Journal, 18, 220-230.
- Kaplan, K. J., 1998, *TILT: Teaching individuals to live together*. Philadelphia: Brunner-Mazel.
- Kaplan, K. J., 2001, *TILT and Structural Pathology*. Transactional Analysis Journal Internet, vol 4.
- Kaplan, K. J., 1984, *A bidimensional distancing approach to transactional analysis: A suggested revision of the OK corra 1*. Transactional Analysis Journal, 15, 114-119.
- Mahler, M. S., Pine, F., Bergman, A., 1975, *La naissance psychologique de l'être humain*. Payot.
- Ogay, T., 2000, *De la compétence à la dynamique interculturelles. Des théories de la communication interculturelle à l'épreuve d'un échange de jeunes entre Suisse romande et alémanique*. Bern: Peter Lang
- Pougnat, Ph., Streiff-Fenart, J., 1995, *Théories de l'ethnicité*. Paris PUF
- Rus, C., 2002, *O perspectivă psihosociologică asupra relațiilor interculturale în România*, in R. Poledna, F. Ruegg, C. Rus, *Interculturalitate. Cercetări și perspective românești*. Presa Universitară Clujeană
- Taylor, C., 1992, *Multiculturalism and „The Politics of Recognition”*. Princeton University Press.
- Wieviorka, M. (ed.), 1996, *Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat*, La Découverte, Paris
- *** Documente, rapoarte etc. disponibile la secțiunea privind „Dialogul intercultural și prevenirea conflictelor” pe site-ul Consiliului Europei: www.coe.int

Mass-media și imaginea „celuilalt etnic“

Dr. Mariana Cernicova, Universitatea Tibiscus Timișoara

Mass-media reprezintă, în societatea informațională, unul dintre cele mai importante vehicule ale imaginilor în societate, substituind, în bună măsură, funcțiile pe care le au literatura și artele în această privință. Presei i se atribuie puteri aproape magice, reproșându-i-se, uneori cu prea mare vehemență, „rateurile” sociale. Reproșurile, ca și argumentele în favoarea presei, se datorează diferențelor de rol pe care gazetarii și patronii media le dau produsului mediatic: în timp ce criticii se referă la avalanșa de produse media de tip senzaționalist, lipsite de valoare etică sau educativă, uneori chiar lipsite de valoare informativă, apărătorii invocă faptul că presa este oglinda realității, cu bunele și relele ei, că presa își propune să fie un gardian al democrației și că, indiferent de critici sau laude, rămâne principala arenă a dezbaterilor publice.

Pentru presa românească actuală, provocările sunt multiple: pe de o parte, succesul comercial rapid, de care depinde capacitatea presei de a se dezvolta, face concesie senzaționalismului, gustului îndoielnic, cerințelor unui public consumator de divertisment mai degrabă decât de informație, pe de altă, așteptările sociale sunt ca presa în democrație să-și îndeplinească rolul de arenă a dezbaterilor, de prezentare a lucrurilor necunoscute anterior, să recupereze memorie și demnitate pentru un spațiu menținut în izolare mediatică mai bine de o jumătate de secol.

Dacă rolul presei, măcar parțial, este de a crea spațiul dezbaterii în care se definesc statusuri și roluri sociale, se ciocnesc idei și se

cristalizează opinii dominante, se pune problema în ce măsură mass-media din România reușește să gestioneze dificila problemă a imagini societății despre sine și despre grupurile care o constituie.

Constatarea directoarei Institutului „Media Diversity” din Londra, Milica Pesic, este pesimistă: „Regional media outlets frequently include almost no information to help their audience understand the rights, traditions and needs of the different minority groups living among them (...). With few exceptions, the media still advance the notion that difference signifies inferiority, that minority groups pose a threat to the nation and do not deserve equal rights or treatment”. (*Reporting Diversity Manual*, Londra, 2002, p. 13). Pentru cazul României, afirmația este adevărată mai ales în ceea ce privește presa națională. O recentă analiză media privind *Imaginea minorităților în presa scrisă națională și locală* (august 2006, publicată pe www.mma.ro) realizată de Agenția pentru Monitorizarea Presei și Centrul Român pentru Jurnalism de Investigație, arată și frecvența articolelor dedicate subiectului, și stereotipurile negativ-discriminante pe care presa românească le vehiculează încă, în pofida eforturilor pe care legiuitorii le fac să preîntâmpine măcar limbajul prejudiciant, dacă nu și atitudinile de discriminare, cel puțin în situațiile în care grupul minoritar este din etnia romă. O altă constatare se referă la asimetria dintre presa națională și cea locală în ceea ce privește frecvența articolelor care se referă la minorități etnice, ca să restrângem domeniul extrem de vast și de greu de cuprins al alterității.

Presa din zonele cu grupuri minoritare mai numeroase tinde să se refere mai des la acestea, spre deosebire de presa națională, care apelează la tematica privind minoritățile îndeosebi în două situații: când grupurile minoritare își valorifică mesajul pe tărâmul politic-civic sau când evenimentele culturale, sociale, de natură legală din interiorul unui grup minoritar este ieșit din comun și contrastează puternic cu reflexele, tradițiile, mentalitatea populației majoritare.

Banatul, pentru a veni într-un spațiu cunoscut și promovat atât în România, cât și pe arena internațională drept regiune cu pronunțată diversitate culturală, în care diferitele comunități etnice sunt în bune relații și se bucură de un nivel înalt de dezvoltare economică (vezi, de pildă, materialele promoționale ale Consiliului Județean Timiș și Primăriei Timișoara, dar și cele redactate pe tematică sub

egida Institutului Intercultural Timișoara) reprezintă un caz demn de analizat și din perspectiva presei care dă (sau nu) expresie societății plurale, deschise și tolerante.

Din păcate, studiile arată fără dubiu că mitul Banatului plural nu este acoperit de cunoaștere. Când se vorbește despre societatea plurală, sunt invocate cifrele statistice, care indică existența a 19 grupuri etnice tradiționale (de dimensiuni diferite). Se vorbește despre instituțiile-suport pentru păstrarea identității etnice: bisericile, școlile (cu cele 3 licee în limbile maghiară, sârbă și germană, clasa pentru învățători în romanes, dar și cu secția germană de la Politehnica din Timișoara sau secțiile ce formează profesori de sârbă la Universitatea de Vest), teatrele (în limbile maghiară și germană), ansamblurile folclorice susținute prin fonduri publice. În sfârșit, sunt invocate, cu mândrie, buletinul minorităților și emisiunile pentru minorități de la TVR Timișoara precum și emisiunile în 9 limbi minoritare la Radio Timișoara (atât pe unde medii cât și în FM). Aceștia li se adaugă ziarele în limbile minorităților naționale, dintre care cele în limbile germană, sârbă și bulgară sunt rezultate ale susținerii financiare publice, prin intermediul Consiliului Național al Minorităților, iar cele două de limbă maghiară rezistă pe piață prin efort editorial și de distribuție ca produse ale unor instituții comerciale. Merită notat că tentativa echipei ziarului german local din Timișoara de a părăsi zona subvenției guvernamentale și de a intra pe piața liberă s-a soldat cu eșec financiar. De aceea Banatul mediatic german se regăsește ca supliment săptămânal (inclusiv cu pagina sa în grai șvăbesc) în corpul cotidianului național editat în limba germană.

Cele prezentate sunt eforturi de autoreprezentare ale minorităților etnice în fața propriului public. Meritul lor, în raport cu majoritatea românească, este aceea de a păstra obișnuința publicului local cu diversitatea, cu titlurile în mai multe limbi. Ele „vizualizează” existența celuilalt etnic în societatea bănățeană, dar nu deservește decât publicul în limba căruia sunt furnizate, fără a intra în dialog cu majoritatea și, mai ales, fără a contribui la crearea, în rândul majorității, a unor imagini privind identitatea, aspirațiile, tradițiile, evoluțiile grupurilor minoritare. Pentru a încheia această incursiune rapidă în orizontul presei minoritare, trebuie spus că și spațiul virtual dă, deja, semnul acestei pluralități, prin două proiecte notabile: cel al Asocia-

ției Rastko, de a reflecta Banatul multicultural pe internet (www.banaterre.eu, www.littera.eu) și cel al jurnalistului Siegfried Thiel, de a furniza știri bănățene în limba germană (www.zoro.ro).

Cum se comportă, însă, presa în limba majorității? Tratarea este inegală. Ziarul *Timișoara*, de pildă, din rațiuni de alegere politică, oferă câte o pagină pe săptămână principalelor minorități din Banat, sperând să fie identificat drept ziar promotor al democrației și pluralismului. Trustul de presă *Agenda*, cu echipe redacționale mixte (de departe sunt cele mai diversificate din punctul de vedere al apartenenței etnice a ziariștilor, unii dintre ei personalități în cultura minoritară, cum sunt scriitorul Dušan Baški, scriitoarea Maria Pongrácz sau istoricul artelor János Szekernyés) manifestă o mai mare sensibilitate față de sărbătorile, tradițiile sau evenimentele din grupurile minoritare, oferind un spațiu relativ mai generos acestora. Celălalte publicații, însă, sunt prizonierele mentalității potrivit căreia a discuta despre alteritate înseamnă, automat, a discuta despre conflict, despre tensiune, despre dificultăți care ar umbri imaginea idilică a Banatului multicultural, multiethnic, multireligios și tolerant.

Tema diferenței este abordată cu mare timiditate. La începutul anilor 1990, când se punea problema redefinirii identității societății românești în democrație, când presa era tratată preponderent ca element de construcție a acestei identități, încă prezența minorităților a fost tratată cu mai mare intensitate și frecvență. La începutul secolului XXI, însă, trec săptămâni la rând fără ca presa bănățeană majoritară să facă vreo referire la aceste minorități sau să considere că indicarea etniei, a tradițiilor, a moștenirii culturale este neapărat relevantă, chiar dacă, așa cum constata L.M. Iacob, „surprinderea coexistenței minoritarilor etnici cu românii este un fapt inevitabil” (în *Minoritari, marginali, excluși*, volum coordonat de Adrian Neculau și Gilles Ferreol, Polirom 1996, p. 49).

De unde provine această indiferență privind tematica minoritară? Parțial, din reflexul de a considera că a discuta despre temă alimentează, necesarmente, tensiuni. Parțial, din tendința media de a servi, cu preponderență, majoritatea publicului, de a-i oferi acestuia produsele cu grad înalt de consum. Teoria „spiralei tăcerii” dezvoltată atât de convingător de E. Noelle-Neumann chiar asta demonstrează: că ceea ce nu se află în „main stream” rămâne în afara vizo-

rului presei, jurnaliștii devenind, deliberat sau involuntar, filtre informaționale puternice (Doru Pop, *Mass-media și democrația*, Polirom, 2001, p. 36). Tot atât de adevărat este faptul că între valorile celor care dețin și controlează presa, valorile jurnaliștilor și valorile societății sunt diferențe semnificative (David Randall, *Jurnalistul universal*, Polirom, 1998, p. 21-24). Chiar atunci când jurnaliștii propun subiecte ce nu reflectă evenimentele majorității, conducerile ziarelor restrâng spațiul editorial, dacă îl oferă în cele din urmă, și limitează posibilitatea construirii unor imagini nestereotipe ale minorităților, după cum am constatat din experiența personală, în cei 16 ani de presă în Banat.

În sfârșit, fără ca acesta să fie și cel mai puțin lipsit de importanță amănunt, imaginea minorităților în presa locală este lipsită de fundamentul mandatului comunicațional, în sensul definit de Andrei Soiciu (*Comunicarea politică: Cum se vând idei și oameni*, Humanitas, 2000, p. 105-113). Grupurile minoritare însele desfășoară doar arareori campanii de comunicare cu majoritatea, oferind presei de limbă română cel mult mandate tematice pentru un eveniment, sub forma anunțului sau al comunicatului, rareori încercând să includă și mandate de imagine sau de notorietate.

Sunt soluții ca discursurile paralele, barierele de limbă și stereotipurile culturale să fie depășite, pentru ca presa bănățeană, cel puțin, să reprezinte o arenă reală de dezbateri, un factor coagulant pentru grupurile etnic diferite, care să aibă referințe comune și să împărtășească un orizont referențial comun? În contextul cooperării euroregionale transfrontaliere Dunăre-Criș-Mureș-Tisa este posibil să asistăm la o revigorare a identității plurale a spațiului. Grație acestei cooperări, printr-un program PHARE-CBC există deja un produs media multicultural, **Pe undele Europei**, difuzat în România de Radio Timișoara, în limbile dominante din zonă, realizat în cooperare cu redactori din țările de contact (Ungaria, România, Serbia). Pe rol se află un proiect și mai ambițios, de creare a unei Agenții Euroregionale de Știri (proiect lansat din Ungaria), care să ofere informații instrumentale relevante pentru pulsiunea zonei, să reflecte și aspirațiile minorităților (care sunt majorități dincolo de frontieră), și interesele diferitelor grupuri, și suportul de autoreprezentare. Varianta testată a buletinului regional de știri este deja disponibilă pe site-ul

oficial www.dkmt.hu, dar și pe www.triplexregio.net. Interesul regional, abordat pragmatic, european, lipsit de inhibiții, poate fi promotorul unui alt tip de media și ar putea răspunde **Pledoariei pentru Intercultural** (Institutul Intercultural Timișoara, 1998), lansată de Antonio Perotti ca model recomandat de Consiliul Europei, în care etnocentrismul rămâne de domeniul trecutului.

Bibliografie

Cernicova, Mariana, Ghinea, Anca, Local administration – an important playground for ethnic minorities in Romania, în *National Minorities in South-East Europe*, Zagreb, 2002, p. 7-21.

Neculau, Adrian, Ferréol, Gilles (coordonatori), *Minoritari, marginali, excluși*, Iași, Polirom, 1996.

Perotti, Antonio, *Pledoarie pentru Intercultural*, Institutul Intercultural Timișoara, 1998.

Pop, Doru, *Mass-media și democrația*, Iași, Polirom, 2001.

Randall, David, *Jurnalul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*, Iași, Polirom, 1998.

Stoiciu, Andrei, *Comunicarea politică: Cum se vând idei și oameni*, București, Humanitas, 2000.

Tuller, David, *Reporting Diversity Manual*, Londra, 2002.

*** *Imaginea minorităților în presa scrisă națională și locală*, august 2006, www.mma.ro

Surse electronice

www.banaterra.eu

www.dkmt.hu

www.literra.eu

www.mma.ro

www.zoro.ro

Identitatea bănăţeană și etnoregionalismul

Dr. Bakk Miklós, Universitatea Babeş-Bolyai Cluj

În prezentarea foarte sugestivă a lui Alin Gavreliuc „*Reprezentări sociale identitare, capital social și norme implicite în Banatul contemporan*” găsim o analiză sociologică la o percepție cotidiană în Banat: diferența, discursiv clar manifestată, față de „centru” dar chiar și față de alte „regiuni”. Mai mult, investigațiile prezentate par a demonstra că există o „identitate bănăţeană”, regională care transcende cea etnică.

Acceptând, ca politolog, acest diagnostic, pot formula două întrebări: 1. Această identitate bănăţeană surprinsă, se pare, în ambele dimensiuni identitare (și în cel autoapreciativ al in-group-ului și în cel de separare față de out-group-uri, față de „ceilalți” cu caracterizările depreciative, interpretabile foarte bine după schema noțională a lui Koselleck bazată pe concepte asimetrice), are șansa să se articuleze și politic? 2. Dacă există frustrări regionale cum poate fi găsită o soluție politică drept „remediu” și ca posibilitate de valorificare a capitalului social regional?

În ce privește prima întrebare, cred că un potențial politic activ nu poate fi identificat numai prin metode de cercetare specifice investigației opiniei publice. Șansele unor alternative politice cu capacitate de autoorganizare nu pot fi surprinse numai sociologic, apariția unor elite care la un moment dat pot deveni întreprinzători politici eficace, depinde de foarte multe momente și condiții actuale, o condiție foarte importantă fiind background-ul instituțional al acestor elite, adică siguranța „refugiului” instituțional pentru cazul în care întreprinderea eșuează.

În privința celeilalte întrebări, Alin Gavreliuc schițează un răspuns, citez: „Apreciem că depășirea ansamblului de simptome potențial primejdioase evocate mai sus se poate realiza prin schimbarea formulei ideologice a raportării »centrului« la realitățile locale și provinciale, potrivit unei *ideologii policentrice*, care să nu mai postuleze hegemonic și să regularizeze administrativ într-o manieră uniformizantă »calea de urmat« – un asemenea proces s-a dovedit deja pierzător –, ci să încurajeze comunitățile ca pe baza moștenirii lor culturale să se identifice și să se angajeze, conform nevoilor specifice, pe drumul propriu. Rolul »centrului« ar putea deveni – dintr-unul autoritar – unul de *moderator* al dialogului intercomunitar, asigurând un cadru al cooperării și al proiectelor comune necesare la nivelul întregii societăți românești.”

Cred că un asemenea „centru” nu se poate constitui; este o iluzie frumoasă care, însă, ne-ar putea amăgi. De ce? Răspunsul sugerează că nu structura administrativă trebuie schimbată ci „ideologia” centrului. Însă structurile decizionale publice nu pot fi schimbate dacă nu se schimbă structura instituțională a reprezentării, dacă nu se reformează, în final, structura de drept public al statului român și, adiacent, structura administrativă.

În acest punct aș reveni la prima întrebare, la importanța unei identități bănățene care se manifestă clar și politic. O mișcare politică care are ca subiecți colectivități locale-regionale, mai precis, care țin cont de identitățile comunitar-teritoriale, preexistente exercițiului politic prin democrația locală (care se exprimă cultural, lingvistic sau numai prin obiceiuri și printr-o relație specifică dintre individ și ținut), are putea avea un rol imens în schimbarea, descentralizarea structurii de decizie publică a statului român. O mișcarea regională ar putea aduce o corecție bună a modelului partitocratic al administrației de stat care se construiește în mare parte pe un compromis între interesele elitelor de partid.

Dacă am dori să imaginăm regionalismul în România, atât ca model, cât și ca proces politic care schimbă omogenitatea administrativă a statului român, ar trebui să avem în vedere un regionalism asimetric. Un asemenea regionalism au cunoscut state ca Italia sau Spania, asimetria în cazul lor fiind o acomodare lungă dintre un demers de regionalizare al centrului statal, deci un demers „de sus în

jos”, cu regionalismul sau etnoregionalismul ca mișcare politică a unor ținuturi cu identități specifice (Tirolul de Sud în Italia, Catalonia sau Țara Bascilor în Spania). În România un demers „de sus în jos” va putea fi inițiat de elitele de partide după ce România va deveni membru al UE și se va cere insistent un alt mod de redistribuire a resurselor, iar cel „de jos în sus” va fi o revendicare formulată, eventual, de diferitele mișcări regionaliste.

Nu știm dacă asemenea mișcări, care au existat în multe state europene, când și cum se pot și se vor naște în România, dar o eventuală mișcare bănățeană ar avea un rol specific. În ce sens? Singura mișcare care pare a primi un contur la ora actuală este cea din Secuime. Această mișcare, în singurătatea ei, întărește însă antagonismul dintre neutralitatea fictivă a statului român (care în discursul intelectual public este multicultural) și „etnicitatea” supărătoare, recurentă și mereu reînnoită a revendicărilor maghiare din Secuime. Acest fals antagonism blochează discursul politic pe tema regiunilor cu autonomie politico-administrativă, dar blocajul ar dispărea imediat dacă ar apărea, de exemplu, și o altă mișcare regională, de această dată „transetnică”, cum ar putea fi cea a bănățenilor. Două mișcări regionale, cu caracter diferit și totuși cu o presiune convergentă asupra sistemului politic ar putea duce mai repede la concluzia politică că regionalismul vizează o Românie nouă care se definește ca o sumă sau un contract al comunităților.

Revenind la prima mea întrebare – dacă identitate bănățeană surprinsă are șansa să se articuleze și politic – mai trebuie constatat că micșorarea distanțelor etnice în spațiul identitar bănățean față de distanțele cu „celălalt” regional nu este, totuși, un fapt foarte clar. Există și în această „transetnicitate” bănățeană momente asimetrice, defavorizante pentru minorități, cum s-a văzut clar din analiza prezentată cu titlul „Elita politică, imaginea celuilalt și relațiile interetnice” de dr. Bodó Barna și Schwarz Katalin. Concluzia investigației lor ar putea fi și aceea că elitele politice ale partidelor ar putea „dejuca” concurența politică a unei mișcări identitare bănățene în baza acestor asimetrii. Oricum, prevalența politicului nu poate fi desconsiderată în nici o problemă social-identitară.

Imaginea localității ca mijloc de comunicare

Drd. Fórika Éva, Universitatea de Vest Timișoara

Elita locală – politică, culturală și economică – din județul Timiș apreciază coabitarea multiethnică, ca fiind benefică pentru dezvoltarea regiunii Banat, chiar un motiv pentru care Banatul a ajuns să fie considerat „fruncea” – aflăm din rezultatele cercetării realizate de Fundația Diaspora, privind modul cum elita locală relaționează diversitatea culturală și relațiile interetnice.¹

Nenumărate sondaje de opinie reflectă o mai mare acceptare a alterității în regiunea Banatului istoric decât în celelalte zone ale României, o mai mare încredere în persoanele de alte etnii, cu care conviețuiesc de secole. Unele dintre acestea au fost prezentate la acest colocviu.² Este evident deci, că respectul față de alteritate, cel puțin față de cea etnică, se regăsește în mentalul colectiv tradițional din Banat. Aceleași surse relevă că identitatea regională prevalează față de identitatea etnică în această regiune, pe când în celelalte zone ale României, identitatea etnică este mai puternică.

Doresc să supun atenției imaginea spațiului public timișorean, urmărind reflectarea în acesta a identității regionale, inclusiv a respectului pentru tradiționala coabitare bănățeană.

¹ A se vedea supra, Dr. Bodó Barna, Schwarz Katalin, *Elita locală, imaginea celuilalt și relațiile interetnice*

² A se vedea supra, Gavreliuc, Alin, *Reprezentări sociale identitare, capital social și norme implicite în Banatul contemporan*

Să ne imaginăm un turist străin, vorbitor de limbă engleză, care sosește în „capitala” Banatului, „fruncea” României, despre care a aflat că este o regiune în care conviețuiesc de secole diverse etnii. Dacă ar veni cu autoturismul, la oricare „poartă” rutieră a Timișoarei, ar vedea inscripția „Timișoara”. În gara principală, Gara de Nord, l-ar întâmpina simpla „Timișoara Nord”. Dacă ar sosi cu avionul, pe lângă denumirea oficială a orașului, ar vedea câteva inscripții în limba engleză și italiană. Efectuând un tur al orașului, ar vedea fluturând steaguri ale României și Uniunii Europene pe instituțiile publice, și aceleași steaguri însoțite în principal de drapele italiene și germane în fața clădirilor principale ale investițiilor din ultimul deceniu. În centrul istoric ar putea admira clădirile monumentale, dar nu sunt indicii care i-ar putea indica epoca construirii lor, arhitectul, destinația lor de-a lungul timpului. Dacă ar găsi „info-chioșcurile” amplasate de Primăria Municipiului Timișoara în câteva locuri intens circulate, ar putea afla în limba engleză câteva date despre oraș, instituții publice. Dacă ar identifica astfel clădirea Primăriei, și dacă ar avea curiozitatea să urce la etajul I al acesteia, ar găsi primul semn care i-ar confirma în mod indirect că se află în regiunea vestită despre multiculturalitatea sa. Aceasta dacă sesizează că printre numele primarilor, secretarilor și arhitecților șefi ai orașului din vremuri mai îndepărtate se află și unele germane, maghiare, evreiești. În plimbarea sa din centrul istoric al urbei ar putea auzi o informare despre istoricul orașului, dacă ar înțelege limba română. Ar putea întâlni aleatoriu plăci comemorative biligve sau multilingve, amplasate de diverse organizații neguvernamentale. Poate că ar găsi printre arborii seculari din fața Castelului Huniazilor, stâlpul care evocă faptul că Timișoara a fost primul oraș din Europa, dotat cu iluminat public electric. Această informație i-ar fi disponibilă în limbile română, engleză, franceză. Mai apoi, dacă ar intra și în clădirea centrală a poștei, ar putea avea impresia că serviciu poștal există pe aceste meleaguri doar din 1919. Cam ciudat, s-ar putea gândi: un oraș electrificat din 1884 să nu aibă serviciu poștal decât peste un sfert de secol?

Se pune în mod firesc întrebarea: chiar apreciem istorica coabitare în acest spațiu a mai multor etnii? Chiar recunoaștem meritele fiecărei epoci trecute? Spațiul public, simbolic, nu reflectă această apreciere. Cele câteva inscripții multilingve amplasate de oficialitățile

timişorene sunt mai degrabă gesturi de politeţe faţă de străinii care ne vizitează oraşul, dar care nu sugerează în nici un fel că s-ar afla într-un spaţiu multiethnic, sau măcar într-unul la dezvoltarea căruia au contribuit multe etnii.³ Rezultă – fără echivoc în opinia mea – că imaginea multiethnicităţii regiunii nu este reflectată deloc în spaţiul public timişorean. Motivele acesteia pot fi multiple şi nu fac obiectul acestei intervenţii. Însă doresc să reflectez asupra subiectelor care sunt responsabile pentru această stare de fapt.

Imaginea spaţiului public timişorean este – sau ar trebui să fie – concepută de autorităţile locale. În acest domeniu autorităţile centrale în prezent nu mai au atribuţii. Primarul şi Consiliul Local al Timişoarei au toate competenţele necesare promovării imaginii multiethnicităţii Timişoarei, dacă se consideră că această imagine ar putea servi şi în viitor „binele locuitorilor”.⁴ Nu trebuie să uităm că jurământul depus de Primar şi de consilierii locali este următorul: „Jur să respect Constituţia şi legile ţării şi să fac, cu bună credinţă, tot ceea ce stă în puterile şi priceperea mea pentru binele locuitorilor oraşului Timişoara. Aşa să-mi ajute Dumnezeu!”

Astfel, dacă ar considera că multiethnicitatea este o valoare a Timişoarei, care trebuie să se regăsească şi în imaginea oraşului, Legea administraţiei publice locale le-ar permite să acţioneze în acest sens. Doar câteva exemple:

a) statutul oraşului, adoptat de Consiliul local (art. 38, alin.2, lit. b), ar putea defini oraşul ca fiind unul cu tradiţii multietnice, accentuând acest aspect al Timişoarei. Nu putem să nu remarcăm cu regret, că actualul statut, cuprinzând 81 de pagini, are o singură propoziţie care conţine acest cuvânt, anume propoziţia de introducere a capitolului 15. Cităm: „*Spaţiul multicultural şi multiethnic, oraş ce se află situat la confluenţa dintre Occident şi Orient, Timişoara este un model de convieţuire armonioasă între numeroasele grupuri etnice care îl compun.*”

³ O regiune în care majoritatea covârşitoare (85%) a populaţiei aparţine unei singure etnii cu greu poate fi considerată una multiethnică, ci mai degrabă una care a fost multiethnică. Desigur, ea ar putea deveni din nou multiethnică, în măsura în care factorii decizionali ar dori să încurajeze pentru început măcar spiritul multiethnic.

⁴ S-a relevat în urma cercetării efectuate de Fundaţia Diaspora, că se consideră că Banatul a putut deveni „fruncea” tocmai datorită coabitării etniilor.

b) programul de dezvoltare economico-socială, de organizare și amenajare a teritoriului care se adoptă de același Consiliu, la propunerea Primarului, (art. 38, alin.2, lit. c), ar putea dezvolta modalitățile de valorificare a acestor tradiții încă existente, cel puțin la nivel declarativ;

c) în cadrul competențelor lor de administrare a domeniului public și privat al orașului (art. 38, alin.2, lit. f și art. 68, alin.1, lit. v), autoritățile locale ar putea asigura amplasarea de inscripții cuprinzând denumirea orașului în limbile tuturor etniilor timișorene. Este adevărat, că niciuna dintre acestea nu atinge nivelul de 20% din populația urbei, de la care aceste inscripții ar fi obligatorii, însă nici o prevedere legală nu împiedică autoritățile locale să le amplaseze chiar la o pondere inferioară a comunității respective în populația totală a orașului.

d) în exercitarea atribuțiilor sale privind protecția, conservarea și punerea în valoare a monumentelor istorice și de arhitectură (art. 38, alin. 2, lit. r), Consiliul local ar putea elabora și primarul ar putea implementa un program de inscripționare multilingvă a acestor monumente, într-un mod în care să reflecte datele relevante ale istoricului monumentelor.

Mijloacele ar exista deci. În final depinde de colectivitate care este imaginea pe care o promovează despre sine. Este important însă, ca această imagine să fie una coerentă, atât în exteriorizarea lui, cât și în interiorizarea lui. Este de necontestat că imaginea exterioară reflectă, în general, imaginea pe care dorim s-o aibă altul despre noi. Declarațiile constituie doar o parte infimă a imaginii externe. Dacă ele nu sunt însoțite de semne vizibile care să susțină cele declarate, imaginea externă va fi tocmai inversă celei declarate. Altfel spus, degeaba declarăm că apreciem igiena, dacă aspectul fizic nu reflectă grija noastră pentru aspectul fizic. În prezent, comunitatea timișoreană declară că apreciază multietnicitatea, însă imaginea orașului nu întărește această declarație. În aceste condiții, întreb retoric, ce comunică orașul nostru atât străinilor, cât și locuitorilor săi? Nu trăim oare într-o iluzie de multietnicitate?

Comunicare culturală în comunitățile locale multietnice

Răzvan Hrenoschi, Consiliul Județean Timiș

Elaborată în cadrul unui proiect promovat de Institutul Intercultural din Timișoara,¹ *Strategia culturală a județului Timiș* optează pentru dialogul social,² trecând de bariera mentală de a considera reprezentanții sferei civile actori de rangul doi pe scena culturii. Între instituțiile profesioniste și cele care se bazează pe voluntariatul unor persoane foarte motivate diferența este privind sursa de finanțare (modul de finanțare) și nu cea privind calitatea acului cultural. Această abordare a culturalului era, pentru o anumită zonă a politicului, ceva inedit și greu acceptabil, dar se desprindea clar din investigarea cererii și ofertei în spațiul cultural timișean.³ Cercetarea a arătat fără echivoc că în mediul rural oferta culturală este insuficientă,⁴ și în

¹ *Strategia culturală a Județului Timiș* s-a realizat în cadrul Proiectului „Împreună” promovat de Institutul Intercultural Timișoara, în parteneriat cu C.J. Timiș, C.L. Timișoara și Direcția pt. Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a Jud. Timiș. Echipa de proiect: C. Răceanu (coordonator), B. Nadolu, C. Popov, R. Giurgiu, C. Rus, B. Bodó, R. Hrenoschi și E. Kașa. Editura Solness, Timișoara, 2001.

² Sunt prezentați în volum și partenerii de dialog, fiind enumerate nu mai puține de 65 instituții și organizații. Vezi: *Strategia culturală a Județului Timiș*, op. cit. pp.117-118.

³ C. Răceanu – B. Nadolu – C. Rus – R. Giurgiu – R. Hrenoschi: *Investigarea cererii și a ofertei în spațiul cultural – bază de date pt. fundamentarea strategiei culturale*, Institutul Intercultural Timișoara, 2001.

⁴ În mediul rural publicul constant beneficiar al acțiunilor culturale este de

schimbarea acestei situații un rol esențial ar putea juca organizațiile neguvernamentale culturale.

Politica culturală europeană jalonează următoarele repere, abordate de *Strategia culturală a Județului Timiș*:

- Apariția complementarității dintre diferite nivele administrative, inclusiv în gestionarea culturii.

Aceste nivele administrative și-au definit:

- propriul cadru general de măsuri publice – *politici culturale*,
- mecanisme care să permită planificarea, implementarea și evaluarea acestor politici culturale – *strategii culturale*.

Măsurile și mecanismele dezvoltate vizează satisfacerea nevoilor culturale prin angajarea optimă a resurselor financiare, materiale și umane de care comunitatea sau statul dispune.

Strategia culturală a Județului Timiș, adoptată pentru perioada 2002-2005 prin Hotărârea C.J. Timiș Nr. 25/29.04.2002 a impus direcții strategice pentru dezvoltarea culturală specifică spațiului timișean în perioada imediat următoare. Direcția strategică 4 ce are ca obiectiv: menținerea multiculturalității, ca element cheie al coeziunii sociale, și a impus adoptarea unor măsuri în politica de cofinanțare a acțiunilor culturale promovate de C.J. Timiș atât în perioada 2002-2005 cât și în perioada 2006-2007, având în vedere că județul Timiș are propriul său mozaic multietnic cu populație majoritară română cât și faptul că județul Timiș face parte din Euroregiunea DKMT unde în formațiunile administrative din Ungaria și Voivodina populația română este minoritară.

Direcția strategică 4: Menținerea multiculturalității, ca element cheie al coeziunii sociale

OBIECTIVE GENERALE	OBIECTIVE SPECIFICE	MĂSURI
O1.Menținerea multiculturalității, ca element cheie al	OS1. Sprijinirea dezvoltării viciji culturale asociative	M.1. Organizarea de evenimente culturale, în colaborare cu instituții

2,5 % din populația de referință, un nivel de participare foarte scăzut. Vezi: C. Răceanu ș. a. op. cit. p. 186.

<p>coeziunii sociale în spațiul timișean</p>		<p>culturale care să reflecte multiculturalitatea spațiului bănățean. M.2. Realizarea de evenimente culturale comune cu formațiile de copii și tineret. M.3. Păstrarea și valorificarea memoriei colective a diferitelor comunități prin aniversări, comemorări, filme documentare. M.4. Realizarea unor culegeri de folclor, basme, povești specifice minorității naționale.</p>
	<p>OS.2. Încurajarea dezvoltării proiectelor interculturale</p>	<p>M.1. Realizarea unor proiecte de educație interculturală, inclusiv prin atragerea de fonduri externe. M.2. Achiziționarea de patrimoniu specific minorităților naționale, (gospodării și costume tradiționale), și punerea lui în valoare prin expoziții permanente și temporare.</p>

Agenda culturală a C.J. Timiș, instrument de implementare a strategiei culturale a evoluat în timp atât sub raportul domeniilor de activitate sprijinite prin acest instrument financiar, cât și în privința mărimi fondurilor alocate pentru activități, evoluția pe capitole nu s-a terminat, evoluția capitolelor nou introduse și relevante pentru subiectul abordat prezintă succint începutul perioadei din care cofinanțările pentru o mai bună activitate culturală în sprijinul comunităților locale multietnice devine o realitate. Strategia culturală adoptată nu face decât să confirme și să îmbunătățească o realitate deja recunoscută și de care s-a ținut întotdeauna cont în abordarea comunică-

rii culturale în și între comunitățile multietnice din Județul Timiș atât în perioada postrevoluționară cât și în perioadele istorice anterioare, modul de abordare era diferit și specific istoric pentru administrația locală.

Tipurile de manifestări cofinanțate au și ele o evoluție caracteristică, dacă la început manifestările tip: „Festivalul etniilor din Banat” erau preponderente, ulterior acestea au fost completate cu o largă paletă de manifestări culturale specifice (editări de carte în limba minorităților, marcarea prin simpozioane și manifestări culturale a unor evenimente istorice specifice fiecărei minorități cu participarea firească a celorlalte, aproape fiecare etnie își are propriul festival anual la care participă ca invitate celelalte minorități, etc.).

Capitol agendă		Capitol distinct în agendă din anul			
	Denumire capitol	1999	2000	2001	2002
TII	Colaborare cu consiliile locale din jud. Timiș	Δ			
TIII	Colaborare CJT DKMT și cu comunitățile românești din alte țări		Δ		
TIV	Colaborare cu ONG-uri și alte instituții din jud. Timiș			Δ	
TV	Colaborare cu învăț. universitar și preuniversitar din jud. Timiș				Δ

Menținerea multiculturalității ca element cheie a coeziunii sociale în spațiul timișean are următoarele obiective generale: sprijinirea dezvoltării vieții culturale asociative a minorităților naționale, încurajarea dezvoltării proiectelor interculturale.

O simplă enumerare a acțiunilor întreprinse în această direcție strategică face evidentă preocuparea și deosebita atenție de care s-a bucurat în perioada 2002-2005, rezultatele continuă să marcheze

pozitiv viața culturală a judeșului Timiș, iată numai câteva acțiuni concrete:

- înființarea în cadrul Muzeului Satului Bănățean din Timișoara a Aleii Etniilor care a marcat desemnarea ca obiectiv a unei zone în care fiecare minoritate națională va avea propria ei casă tradițională (Casa Maghiară există, Casa Ucraineană a fost inaugurată, Casa Germană și Casa Slovacă sunt într-un stadiu avansat al lucrărilor, din fiecare casă a pornit tradiționalul festival anual al etniilor),
- se află în curs de elaborare o istorie a minorităților naționale din județ, lucrarea se va alcătui prin aportul fiecărei minorități naționale în care acestea și-au desemnat proprii reprezentanți.

O deosebită activitate se dezvoltă prin această politică culturală în Euroregiunea DKMT având în vedere tradițiile culturale existente și acțiunile susținute în vederea integrării în UE (Concurs internațional de pian și vioară a DKMT – Timișoara 2004 cu participarea liceelor de specialitate din Euroregiune, Filarmonica din învățământul preuniversitar al DKMT a avut primul concert la Timișoara în data de 06.11.2004 și a avut în program Rapsodia I de G. Enescu, Dansurile ungare 5 și 8 ale lui J. Brahms și enumerarea ar putea continua cu alte evenimente cuprinse în *Agenda culturală* din anii 2002, 2003 și 2004).

O acțiune importantă devenită în scurt timp normală pentru peisajul cultural euroregional este „Caravana folclorică a tineretului din învățământul preuniversitar al DKMT” care anual timp de o săptămână susține spectacole folclorice în diverse localități din fiecare țară membră a euroregiunii și care reunește reprezentanții tuturor minorităților naționale din fiecare țară membră a Euroregiunii.

Un important rol în dezvoltarea acestor relații îl au Consiliile locale care finanțează direct diferite acțiuni locale specifice în contextul unei vieți culturale specifice (deși populația de etnie germană este în scădere, multe comunități locale mai sărbătoresc ziua bisericii catolice la care invită foști locuitori de etnie germană plecați din comunitate de foarte mulți ani, etc.).

Finalitatea acestei politici euroregionale are ca scop revenirea la valoarea relațiilor umane ce au existat în această zonă geografică și

care au propulsat-o mult înaintea timpului său în dezvoltarea economică, politică, socială, religioasă și culturală, într-o armonie multiculturală ce anticipa actuala tendință politică a Uniunii Europene. Alocarea fondurilor necesare cofinanțării unor acțiuni culturale menite să faciliteze comunicarea în comunitățile locale multietnice poate fi făcută după ce în prealabil minoritățile locale și-au regăsit identitatea culturală, de aici necesitatea sprijinirii acestei acțiuni și în paralel cu ea alocarea fondurilor pentru facilitarea comunicării.

În diagrama de mai jos apare evoluția fondurilor alocate prin Agenda cultural-artistică și sportivă finanțată din bugetul C.J. Timiș în ultimii 10 ani, practic fondurile alocate se dublează din anul 2000 atunci când se introduce capitolul distinct dedicat acțiunilor specifice din Euroregiunea DKMT, capitol care finanțează și acțiuni sportive specifice sportului de masă în învățământul preuniversitar ce contribuie în egală măsură și la facilitarea comunicării în comunitățile locale multietnice la vârste specifice acestui tip de învățământ în condițiile în care comunicarea la aceste vârste a avut de suferit ca urmare a evoluției structurale din Banatul contemporan unde în urmă cu jumătate de secol în aglomerările urbane fiecare tânăr vorbea frecvent cel puțin două din limbile folosite de minoritățile naționale ca pe un lucru firesc.

Înfuișarea unor școli cu limbă de predare în limba minorităților naționale la nivel gimnazial nu a fost benefică comunicării multi-etnice, elevii aparținând minorităților naționale practic s-au izolat atât de populația majoritară, cât și de celelalte minorități cu riscul izolării nejustificate și cu consecințe ce decurg de aici.

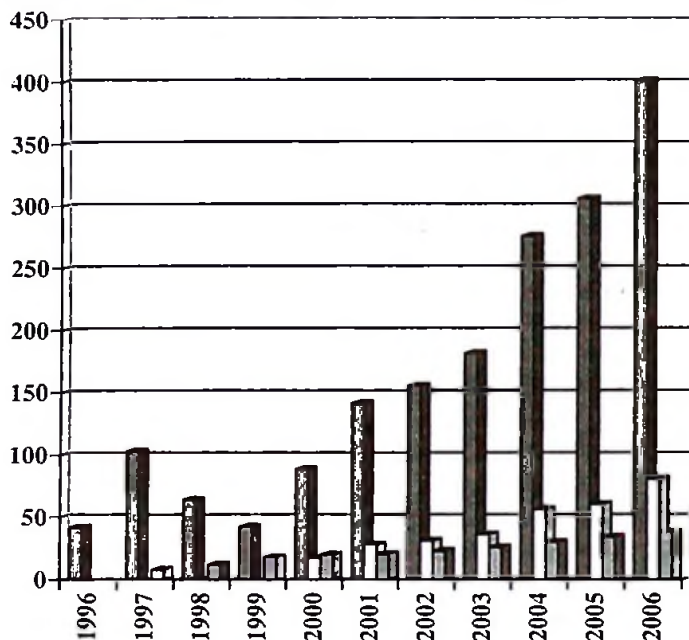
Cu trecerea timpului se vede că sunt încă multe probleme specifice care nu se pot rezolva doar la nivelul consiliilor locale, consiliilor județene sau forurilor euroregionale oricât de active și binevoitoare ar fi, este necesară implicarea guvernelor naționale prin politici și finanțări directe și nu prin lucruri formale și de conveniență, fiindcă lipsa de comunicare în comunitățile locale multietnice a generat și din nefericire mai generează tensiuni inutile și nedorite cu efecte care nu pot fi cuantificate pe termen mediu și lung.

Valorile culturale și politice pe care Consiliul Europei le apără de 50 de ani și care sunt, de asemenea, fundamentul Uniunii Europene trebuie apărute, iar europenii trebuie să facă proba solidarității cu

populațiile afectate, ajutându-le să construiască o societate civilă și democratică, în special, prin legături de parteneriat puse în practică de orașe și regiuni.

Fondurilor alocate prin Agenda cultural-artistică și sportivă

- Cheltuieli (mii dolari USA)
- Cheltuieli DKMT (mii dolari USA)
- ▒ Cheltuieli cu alte actiuni specifice (mii dolari USA)

Oamenii de cultură au insistat, în mod particular, asupra opozițiilor între cultură și economie. Pentru ei, cultura și economia nu sunt segmente complementare ale societății. Chiar dacă există puncte de contact între cele două, ele se disociază prin discursul social. Economicul utilizează culturalul pentru a se face vizibil. Cel care facilitează comunicarea și sponsorizează cultura nu pierde, în general,

nimic și poate câștiga mult. Puterea exercitată de financiar și economic asupra câmpului cultural se exprimă, astfel, în mod particular prin absența relației de la egal la egal.

Între altele, comunicarea este un element indispensabil al solidarității sociale. Fără comunicare și fără cultură nu există societate, nu există relații sociale și, deci, nici eficacitate economică. De aici ideea că o comunitate se legitimează, ea însăși, prin cultură și prin facilitatea comunicării la toate nivelele. O cultură comună și o comunicare eficientă acționează, realmente, ca un „ciment” social. Coeziunea socială favorizează creșterea economică și, finalmente, dezvoltarea.

Școala – spațiu de socializare pentru majoritari și minoritari

Drd. Erdei Ildikó, Universitatea de Vest Timișoara

Prin această intervenție aș dori să completez datele deja prezentate cu altele, care accentuează actualitatea problemei abordată în cercetarea întreprinsă de Fundația Diaspora, a cărei rezultate ne-au fost prezentate. Mă voi referi la întrebarea „*Am ajuns în pragul dispariției acelor comunități etnice, care au conferit Banatului o diversitate mult evocată și regăsită în registrul pozitiv al autodefinirii regionale. (...) Există sau nu un interes pentru a aborda această problemă în complexitatea ei?*”, ca în a doua parte a coreferatului să aduc în discuție rolul școlii în valorizarea diversității culturale a unei comunități multietnice.

S-a arătat în referat descreșterea numerică a comunității maghiare din județul Timiș, care între două recensăminte s-a cifrat la 12 850 de persoane (între 1992-2002). Analizând datele recensămintelor, Szilágyi N. S. (2005)¹ arată că „predispoziția pentru asimilare” în cadrul comunității maghiare din județul Timiș este foarte ridicat, pierderile cauzate de procesele de asimilare în acest interval de timp au fost de 10,10%, ceea ce reprezintă 51,57% din totalul de pierderi.

Nivelul de asimilare al unei comunități etnice poate fi documentat prin investigarea proceselor de pierderi etnolingvistice și a mecanismelor de socializare lingvistică, mecanisme care asigură păstrarea limbii și, implicit, a culturii proprii. Datele barometrului sociologic

¹ Szilágyi N. S. (2005). Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében, In Péntek, J., Benő, A. (szerk.) *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*, Kolozsvár, Editat de Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, 24-94

despre maghiarii din Banat realizat de Centrul de Cercetări Sociale Max Weber din Cluj în 2004 sunt grăitoare în acest sens: 16% din cei chestionați (persoane care la recensământul din 2002 s-au declarat maghiari) au cerut ca limba de chestionare să fie limba română. Analizând gradul de utilizare a celor două limbi în diferite situații sociale, cea română și cea maghiară, datele arată că singurul loc unde predomină limba minoritară este familia, dominanța limbii majoritare poate fi surprinsă chiar și în obișnuințele legate de mass-media.

Dincolo de aceste date statistice, asistăm la fenomene care atrag atenția asupra pierderilor etnolingvistice și în alte domenii ale vieții:

- cu ocazia recensămintelor copiilor de vârstă preșcolară, cadrele didactice întâlnesc multe situații în care copiii proveniți din căsătorii mixte din punct de vedere etnic, nu vorbesc limba minoritară;
- este în creștere numărul elevilor care chiar dacă învață în clase cu predare în limba maghiară, în afara orelor folosesc limba majorității, deoarece competențele lingvistice sunt mai dezvoltate în această limbă;
- sunt din ce în ce mai frecvente ceremoniile religioase bilingve chiar și în comunitățile religioase protestante etc.

Toate aceste fenomene pot fi considerate simptomatice în încercarea de diagnosticare a vitalității unei comunități etnice.

Socializarea lingvistică este o problemă prioritară nu numai din punctul de vedere al păstrării limbii ci a întregului proces de socializare. Dintre cei mai importanți factori ai socializării: familia, grupul de covârșnici și școală m-aș opri la școală, deoarece la acest nivel se pot planifica intervenții care pot estompa sau facilita anumite procese.

Școala își exercită influențele în special prin procesul instructiv-educativ.² Pentru a surprinde unele aspecte legate de atitudinea școlii față de problematica dezbătută: valorizarea diversității multietnice, multilingvistice, propun o analiză la nivelul culturii organizaționale a școlilor. Consider că pot fi ilustrative astfel de studii în special la nivelul școlilor cu secții de predare într-o limbă a minorității.

² În lucrarea *Bilingvismul aditiv – mijloc de înlăturare a barierelor de limbă în comunitățile multietnice* din acest volum sunt prezentate propuneri de strategii educaționale la acest nivel.

Prin cultură organizațională înțelegem „crediințele, valorile și ipotezele împărtășite care există într-o organizație”.³ Acest nivel profund al credințelor și valorilor poate fi greu de observat, dar sunt suficiente semne „perceptibile” ale culturii organizaționale care pot fi analizate. Dintre acestea le voi prezenta pe cele care pot fi importante pentru problematica dezbătută:

a. Manifestări vizuale, materiale, simboluri

obiecte și amintiri legate de evenimente deosebite – *Ce fel de obiecte, imagini sunt pe pereții instituției? Prezența minorității poate fi observată astfel? Există inscripții bilingve?*

embleme, logo-uri – *Acestea sînt în evidență caracteristicile și valorile declarate, multiculturalitatea, multilingvismul apare ca și valoare?*

b. Manifestări verbale, conceptuale

numele instituției – *Are instituția un nume specific? Ce transmite astfel?*⁴

misiunea, obiectivele strategice – *Apare ideea multiculturalității în misiune, apare educația interculturală ca și obiectiv strategic.*

oferta educațională – *Există discipline cu caracter intercultural în curriculumul la decizia școlii? Elevii aparținând majorității pot studia la alegere limba sau cultura minorității?*

limbajul specific al comunicării – *Ce tip de bilingvism apare la nivelul comunicării organizaționale interne?*

metaforele, comparațiile – *Cum își percep școala cadrele didactice? Cum apare secția minoritară în aceste comparații: integrată, la distanță etc.*

miturile, legendele – *Cine sînt și ce valori transmit?*

c. Manifestări comportamentale

ritualurile, obiceiurile importante pentru consolidarea comunității școlare. *Sunt ritualuri și obiceiuri specifice pentru secții?*

³ Denison, D. R. (1996) What is the difference between organizational culture and organizational climate? A native's point of view on a decade of paradigm wars. *Academy of Management Review*, 21 (3), 619-654.

⁴ Nici una din școlile din Timiș, cu secție de predare maghiară nu și-a ales un nume specific. Una din aceste școli a avut o inițiativă în acest sens acum câțiva ani, dar s-a renunțat la propunere, pe motiv că alegerea unui nume reprezentativ pentru una din etnii va isca conflicte între cele două comunități etnice școlare.

Sunt obiceiuri unde există interacțiuni mai frecvente între cele două subculturi?

- evenimente speciale, ceremonii – Care sunt acestea? Dacă sunt specifice uneia dintre secții, colegii de la cealaltă secție participă?*
- parteneriatele – Cine sunt partenerii școlii? În ce măsură se clădesc parteneriate care facilitează intercunoașterea, educația interculturală?*

În formarea atitudinilor nivelul declarativ nu este suficient, faptele sunt cele care se imprimă. Prezența elementelor multiculturale în spațiul de socializare contribuie la acceptarea diversității, la creșterea prestigiului limbii și culturii minorității.

Crezul meu

Eugen Gherga, Institutul Intercultural Timișoara

Ca român, accept că românii majoritari azi în țară peste câteva generații pot deveni minoritari – la rândul lor – în această țară (datorită globalizării, migrațiilor de tot felul – emigrări și imigrări, etc.). În prezent, un exemplu funcțional de contract etnic și multilingvistic este în bazarul celui mai mare oraș din Europa: Istanbul. Dat fiind acest context, subscriu la propunerea că în euroregiunea în care suntem e nevoie de o strategie culturală, rezultată din colaborarea elitelor.

Știați că... – urmărind statisticile – cele mai multe înfrățiri între localitățile din țară și cele din vecini sunt între Ungaria și România?... Urmând clișeul că Ungaria este înconjurată de maghiari, Germania de nemți, etc. și România este înconjurată de români. În acest sens, un proiect unic de dialog prin internet lansat recent este portalul "Români pentru români" www.pentruromani.ro, de dialog între cele șase țări: vecinii României cu cei din România.

Știați că... singurul parlamentar român prezent la ultimul congres al românilor de pretutindeni desfășurat în Timișoara a fost deputatul român, etnic maghiar, Tibor Toró?... Dânsul a declarat public că înțelege cel mai bine condiția minoritarilor – fiind însuși în această situație – oferindu-se ca punte de legătură între cei din afara țării și cei din țară.

Am introdus acestea doar ca referire la organizatorii colocviului – Fundația Diaspora, în colaborare cu Catedra de Științe Politice de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj (altă remarcă fiind că e interesantă denumirea universității din Ardeal, când ambii – și Babeș și Bolyai – s-au afirmat în Banat, însă nu și așa se cheamă cea mai mare

universitate publică din Banat). Privind acțiunea politică, dacă după revoluție grupurile bănățene erau influente, mai recent grupurile ardelenene sunt influente (ca de exemplu românii mari, exponent original fostul primar, actualul primar care e președintele democrațiilor aflați la guvernare, celebrul grup de la Cluj al social-democraților, ș.a.).

Din experiența proprie, ca de exemplu coordonator al Mozaicului tinerilor bănățeni www.intercultural.ro/br, chiar dialogul între regiuni și euroregiuni este de încurajat, experiențele foarte diverse putând fi ușor împărtășite și multiplicare când este cazul, ceea ce de exemplu va fi în Timișoara curând, sub forma unui seminar sprijinit de către Departamentul pentru Relații Interetnice al Guvernului României: Mozaic intercultural, cu prilejul zilei țării, când sunt invitați reprezentanții tuturor etniilor din România.

De aproape un deceniu cooperez transfrontalier, fiind inițiatorul rețelei bănățenilor neguvernamentali – cu succes operând internațional în zonă – și de aceea relev câteva dintre învățămintele desprinse din activitățile avute ca fiind în legătură cu tematica generoasă a colocviului, despre imaginea celuilalt și comunicarea în comunitățile locale multietnice, considerându-le parte din crezul meu:

În trecut, Europa era a națiunilor. Acum, Europa este a statelor. Ce va fi? Va fi o Europă a cetățenilor. Structura teritorială prioritară viitoare va fi regiunea; dacă aceasta va avea și o dimensiune europeană, atunci cu atât mai bine. Ce înseamnă dimensiune europeană știm cu toții. Întâlnirea celor trei țări - România, Serbia, Ungaria - în Banat este baza euroregiunii Dunăre-Criș-Mureș-Tisa. Banatul este un proiect reușit de regiune europeană, încă dinaintea existenței acestui concept în Europa, încă dinaintea conștientizării a ceea ce e o regiune europeană pe continent.

Mai multe elemente definesc patria; ce este mai important pentru oameni e ca ea să fie locul în care ei se simt și trăiesc fericiți. Patria ta e acel loc unde ești fericit! Atunci când oamenii sunt mai importanți decât teritoriul (în baza actualei concepții europene), identitatea se definește firesc, natural, astfel încât întâi suntem europeni și apoi români, sârbi ori unguri. Un proiect deja reușit este cel al Lumii Noi: acolo localnicii sunt întâi canadieni sau americani și apoi sunt asiatici, hispanici, negri sau albi iar abia în al treilea rând - dacă de exemplu sunt albi – atunci sunt de origine maghiară, română ori sârbă.

Nimeni nu e pur, etnic vorbind; când identitatea proprie e clar lămurită, se poate construi identitatea colectivă. Lumea rurală este cea mai aproape de modelul comunitar; lumea urbană este mai aproape de ceea ce este societate. Când vorbim despre comunități și le vrem, atunci e cazul să vedem întâi în societățile din orașele noastre... modelul de la sat! Adeseori nu-i știm pe cei care stau cu noi pe stradă, însă îi cunoaștem foarte bine pe cei aflați la mare distanță (de noi); de ce să nu acordăm mai multă atenție apropiaților noștri – celor cu care împărțim același spațiu de viață?!

Istoria să fie scrisă de vecini – ce coșmar pentru naționaliști! Numai că istoria este sursa multor probleme contemporane. Să ne respectăm trecutul dar să nu trăim în trecut, ci în prezent; doar relativ recent – prin dezbinarea indusă de comuniști – oamenii din această parte a lumii (și a Europei) au fost învățați că vecinii sunt dușmanii, nu prietenii. Însă ce-i mai de mare ajutor decât o bună vecinătate?

Bunăstarea invidiată de unii (la alții) nu se fundamentează – nu are nici o legătură – cu concepții belicoase, de exemplu de tipul orientării politice asupra originii etnice; afaceri pot fi foarte bine făcute între unguri și români, unguri și sârbi, sârbi și români, etc. Se cunosc multe cazuri când, între inamici public declarați, în ciuda pretextelor oficiale de necooperare, au fost derulate afaceri de succes.

Pentru unii, statul e un adversar; acesta a fost așa în timpul dictaturilor de orice fel, pentru majoritatea cetățenilor. Pericolul este atunci când structurile statale sunt folosite în lupta politică. Statul trebuie să aibă un rol mai mic decât particularii. Privind proprietatea, vocea cea mai mare trebuie s-o aibă domeniile private – care duc la prosperitate și dezvoltare. De aceea, neguvernamentalii completează reușit pe guvernamentali, în orice societate europeană normală; când autoritățile nu văd cu ochi buni societatea civilă și o persecută, atunci suntem în pericol. E periculos și invers – când sectorul neguvernamental acționează contrar structurilor statale. Libertatea circulației oamenilor și mărfurilor este încă un vis în euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa: ce poate fi mai stupid decât controlul în sud-estul panonic? O idee pe care generația noastră o va vedea – așa cum vesticii deja au văzut-o – este transformarea vămilor în muzee sau... toalete.

Nu primim, ci luăm! Nimeni nu ne "dă" - totul există virtual dar trebuie să facem reale dorințe utile, ca din ceca ce ne imaginăm ca o lume mai bună să devină realitate: inițiativa joacă rolul cheie.

Limba nu e o piedică, ci o bogăție; diversitatea limbilor vorbite (provenită din credința noastră creștină de la amestecul făcut de Dumnezeu în Turnul Babel) este o resursă culturală: s-o facem interculturală, pentru că mersul sănătos al Europei este de la societățile multiculturale de acum - de la Europa multiculturală de astăzi - la Europa interculturală de mâine.

Globalizarea este un fenomen care vine peste noi poate cu o viteză mai mare decât a unora de adaptare; în noua ordine internațională, șocurilor legate de schimbarea modului de viață (și integrarea europeană e așa ceva), nu înseamnă neapărat localizare. Răspunsul cetățenesc stă doar într-o mai bună organizare; iar informațiile sunt esențiale pentru că informația este o resursă mai valoroasă decât aurul sau valuta.

Eu sunt bucuros că trăiesc aceste vremuri de mari schimbări - mondiale, europene și ale părții de lume de aici, unde trăim: retrospectiv privind, în câțiva ani, adrenalina a fost maximă - încărcată cu dictatura comunistă, căderea cortinei de fier, dezintegrarea iugoslavă, internetul, telefonია mobilă, moneda unică etc.

La sfârșitul celui de-al doilea mileniu, au fost două exemple ale Europei „în mic”, în această parte a lumii. Până acum 87 de ani a existat Imperiul Habsburgic, cu o diversitate de popoare și provincii ce îngloba spațiul nostru; pe atunci, coroana era monedă comună - ca euro astăzi; până acum 15 ani, Iugoslavia grupa o diversitate de republici, diferite economic, bogate sau sărace dar cu aceeași monedă comună, dinarul, diferite religioase, adică ortodocși, catolici, musulmani, și despărțite ideologic. Ambele proiecte au intrat în colaps structural iar aceste învățăminte recente, ne ajută la construcția unui alt proiect: „marea” Europă.

Dintotdeauna, lucrurile mari au fost simple; complicate sunt amănuntele proiectelor. Aici, eu vreau să fac implicitul explicit: democrația, alegerile libere, libertatea cuvântului, a circulației, autonomia organizatorică etc. nu sunt condiții minimale, ci maximele; restul sunt detalii!

În Euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa, rolul organizațiilor neguvernamentale în cooperarea transfrontalieră e primordial, chiar mai important pentru cetățeni decât rolul autorităților țărilor care au trasat granițele și apoi au înființat-o; un exemplu provine din 1999, când euroregiunea exista, Iugoslavia era bombardată, iar autoritățile au suspendat cooperarea, dar organizațiile neguvernamentale nu!

Filozofia marxistă pretindea că „motorul” omenirii este conflictul; eu susțin că e diversitatea. Ce este mai apatic, deprimant și dezolant decât o societate cu toți oamenii omogeni? Chestiunea de bază este ca să ne bucurăm de diversitate, nu s-o excludem; atunci când avem de-a face cu alții, diferiți de noi, să căutăm să înțelegem și să respectăm aceasta – pentru că astfel ne înțelegem și ne respectăm pe noi înșine. Trăiește și lasă și pe altul să trăiască!

Ca est-europeni, noi îi vrem pe vest-europeni la fel cum și ei, vest-europenii, ne vor pe noi, est-europenii; poate din motive / interese acum diferite - însă finalul (pe termen lung) converge în același punct: casa comună europeană, cu toți cetățenii egali în drepturi și obligații, cu instituții continentale, regionale sau locale exprimând cât mai perfect un sistem considerat a nu fi perfect – democrația – dar cel mai bun deocamdată dintre relele posibile.

A fi activist neguvernamental înseamnă a acționa altfel decât funcționarii guvernamentali. Autoritățile sunt organizate ierarhic, practic având exponenții orientați spre puterea centralizată; structurile neguvernamentale sunt practic orientate spre cetățeni, în plus permițându-și lucrul în rețea - ceea ce duce la succese esențiale. Lucrul în rețea face parteneriatele viabile.

De ce parteneriate? Răspunsul este simplu dar nu simplist: pentru rezolvarea problemelor, la orice nivel, local, regional, național, internațional. Există mai multe raporturi: cetățean – asociație, între organizațiile neguvernamentale, neguvernamentali – autorități, etc. Cooperarea intervine din motive evidente – legate de complementaritate și dezvoltare durabilă; dacă aceasta se face în plus și cu autoritățile, atunci este un câștig al tuturor: părțile (guvernamentale ori nu) sunt expresii ale cetățenilor – iar a fi cetățean (în orice sens) constituie baza comunității.

Granițele de astăzi dintre noi - și care străbat Euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa – sunt administrative; ele nu trebuie să afecte-

ze încrederea, colaborarea, înțelegerea, aprecierea sau interculturalitatea, toate în legătură cu coeziunea și integrarea. Rolul organizațiilor neguvernamentale în cooperarea transfrontalieră din regiune trebuie crescut: inițiativele pentru aceasta aparțin locuitorilor din cele trei părți – România, Serbia, Ungaria; nu e cazul așteptării ca alții s-o facă! Traficul, schimburile comerciale, turismul, schimburile culturale, vizitele și proiectele comune trebuie intensificate; actualele frontiere sunt o piedică, însă nu așa de mare încât să justifice inacțiuni.

Avem multe lucruri în comun, de la chestiuni sociale până la cele ecologice. Înfrățirile – de orice fel – nu sunt doar apanajul administrațiilor locale (între districte, municipalități sau localități); înfrățirile școlare, culturale, între organizațiile neguvernamentale cu profil similar sau diverse asociații cetățenești adeseori se fundamentează pe un secret: contactele personale, prietenești - care le fac eficiente – iar acestea ne aparțin!

În timpul Primului Război Mondial (știut ca „Marele Război” – deoarece pe atunci nu se știa că va fi și al Doilea Război Mondial), pentru cca. un an, a existat Republica Banat; aflăm asta din Enciclopedia Wikipedia de pe internet și nu din cărțile noastre de istorie. Se pare că a fost un moment delicat în drumul spre viitor al zonei în care trăim; mai multe am putea afla de la bătrânii noștri ori din memoria colectivă sau din rescrierea istoriei (alt subiect sensibil, pentru toți, indiferent de generație sau țară). Cea mai mare localitate bănățeană – atunci și acum – Timișoara (considerată capitala), prin intrarea armatei române și retragerea celei sârbe, la 3 August 1919, își are oficial Ziua orașului în prezent anual celebrată ca cea zi! Așadar, faptele îndepărtate au ecouri în prezent, în drumul asemănător cu ceea ce se petrece acum și se va reflecta în viitor – viitor mai mult sau mai puțin apropiat, indiferent de locul protagoniștilor pe hartă.

Bunicul meu s-a născut în Imperiul Austro-Ungar. Tatăl meu s-a născut în Regatul României. Eu m-am născut în Republica România. Familia noastră nu s-a mutat, doar regimurile au trecut peste noi. Aceeași situație e valabilă și în vecini. Dintre cele trei părți importante ale timpului – trecut, prezent, viitor – contează atitudinea de abordare a ceea ce este mai important. Unii pun accentul pe trecut: nostalgicii. Unii pun accentul pe prezent (exemplele anterioare). Viitorul dintotdeauna se zice că e al tinerilor; deci, noi – ca spirite tinere - ce facem?

În prezent sunt trei viteze diferite de integrare europeană în zonă: ale Ungariei, României, Serbiei. Ungaria e membră a Uniunii Europene, România e candidată, iar Serbia se află pe lista de așteptare – dacă să înceapă negocieri sau nu. Și politicienii sunt preocupați de viitor, ei provin din societățile noastre și ușor putem da vina pe ei că exprimă altceva decât dorim. Parțial se și întâmplă așa dar de unde e atunci sprijinul acestora? (Ideile conspirative apar doar în mediile izolate - care încearcă să-și explice mersul lucrurilor altfel decât se poate înțelege din realitatea palpabilă – dar vizele dintre noi opresc schimburile, iar acestea aparțin deciziei politice). Vrem un drum spre Europa, lăsăm Europa să vină la noi ori n-avem treabă cu Europa?

Viteza de adaptare a unora la schimbări nu este aceeași cu ritmul în care acestea se produc. Uneori, tânăra generație este percepută drept cauzatoare de probleme, iar alții, generația în vârstă e blamată de moștenirea lăsată. Realitatea este că fenomenul globalizării, ca nouă ordine mondială, nu ține cont de vârstă și nici de voința subiecților de a accepta sau nu progresul. Europa lărgită e parte a vieții curente. Ce vrem de la europeni? Ce înțelegem prin a fi european? Oare europenii ne vor? Cum adică integrare europeană? (ne armonizăm „noi” la „ei”, „ei” la „noi” sau e altceva?) Urmărește cineva interese economice, culturale, sociale sau politice, militare, religioase etc.? Parcă eram europeni înaintea Europei! Dilemele acestea provin din orientarea fiecăruia – iar bănățenii nu fac excepție.

Paradoxal este că într-o zonă în care există granițe solide, cooperarea transfrontalieră este încurajată de mulți, pentru depășirea unor bariere artificiale de fapt (deoarece ele nu sunt din dorința locuitorilor). Europa unită n-are granițe decât simbolice, care marchează țările, dar nu mai constituie acele bariere care există pentru alții, tot europeni. Inclusiv numele îi reflectă această libertate și realitate: Uniunea Europeană, cu o mișcare liberă a mărfurilor și persoanelor. Ce proiecte sunt pentru un viitor comun, desigur european? Căile de parcurgere pot fi mai multe, dacă știm esența drumului: punctele sale de plecare, respectiv de sosire.

Orice acțiuni se bazează pe nevoi de îndeplinit; inventarul necesităților (care să și motiveze) rămâne de făcut – și de ce nu prin elite, pentru a evita rătăcirea pe drum. Avantajul ar fi că lista beneficiilor și pierderilor unui asemenea demers – european, în fond – clarifică

atitudinea protagoniștilor. Efortul este atât personal, cât și colectiv: de la cetățeanul bănățean la cetățeanul european și de la izolare la deschidere. Oameni din diverse țări descoperă cu bucurie că aparțin aceluiași grup, inclusiv ca mentalitate comună sau preocupări; însă timpul prezent nu stă pe loc – trecutul a fost o înlănțuire de prezenturi, așa cum viitorul ne așteaptă, ca o înlănțuire de prezenturi.

Există multe posibilități, mai apropiate locuitorilor decât așteptarea de la „Clubul B” format de cele trei capitale ale țărilor ce se întâlnesc în zonă – Budapesta, București, Belgrad; ca să ofer doar un exemplu: o posibilitate de explorare este prezentul proiect! Eu mă simt european și caut europeni cu care să trăiesc fericit în Europa. Cine se alătură?

Noi provocări legate de multiculturalism și multilingvism – în ajunul integrării României în UE

Drd. Szász Alpár Zoltán, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj

Referatul semnat de Bodó Barna și Schwarz Katalin pune în discuție o problemă căreia – deși s-a bucurat de suficient interes din partea mediului academic-științific – mediul politico-administrativ nu i-a acordat atenția cuvenită. Este vorba de problematica (păstrării și cultivării) limbilor și culturilor minoritare. Mai precis, tematica abordată implică trei aspecte: dimensiunile autoidentificării etnonaționale, rolul limbii și culturii în exprimarea, păstrarea și dezvoltarea identității etnonaționale, precum și, statutul (din punct de vedere sociologic, nu juridic) al limbilor minoritare. În intervenția mea voi reflecta pe scurt asupra acestor trei chestiuni contextualizându-le atât din prisma cercetărilor relevante cât și a experienței cotidiene, argumentând că fenomenele identificate de cercetătorii Fundației Diaspora nu se limitează la municipiul Timișoara, județul Timiș sau partea românească a Banatului, ci dimpotrivă, prezintă un caracter mult mai general, de vreme ce procesele și fenomenele identificate au loc în cazul tuturor comunităților minoritare indiferent de țara în care trăiesc și de diferiți factori socio-demografici sau de ecologie umană. Această succintă radiografie a fenomenelor legate de cele trei aspecte mă va ajuta ca, în final, să formulez – în calitate de politolog – câteva recomandări de politică publică privind reconfigurarea statutului sociologic al limbilor și culturilor minoritare în țara noastră.

Componentele autoidentificării etnonaționale – în special a celei maghiare – par a fi următoarele: limba maternă, cultura națională,

conștiința etnonațională (*ethnic awareness*) și religia.¹ Dintre aceste patru elemente apartenența religioasă și conștiința etnonațională par a fi cele mai rezistente, iar integrarea în cultura națională cel mai vulnerabil față de tendințele și presiunile asimilaționiste, fie vorba chiar și de un proces oarecum natural și lent de asimilare a unei minorități. Cunoașterea și păstrarea limbii materne, s-ar putea spune, ocupă o poziție intermediară pe această scală a „rezistenței” componentelor identității etnonaționale.² Cu toate acestea importanța limbii materne nu poate fi supraevaluată căci ea reprezintă principala garanție a integrării în cultura națională și a cunoașterii acesteia. Stăpânirea și păstrarea „limbii native” depinde, la rândul ei, de alegerea școlii și/sau a limbii în care copilul va frecventa învățământul preuniversitar – alegere care-i aparține în numele său părinților.

Cifrele oferite de cercetări recente în privința reducerii proporției de școlari maghiari care – sau în numele căroro părinți – optează pentru o școală cu limbă de predare română sunt îngrijorătoare. Mai precis, fenomenul în sine este îngrijorător. Dar multitudinea de proiecte culturale în care se angajează acele școli din județul Timiș în care învață copiii care aparțin de diferite minorități naționale timișene/bănățene pare să contrabalanseze această tendință. Deși nu

¹ Cf. Gereben Ferenc *Identitás, kultúra, kisebbség*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest, 1999. (Kisebbségek Kelet-Közép-Európában.) p. 77.; Raluca Soreanu „Autodefinire și heterodefinire a românilor și maghiarilor din România. O analiză empirică a stereotipurilor etnice și a fundamentelor diferite de definire a identității etnice.”, in Gabriel Bădescu – Mircea Kivu – Monica Robotin: *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2005. (Seria Diversitate Etnoculturală în România.) p. 79.

² De exemplu în anumite zone ale județului Sălaj o parte a populației locale vorbind-o ca limbă maternă pe cea română și fiind de religie calvinistă se consideră a fi de etnie maghiară. (La fel, în Regatul Unit comunitatea nord-irlandeză, cea scoțiană și cea galeză și-a păstrat cel mai bine sentimentul de apartenență națională – și religia diferită de cea anglicană în cazul primelor două –, în timp ce în ultimele decenii a fost practic necesară redescoperirea și revigorarea variantelor de limbă *gaelic* vorbite de cele trei populații, pentru că erau cunoscute doar de puțini vorbitori și utilizate aproape în exclusivitate în familie.)

doresc sub nici un fel și chip să subapreciez importanța manifestărilor, programelor și inițiativelor enumerate de Ileana Vâlceanu și potențiala contribuție a acestora la păstrarea identității naționale și etnoculturale a elevilor în cauză, trebuie să atrag atenția asupra faptului că aceste acțiuni reprezintă doar un tratament simptomatic și parțial pentru „boala” diagnosticată de Fundația Diaspora. Desigur, după cum reiese din cele de mai sus, cunoașterea propriei culturi și a valorilor acesteia este necesară și importantă. Iar cunoașterea limbii materne, mijlocul asimilării culturii etnonaționale a fiecăreia dintre noi, – după cum arată Bodó și Schwarz – asigură totodată și posibilitatea de a avea contacte de natură diversă cu membrii comunității de origine, inclusiv contacte profesionale ce se bazează pe comunicarea în limba maternă.

Așadar abilitatea unui individ de a comunica, în cel mai larg sens al cuvântului, în limba sa maternă cu membrii minorității de care aparține garantează integrarea sa în cultura minoritară, iar activitățile enumerate în articolul semnat de colaboratoarea Inspectoratului Școlar Județean Timiș contribuie în mare măsură la realizarea acestui deziderat. După cum am afirmat anterior, aceste inițiative reprezintă doar un tratament simptomatic și parțial deoarece două aspecte, pe care le consider – cred, pe bună dreptate – problematice nu își găsesc rezolvare. În primul rând, programele descrise nu se vor constitui în stimulente suficiente pentru a atrage copiii minoritari în școli (sau clase) în care se predă în limba lor maternă până ce, în al doilea rând, nu va avea loc o schimbare radicală în statutul sociologic al limbilor și culturilor minoritare. Deci al doilea aspect este, oarecum, cauza primului și prin urmare trebuie acționat asupra lui.

Din perspectiva statutului limbilor și culturilor minoritare, fenomenele sociolingvistice constatate de Bodó Barna și Schwarz Katalin – limitarea utilizării limbilor minorităților din ce în ce mai mare măsură la sfera privată (a indivizilor), degradarea acestor limbi la nivelul limbajelor comune și relația lor de subordonare față de limba națiunii titulare a țării³ – ar trebui să aducă în prim-planul dezbaterilor și a agendei guvernamentale (etno)politice (și) măsuri care să reechilibreze⁴ (măcar parțial și cel puțin în cazul persoanelor aparținând de di-

³ Cf. Gereben Ferenc op. cit. p. 53.

.BON

⁴ Cunoașterea reciprocă a limbilor materne și comunicarea multilingvă era

verse minorității) relația dintre limba majorității și cea minoritară. Poate că un prim pas – la nivel local – ar fi tocmai o implicare sporită a (elevilor) școlilor cu limbă de predare română în programele enumerate în articolul „Școala și relațiile interetnice”. La nivel național, „entitatea străină de relațiile locale”⁵ – adică guvernul central – ar trebui să încerce să reverseze efectele diferitelor politici din timpul regimului Ceaușescu.

În acest sens, pe plan intern, o măsură ce ar facilita înțelegerea și comunicarea interculturală fiind totodată în concordanță cu strădaniile UE, și anume, includerea în curriculum-ul liceal a unei materii ce prezintă cultura minorităților naționale – disciplină ce ar avea, bineînțeles, ca grup țintă toți elevii, indiferent de profilul și limba de predare a clasei în care învață – ar fi binevenită. În planul politicii externe a României nu pot decât să deplâng împotrivirea guvernelor de la București față de anumite măsuri cuprinse în așa-numita *lege a statutului* (sau *a facilităților*) prin care cabinetul ungar condus de Viktor Orbán a dorit să aducă îmbunătățiri în viața minoritarilor maghiari.

Din fericire însă, România și cei care o guvernează au primit o nouă șansă de a întreprinde ceva. În ultimii ani Uniunea Europeană – entitatea suprastatală din care vom face parte începând din 1 ianuarie 2007 –, punând preț pe diversitatea lingvistică și culturală, pe învățarea limbilor, precum și pe dialogul intercultural și înțelegerea interculturală au declanșat o serie de programe ce au ca scop protejarea limbilor minoritare. Cea mai importantă inițiativă a fost organizarea împreună cu Consiliul Europei a *Anului European al Limbilor* în 2001. În acel an data de 26 septembrie a fost delarată *Ziua Europeană a Limbilor*, iar anul trecut organizarea evenimentelor legate de această zi a fost responsabilitatea politicianului slovac Ján Figel', primul comisar european însărcinat în mod special cu politici legate de multi-

acum câteva decenii o normă de conviețuire nu numai în Banat, ci și în Ardeal – o stare de fapt pe care generațiile mai tinere nu au fost suficient de norocoase să o cunoască și să o trăiască sub forma experienței cotidiene.

⁵ Alin Gavreliuc „Reprezentări sociale identitare, capital social și norme implicite în Banatul contemporan.” *Prezentare susținută cu ocazia colocviului ce stă la baza volumului de față.* (p. 1.)

lingvism.⁶ Consider, prin urmare, că nu este nicidecum o simplă întâmplare că începând cu anul viitor acest portofoliu îi va fi încredințat – cu mare probabilitate prin intermediul persoanei lui Leonard Orban – României. Prin alocarea acestei funcții de comisar european unor state membre noi ce găzduiesc minorități importante (din punct de vedere cultural, demografic și politic) UE trimite un semnal acestor țări că se așteaptă ca tocmai ele să propună soluții constructive și novatoare în ceea ce privește protecția minorităților naționale.

⁶ Vezi Vizi Balázs „Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek.”, in Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. (Magyar Kisebbségi Könyvtár.) p. 47. 54-55.; *26 septembrie – Ziua Europeană a Limbilor 2005*. [http://europa.eu/youth/news/index_2712_ro.html] și *European Day of Languages, 26 September: Celebrating Linguistic Diversity, Plurilingualism, Lifelong Language Learning*. [<http://www.ccml.at/edl/NewDetails.asp>], ambele descărcate la data de 14 noiembrie 2006.

Dimensiunea organizationala a multietnicitatii in Banat

Mihai Lisețchi,* AID-ONG Timișoara

Prezenta lucrare își propune conturarea unei imagini a activității organizațiilor neguvernamentale reprezentând interesele minorităților etnice din Banat. Abordarea temei se face din doua perspective:

- o analiză structurală ce vizează poziționarea acestor organizații in cadrul sectorului asociativ local și
- o analiză a impactului acestor organizații la nivelul politicilor publice locale.

Contextul

Aflată într-o prelungită tranziție, România trebuie să facă față nu numai problemelor determinate de trecerea de la partidul-stat la democrație participativă, respectiv, schimbărilor structurale determinate de trecerea de la economia de stat către o economie de piață, ci și unei presiuni externe pe care ne-o dorim și ne-o asumăm. Mai precis, integrarea României in Uniunea Europeana vine să accentueze, dincolo de necesitatea unor performanțe economice, nevoia de a clarifica o problemă care nu se regăsește în mod explicit nici pe

* Mihai Lisețchi este consultant pe probleme legate de dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale și director executiv al Agenției pentru Informarea și Dezvoltarea Organizațiilor Neguvernamentale (AID-ONG). Fost bursier al Institute for Policy Studies, Johns Hopkins University (Baltimore, USA), activeaza in cadrul sectorului asociativ din 1990. Competențele sale acoperă teme ca: managementul organizațiilor neguvernamentale, politici publice privind ONG, participare publică, bună guvernare.

agenda politică națională și nici pe cea economică: problema identității regionale.

Este evident în acest moment (la mai mulți ani de la apariția ei), faptul că legea dezvoltării regionale, cel mai relevant instrument de politică publică privind această problemă, reprezintă o soluție artificială. Această concluzie se bazează pe faptul că, pe de-o parte, nici după jumătate de secol de „uniformizare” în perioada socialistă a țării, noua structurare teritorială nu reușește să acomodeze confortabil contururile unor relații social-economice și culturale stabil sedimentate în regiunile istorice.

Pe de altă parte, nici dispozitivul instituțional pe care legea îl propune pentru administrarea acestor noi regiuni nu s-a dovedit pe deplin funcțional și, în raport cu modelul unei Europe a regiunilor, problema gestionării fondurilor structurale în conformitate cu prioritățile locale se dovedește o adevărată provocare! Utilizarea eficientă a acestor fonduri este condiționată de orientarea lor către priorități locale reprezentative, iar aceste priorități sunt definite, la rândul lor, de profilul regiunii.

În acest context, se naște în mod firesc întrebarea dacă există o identitate regională a Banatului. Și, dacă da, prin ce se caracterizează ea? Sigur, avem la îndemână indicatori ușor cuantificabili cum sunt cei privind dezvoltarea economică și, respectiv, piața muncii. Dar conceptul de dezvoltare este mult mai complex. El acoperă și probleme de mediu, sănătate publică, educație, cultură, etc. Or, dintr-o asemenea perspectivă, identitatea regională a Banatului are o caracteristică reprezentativă ce condiționează întreaga problematică menționată mai sus. Dimensiunea multiernică pune o amprentă profundă asupra comunității locale și îmbogățește în mod substanțial capitalul social al Banatului.

Problema

Cercetări recente demonstrează o disoluție a minorităților etnice în masa majorității, o pierdere treptată a identității culturale proprii ca o tendință naturală determinată de presiunea unor factori obiectivi (coagularea de familii mixte, preponderența limbajului profesional în raport cu cel comun, etc.).

Ceea ce face problema mai delicată este faptul că această estompare a coloritului cultural nu apare ca rezultat al unor politici publice agresive, îndreptate împotriva minorităților. Pe de altă parte, chiar dacă într-un plan instituțional, pot fi identificate instrumente accesibile de politică publică, nu poate fi menționată existența unei politici consistente de susținere a multiculturalității zonei. Situația este gravă: „...am ajuns în pragul dispariției acelor comunități etnice, care au conferit Banatului o diversitate mult evocată și regăsită în registrul pozitiv al autodefinirii regionale.”¹

Conceptul de organizație neguvernamentală

Există numeroase definiții ale conceptului de organizație neguvernamentală. În înțelesul acestui text, organizațiile neguvernamentale sunt structuri de natura privată, independente față de instituțiile statului, având capacitatea juridică de a lua decizii în nume propriu și, bineînțeles, de a răspunde legal pentru consecințele aplicării acestor decizii. În acest sens, trebuie menționat faptul că, cel mai adesea, aceste instituții funcționează ca persoane juridice distincte, dar, în raport cu cadrul juridic și practica din România, ca și în majoritatea țărilor lumii, funcționarea lor este posibilă și fără ca ele să aibă personalitate juridică, caz în care responsabilitatea juridică se răsfrânge în mod personal asupra membrilor.

Într-un regim democratic, organizațiile neguvernamentale au următoarele roluri generice:

- de a răspunde unora dintre nevoile comunității care nu sunt acoperite în totalitate de alte tipuri de instituții (administrație publică, mediu de afaceri),
- de a oferi posibilitatea unei participări cât mai largi a cetățenilor la decizia publică.

În acest sens, organizațiile neguvernamentale își pot asuma diverse funcții, cum ar fi:

- Intermedierea relației dintre cetățeni și autorități;

¹ Vezi referatul “Flita locală, imaginea celuilalt și relațiile interetnice”, autori Dr. Bodó Barna – Schwarz Katalin, prezentat în cadrul colocviului.

- Facilitarea integrării sociale și politice a cetățenilor (organizațiile reprezintă un cadru de participare civică);
- Furnizarea de bunuri și servicii publice;
- Reprezentarea intereselor de grup în societate.

Poziționarea minorităților în spațiul asociativ. Perspectiva structurală

La o analiză cantitativă a numărului de organizații neguvernamentale ce își asumă în mod explicit, prin denumire sau scop, reprezentarea intereselor unui grup etnic minoritar, se observă ca numărul de organizații ce deservește interesele unei minorități crește proporțional cu mărimea grupului (vezi anexa).

Pe de altă parte, odată cu creșterea numărului de organizații reprezentative, se manifesta un fenomen de specializare a lor, și se extinde aria de competențe acoperite de către aceste organizații.

Prin interpretarea dinamicii celor doi indicatori ce evoluează în raport cu mărimea unei minorități etnice, se poate concluziona ca disponibilitatea spre asociere a indivizilor ce aparțin unei minorități etnice este cu atât mai mare cu cât grupul este numeric mai mare. Cu alte cuvinte, se poate afirma ca la nivelul unui grup etnic mai mare, cultura asociativă este mai puternică.

Din punct de vedere juridic, în România, organizațiile neguvernamentale pot exista sub trei forme: asociație, fundație, federație. Comparând o asociație cu o fundație, ca forme structurale, este evident faptul ca dimensiunea asociativă este mai pregnantă în cazul unei asociații. Ca urmare, legitimitatea mesajului public lansat de o asociație și, implicit, impactul său la public, este mai mare decât în cazul unei fundații. Această concluzie este întărită de constatarea ca toate minoritățile etnice din Banat au adoptat, în primul rând, modelul asociației ca forma de reprezentare instituțională.

Fundațiile reprezintă structuri organizaționale cărora le este asociat, de obicei, un potențial mai mare de expertiză profesională în raport cu asociațiile și, în general, demersul lor este mai specializat. Acest fapt face ca mesajul unei fundații să fie legitimat nu prin dimensiunea cantitativă, ca în cazul asociațiilor, ci prin cea calitativă, prin profesionalismul lor. În acest sens, probabilitatea ca, la nivelul

unui grup etnic, să existe o fundație crește cu diversitatea tipologică a organizațiilor ce reprezintă acea minoritate și, implicit, cu mărimea grupului (pentru cazul maghiarilor din Banat, Fundația Bartók Béla). Acest fapt nu exclude existența de fundații în cadrul unor grupuri minoritare mai mici (pentru cazul bulgarilor din Banat, Fundația Culturală Palucensci Grup 33).

În aceeași tendință a specializării proporționale cu mărimea grupului, poate fi citată și existența unor organizații neguvernamentale, inițiate de către o minoritate etnică, dar care își asumă un demers ce excede interesele grupului, asumându-și un mesaj de reprezentare universală. (De exemplu, „Acordarea de sprijin material, științific și moral pentru realizarea unei mai bune cunoașteri a diferitelor grupuri etnice în vederea păstrării și promovării valorilor spirituale caracteristice fiecărui grup.”²)

Federațiile, ca forme de multiplicare a reprezentării instituționale a unei etnii, sunt în mod natural asociate unui număr mai mare de organizații ale etniei respective și, implicit, sunt mai ușor identificabile la grupurile etnice mai numeroase și, în același timp, mai conștiente de nevoia de a se asocia pentru întărirea impactului lor organizațional.

Organizațiile neguvernamentale sunt active în orice domeniu în care se manifestă nevoia societății: educație, știință, cercetare, cultură, protecție socială, minorități, drepturile omului, protecția mediului, protecția copilului, etc. Pe baza unei analize bi-criteriale (domeniul de acțiune al organizației și, respectiv, grupul-țintă) se remarcă faptul că organizațiile neguvernamentale ce reprezintă interesele minorităților etnice din Banat sunt active în raport cu următoarele subiecte: cultură (element reprezentativ pentru definirea identității etnice), grupuri defavorizate (tineret, studenți, femei), activități economice.

Organizațiile neguvernamentale în spațiul politic

Științele politice arată că puterea unui grup de indivizi de a influența decizia majorității dominante este proporțională cu mărimea grupului. Într-un regim democratic, cu cât mărimea grupului este mai mare, cu atât impactul grupului asupra deciziei publice este mai

² Fondația Diaspora.

mare. În Banat, afirmațiile de mai sus sunt susținute de poziția politică pe care minoritatea maghiară, cel mai mare grup etnic din regiune, o are la nivelul autorităților locale.

Pe de altă parte, capacitatea unui grup minoritar de a influența majoritatea crește cu mărimea și complexitatea dispozitivului organizațional de care dispune. În raport cu această teză, ar fi fost de așteptat ca grupurile minoritare mai mici să fie interesate de o cât mai bună reprezentare organizațională. În contrast cu această afirmație, în Banat, se constată faptul că minoritățile etnice mai mari (maghiari, germani) sunt cele care dispun de cea mai bună reprezentare.

Revenind la teorie, din punct de vedere politologic, organizațiile neguvernamentale fac parte dintre formele de organizare ale societății civile (alături de sindicate, biserici, etc.). Sintagma generică utilizată de „organizații neguvernamentale” vine să poziționeze organizațiile ce fac subiectul acestei discuții în raport cu instituțiile publice. Cu alte cuvinte, organizațiile neguvernamentale sunt structuri instituționalizate de natură privată ce pot activa fie ca grupuri informale, fie ca persoane juridice, și care sunt independente în raport cu orice autoritate publică. La nivel de doctrină, în general, ele nu urmăresc nici obținerea de profit și nici accesul la puterea politică.³

În raport cu această ultimă afirmație, în România apare o particularitate indusă de prevederile cadrului legal. Organizațiile neguvernamentale ale minorităților etnice din țara noastră pot intra în competiția electorală pentru ocuparea de poziții politice alături de partide și alte formațiuni politice. Cu alte cuvinte, organizațiile minorităților se pot comporta ca actori politici de prim rang.⁴ Această situație este rezultatul nevoii de reprezentare directă a minorităților etnice în procesul politic, pe fundalul perioadei de tranziție de la sistemul to-

³ Dacă excepție organizațiile neguvernamentale ce susțin o anumită ideologie politică sau/și actorii ce o promovează. Aceasta este o clasă aparte de organizații neguvernamentale și norme de bună practică, scrise sau tacite, impun ca acestea să menționeze public asocierea lor la respectiva ideologie politică.

⁴ În general, organizațiile neguvernamentale sunt considerate drept actori politici de rangul 2, demersurile lor politice fiind legate de influențarea deciziilor publice, respectiv, a politicilor publice sectoriale.

talitar către un sistem pluripartinic, după ce în perioada socialistă amendarea gravă a libertății de exprimare și decăderea materială au estompat problematica dimensiunii multietnice a comunității.

Pe de altă parte, din punctul de vedere al identității organizaționale, în practică, pe lângă cuvintele: asociație, fundație, federație, se întâlnește o largă varietate de denumiri pentru organizații neguvernamentale: club, comitet, societate, confederație, etc. Ca un argument suplimentar pentru susținerea tezei ca organizațiile minorităților etnice tind să își asume un rol de actori politici de prim rang, este interesant de remarcat cum componenta politică a rolului acestor organizații este subliniată prin menționarea dimensiunii democratice chiar în denumirile lor: Uniunea Democrată Maghiară din România, Forumul Democrat al Germanilor din Banat, Uniunea Liberă Democratică a Romilor din România, Uniunea Democratică a Sârbilor și Carașovenilor din România, etc.

Constatarea practică este, însă, că performanțele politice ale organizațiilor ce reprezintă minorități etnice, ca urmare a unei restrânsse baze electorale, nu se pot ridica la nivelul parudelor politice (excepție face minoritatea maghiară). Mai degrabă, profilul acestor organizații se regăsește într-un model instituțional specific sectorului asociativ și se confruntă cu aceleași probleme! Printre altele, și modul în care este gestionată relația cu factorii de decizie politică. Cu rare excepții, organizațiile neguvernamentale nu au competența și, implicit, nici capacitatea de a desfășura activități de influențare (lobby) a administrației publice sau a partidelor. Un asemenea demers devine și mai dificil atunci când tema abordată este identitatea etnică a unei minorități.

(În loc de) Concluzii

Dacă multiethnicitatea reprezintă un element valorizator și definitoriu pentru identitatea regională a Banatului, prezervarea ei și, respectiv, identificarea unor posibile soluții pentru abordarea acestei probleme reprezintă un imperativ al momentului. Chiar dacă într-un plan instituțional, la ora actuală, pot fi identificate instrumente accesibile de politică publică, nu poate fi menționată existența unei politici consistente de susținere a multiculturalității zonei. Atenuarea

procesului de pierdere treptată a identității culturale a minorităților etnice ca o tendință naturală determinată de presiunea unor factori obiectivi, va avea loc doar în măsura în care problematica grupurilor minoritare etnice va deveni, la nivel local, un subiect prioritar de politică publică, cu alte cuvinte, doar dacă autoritățile locale își vor asuma măsuri și mecanisme concrete prin care să intervină în sprijinul minorităților etnice.

Pe de altă parte, este foarte puțin probabil ca autoritățile publice să își asume un asemenea demers, atâta vreme cât politicienii și partidele politice ce activează în plan local nu își vor asuma problematica grupurilor minoritare etnice ca un subiect reprezentativ pentru agenda lor politică. În prezent, discursul politic în Banat nu este cu nimic diferit de cel din orice altă regiune a României, el nu surprinde elemente specifice regiunii, fiind ancorat în generalități, mai mult sau mai puțin reprezentative pentru agenda națională.

Și nu în ultimul rând, modificarea priorităților politice este puțin probabil să se facă altfel decât sub presiunea electoratului. Pentru aceasta, însă, ar trebui ca cetățenii să demonstreze un comportament civic participativ, responsabil față de problemele comunității și, mai ales, să valorizeze identitatea multietnică bănățeană ca fiind un obiectiv politic personal.

Anexă

Lista organizațiilor neguvernamentale din județul Timiș reprezentând minorități etnice⁵

Maghiari – 10 organizații

- Uniunea Democrată Maghiară din România - UDMR
- Fundația Bartók Béla
- Organizația Studenților Maghiari din Timișoara - OSMT

⁵ Lista cuprinde organizațiile cuprinse în baza de date cu organizațiile neguvernamentale din județul Timiș a AID-ONG. În această bază de date figurează, preponderent, organizațiile care doresc să fie prezente pe astfel de liste. În Timiș, sunt înscrise la judecătorie peste 50 de organizații fondate de reprezentanți ai comunității maghiare.

- Organizația Tinerilor Maghiari din Timișoara OTMT/TEMISZ
- Asociația Agricultorilor Maghiari din ROMÂNIA - Sucursala TIMIȘ
- Asociația Agricultorilor și Întreprinzătorilor Maghiari din Banat
- Asociația Femeilor Maghiare din Timișoara AFMT
- Asociația Femeilor Maghiare Élet
- Asociația Societatea Bănățeană Pentru Păstrarea Tradițiilor Maghiare Pro Folk
- Fundația Diaspora

Germani – 6 organizații

- Forumul Democrat al Germanilor din Banat - BVIK
- Forumul Democrat al Germanilor din Lugoj
- Forumul Democrat al Germanilor din Timișoara
- Forumul German al Tineretului Bănățean - FGTB
- Uniunea Adam Müller Guttenbrunn - AMG- Timișoara
- Asociația „Clubul Economic German” Timișoara

Romi – 4 organizații

- Uniunea Liberă Democratică a Romilor din ROMÂNIA
- Uniunea Creștin-democrată a Romilor din Banat
- Asociația Parudimos
- Asociația Social-Culturală a Romilor din Banat

Bulgari – 3 organizații

- Fundația Culturală Palucensci Grup 33 - Pg33
- Uniunea Bulgară din Banat - Filiala Dudeștii Vechi
- Uniunea Bulgară din Banat - România - UBBR

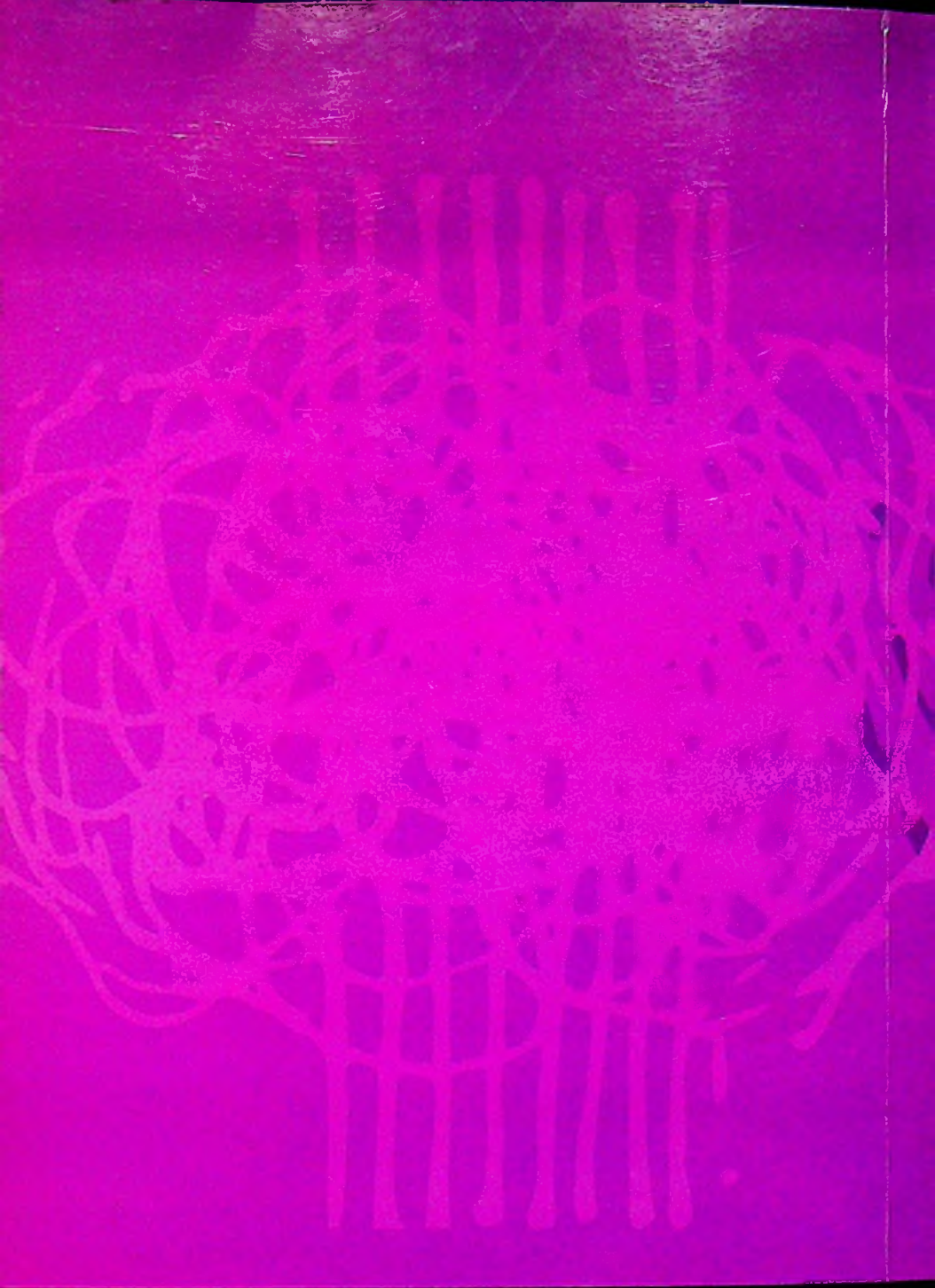
Evrei – 2 organizații

- Comunitatea Evreiască - Lugoj

- Comunitatea Evreilor - Asociația Comunitatea Evreilor din Timișoara

SĂRBI - 2 organizații

- Uniunea Democratică a Sârbilor și Carașovenilor din România
- Societatea Sârbă Sfântul Sava - Timișoara

FUNDAȚIA
DIASPORA